

Complex nr. 1/2005

Halvor Manshaus

**RENESSANSEN SOM UNNFANGET
CORPUS IURIS CIVILIS**

KEISER JUSTINIANS GJENEROBRING AV ROMERRIKET

Institutt for rettsinformatikk
Postboks 6706 St Olavs plass
0130 OSLO

Henvendelser om denne bok kan gjøres til:

Institutt for rettsinformatikk
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 Oslo
Tlf. 22 85 01 01
www.jus.uio.no/iri/

ISBN 82-7226-
ISSN 0806-1912

unipubskriftserier

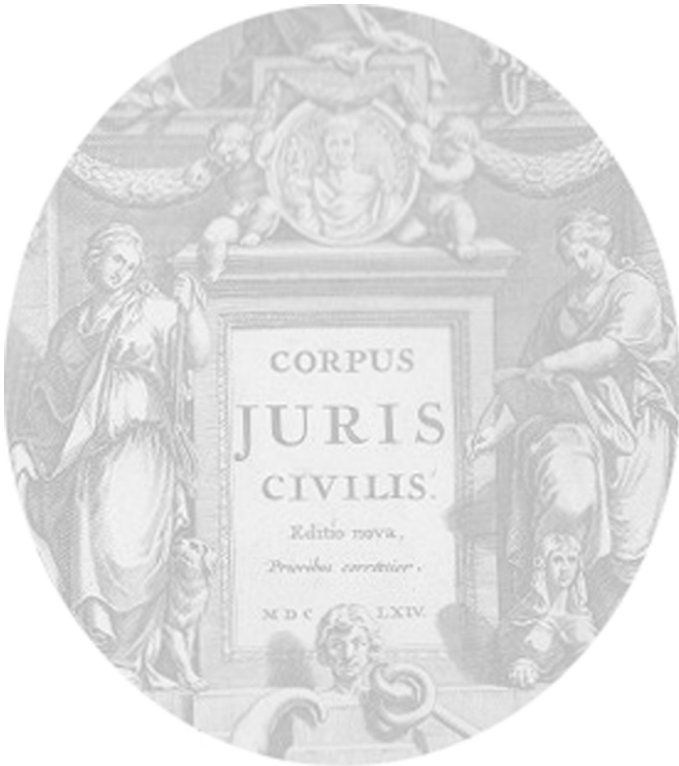
Utgitt i samarbeid med Unipub AS
Denne boken går inn i universitets- og høyskolerådets skriftserie
Trykk: e-dit AiT AS
Omslagsdesign Kitty Ensby

Institutt for rettsinformatikks utgivelser i skriftserien Complex er støttet av:
Advokatfirmaet Selmer DA
Wikborg Rein & Co
Lovdata

Halvor Manshaus

**RENESSANSEN SOM UNNFANGET
CORPUS IURIS CIVILIS**

KEISER JUSTINIANS GJENEROBRING AV ROMERRIKET

FORORD

I en tid hvor kvalitet og innhold distribueres digitalt over allment tilgjengelige nettverk, kan det være grunn til å reflektere over noe så utdatert som en slitt gammel bok. En bok som kan være flere hundre år gammel, gulnet av elde og innbundet med kalveskinn. Sirlige notater skrevet inn i marginen på en rekke sider og med ulik håndskrift. Dette er sporene etter alle de som har studert boken, side etter side, før deg. Senere vil andre igjen bruke boken videre.

Informasjon i digital form blir derimot ikke forringet eller slitt ved at noen bruker informasjonen. Det settes ingen spor. Digital informasjon er maskinlesbart. Bøker er menneskelesbare. For meg innebærer dette at en bok er mer ekte eller virkelig, ved at jeg ikke trenger noen elektronisk krykke for å kunne lese en bok.

Enkelte bøker setter større spor enn andre. Innen rettsvitenskapen er lovsamlingen Corpus Iuris Civiles en viktig kilde til kunnskap om fortiden og vårt eget pan-europeiske samfunn. Vår egen lovsamling, Norges Lover, er først og fremst ordnet etter datoen da den enkelte lov ble vedtatt. Justinians lovsamling er ordnet etter overordnede kategorier og temaer, og bærer større preg av å være et rettslig informasjonssystem.

I denne fremstillingen ligger hovedvekten på Justinians lovkodifisering. Prosessen omkring kodifiseringen, samt det endelige resultatet, gir førstehånds informasjon om det samfunnet Justinian ønsket å skape. Kildemateriale i form av forarbeider og lovtekst gir en innsikt i hvilke forestillinger og ideer som drev keiseren i dette enorme prosjektet. I det følgende gjøres det rede for kodifiseringen som en sentral del av Justinians politiske program - gjenreisningen av det tapte romerriket i sin idealiserte form. Samtidig analyseres Justinians bruk av militær makt, religiøse forestillinger og rettsreglens autoritet for å gjenerobre og bevare det romerske rike og den romerske identitet. Hva drev Justinian i hans reformiver, hans intense fokus på kristendommen og hans nærmest messianske funksjon som kristen keiser?

Oslo Katedralskole forvalter en imponerende boksamling, som omfatter en rekke antikke utgaver av Corpus Iuris Civilis. Jeg skylder biblioteket og skolen stor takk for tilgang til dette materialet. Institutt for rettsinformatikk ved Juridisk Fakultet i Oslo, som har funnet å stå bak denne Complex-utgivelsen, fortjener også både oppmerksomhet og takk. Det er gledelig å kunne konstatere at instituttet viser interesse utover de moderne informasjonssystemer, og også trekker retrospektive linjer innenfor sitt akademiske oppdrag.

Takk også til Cathrine Holmboe Luth, som har bistått med kunsthistorisk kompetanse og en rekke innspill til forbedringer. Uten deg hadde ikke dette vært mulig. TE AMO.

INNHOOLD

1. Innledning	11
1.1 Problemstilling	11
1.2 Avgrensning og videre fremstilling	13
1.3 Kilder og metodikk	15
1.3.1 Generelt	15
1.3.2 Primærkilder - historikere	15
1.3.3 Lovsamlingen som primærkilde	17
1.3.4 Problemer som hefter ved kildematerialet	17
1.4 Hjelpeoversikt	18
2. Den historiske kontekst	21
2.1 Innledning	21
2.2 Romerriket – status og et kort tilbakeblikk	21
2.2.1 Vekst og integrasjon	21
2.2.2 Omskiftninger og oligarki	22
2.2.3 Nedgangstider i vest.....	23
2.3 Konstantin	25
2.3.1 Konstantin innfører kristendommen	25
2.3.2 Ettervirkninger fra Konstantin	25
2.4 Vestriket faller.....	26
3. Visjon og drøm: et nytt romerrike	27
3.1 Bysants som romerstat	27
3.1.1 Bysantinerne som romere	27
3.1.2 Bysants – geografi og kultur.....	27
3.2 Keiserembetet.....	28
3.3 Det religiøse overbygg – Eusebius Pamphili fra Caesarea	29
3.4 Justinian	32
3.4.1 Justinians inntreden	32
3.4.2 Theodora	35
3.4.3 Fokus på kristendommen	37
3.4.4 Justinian som despot i Diokletians bilde	39
4. Den militære makten	43
4.1 Innledning	43
4.2 Erobring av det gamle romerriket	43
4.2.1 Forutsetninger for felttogene.....	43
4.2.2 Militærets funksjon i den religiøse retorikk	45
4.3 Etter Justinian	48

5. Den Religiøse dimensjon	51
5.1 Innledning	51
5.2 Religion og makt.....	51
5.3 Haga Sophia – Guds hellige visdom	54
5.3.1 Haga Sophia	54
5.3.2 Justinians oppfølging av den nye stilretningen	56
5.3.3 Oppføringen av Haga Sophia.....	57
5.4 Hvordan Justinian ble fremstilt i kunsten.....	63
5.4.1 Mosaikken i Ravenna	63
5.4.2 Justinian.....	64
5.4.3 Theodora	66
5.5 Oppsummering	68
6. Corpus Iuris Civilis – kodifisering og lovsamling.....	71
6.1 Innledning.....	71
6.2 Retten og samfunnet	72
6.2.1 Romerrettens utvikling	72
6.2.2 Romernes forståelse av rettskilder	72
6.2.3 Et eksempel på rettskildenes betydning som maktfaktor	74
6.2.4 Hva kan lovene fortelle oss?	76
6.3 Status forut for Corpus Iuris Civilis	78
6.3.1 Sentrale trekk ved romerrettens utvikling frem til Justinian ..	78
6.3.2 Lovsamlinger som fenomen	81
6.4 Struktur og oppbygging av Digesta	83
6.5 Juristene i Digesta	86
6.5.1 En oversikt	86
6.5.2 Gaius – inspirasjon for Justinian og ettertiden	89
6.5.3 Gaius – endring i status	92
6.5.4 Gaius som påvirkningsfaktor for Justinian	94
7. Lovkodifiseringen – kommisjonens oppdrag og arbeide.....	99
7.1 Innledning.....	99
7.2 Selve lovarbeidet	99
7.2.1 Det første skrittet - Keiserlovene	99
7.2.2 Justinian – passiv eller aktiv lovgiver?.....	102
7.2.3 Justinians medhjelpere med lovsamlingen	104
7.3 Kildene bak Digesta	106
7.3.1 Opphavet til juristskriftene	106
7.3.2 Index Florentinus	107
7.3.3 Innholdet i Digesta.....	110
7.3.4 Harmonisering.....	114
7.4 Tolking og revisjon	116
7.4.1 Fastlåsing av en rettsstilstand	116

7.4.2 interpolasjoner	117
7.5 De øvrige delene av Corpus Iuris Civilis.....	122
7.5.1 Institusjonene.....	122
7.5.2 Novellae.....	123
8. Oppsummering.....	125
8.1 Innledning	125
8.2 Digesta i retrospekt	126
8.3 Den kristne Imperator	131
8.4 Sammenhengen mellom Justinians prosjekter.....	133
8.5 Justinian i retrospektiv	136
Kilder	139

1 INNLEDNING

1.1 Problemstilling

Det er vanlig i den historiske fagdisiplin å dele historien i ulike faser eller perioder i forhold til de hendelser og fenomener som beskrives. I det følgende skal analyseres og beskrives enkelte trekk ved det som tradisjonelt betegnes som overgangen mellom senantikken og tidlig middelalder i Lilleasia, innledningen til den bysantinske tidsalder. Det geografiske utgangspunkt antikkens Konstantinopel, som vi i dag finner i Istanbul i Tyrkia. Temaet for den videre behandling er den romerske keiseren Justinian og hans virkemidler for å gjenreise det tapte romerriket.

Senantikken fremstilles ofte som en nedgangstid i forhold til den kulturelle produksjon i Vest-Europa, hvorpå Europa gradvis glir inn i middelalderens mørke skygge. Likevel skal det ikke graves veldig dypt før den ene kulturskatten etter den andre dukker opp fra disse årene. Vi kjenner senantikken som en periode preget av store folkevandringer og det vestlige romerrikets fall. Samtidig ble kristendommen et stadig viktigere utgangspunkt for datidens kulturelle uttrykk. Det er innenfor denne rammen at det dannes en brytning med middelalderen i vest og den bysantinske perioden i øst, og det er her vi finner den romerske keiseren Justinian, som regjerte fra 527 til 565.

Justinian står igjen som mer enn en ren overgangsskikkelse fra antikken til middelalder, han var en aktiv regent med et erklært program. Justinians program ble hans kall som keiser: Keiserens visjon var å gjenskape romerrikets storhet, å gjenreise hele det gamle imperiet til et kristent verdensrike. Vest og Øst skulle på ny forenes.

Justinian forsto at imperiet bestod av mer enn dets geografiske grenselinjer, romerriket var en tradisjon og en kultur som skulle bevares og bringes videre. En analyse av dette forsøket på å gjenreise romerriket kan med fordel inndeles i tre dimensjoner, som alle førte mot det samme målet.

- Makt: Det første leddet i planen var nærmest gitt - felttog for å erobre de tapte landområder. De militære styrker ble ledet av den store generalen Belisarius. Dette var rene militære aksjoner, hvis mål var å bekjempe barbarene som hadde tatt over i det gamle vestriktet og å holde grensene mot øst.
- Religion: Justinian satte i verk et byggeprogram med en klar kristen agenda. Blant annet ble verdens største kirke, Haga Sophia, oppført

som et monument over bysantinernes storhet. Også de gjenerobrede områdene i vest ble fulgt opp med tilsvarende prosjekter.

- Lov og Rett: Det tredje prosjektet er det som ettertiden kanskje best minnes Justinian for, keiserens lovsamling *Corpus Iuris Civilis*.¹ Over ett årtusen med rettstradisjoner ble samlet og kodifisert under Justinians ledelse, en lovsamling som har overlevd til i dag og sørget for at ikke romerretten gikk tapt.

I denne fremstillingen vil hovedvekten ligge på Justinians lovkodifisering, og det skal beskrives hvordan loven inngikk som en del av Justinians enorme prosjekt.² I denne forbindelse vil det stå sentralt å påvise eventuelle forbindelser mellom de tre dimensjonene angitt ovenfor: På hvilken måte brukte keiseren militær makt, religion og rettsregler for å gjenerobre og bevare det romerske rike og den romerske identitet? Det må også diskuteres om dette var handlinger som svekket keiserens maktbase, eller om han bevisst agerte for å befeste sin posisjon som statsleder. Det er en kjensgjerning fra rettsossologien at det er en sterk vekselvirkning mellom rett og samfunn, og at den ene komponenten kan gi en god beskrivelse av den andre. Dette gjelder aller sterkest innenfor rettsutviklingen, der Justinians lovsamling har ligget til grunn som mal for måten vi tenker og anvender romernes *ius*³ i dag. For å kunne plassere lovarbeidet i en meningsfylt kontekst, er det i denne sammenheng nødvendig å belyse sentrale forhold rundt Justinians felttog, så vel som det religiøse overbygg.

Justinian står dermed som hovedpersonen i det følgende, det er hans vel-dige ambisjoner som drev frem trangen til å gjenskape den tapte storheten. Dette innebærer at enkelte personlige forhold ved Justinian også vil kunne være av interesse. I det følgende skal det særlig undersøkes om keiseren hadde en eller flere konkrete idéer eller forestillinger om hvordan riket skulle styres og utvikles under hans regjeringstid.

Som allerede nevnt levde Justinian i en overgangsalder, og han hadde mange av trekkene til å utgjøre en renovergangskikkelse. Keiseren var verken romer, bysantiner eller noen egnet representant for Europas middelalder.

---

¹ *Corpus Iuris Civilis* er en betegnelse på Justinians lovsamling som antakeligvis først ble benyttet ved en utgivelse i 1583. Samlingen består av *Codex Vetus*, *Digesta* (kjent som *Pandecta* på gresk), *Institutiones* og *Novellae*. En kort oversikt er inntatt under pkt 1.4. Ulike utgaver vil kunne avvike fra dette utgangspunktet. Mine kommentarer bygger på en florintener-utgave fra 1664. (florintener-utgavens opprinnelse er utdypet i egen fotnote – nr 154)

² En lovkodeks er en skriftlig samling av lover og rettsregler som selv er gitt lovs kraft.

³ Det latinske *ius* er opphavet til det norske ordet jus. Dette er i seg selv en attest på den påvirkningen romerretten har utøvet også i Norge.

Justinian skuet som en Janus resolutt bakover i tid og forsøkte å reparere eller hente frem noe som ikke lenger eksisterte. Samtidig var han en dynamisk figur som har hatt enorm påvirkning på ettertiden. Justinian har hatt mektig innflytelse over den Europeiske kulturarv, og fremstår for vår samtid som et sentralt bindeledd mellom antikken og det moderne Europa. Det er på dette grunnlag det er av interesse å studere de oppfatninger og forestillinger Justinian hadde av sitt eget samfunn og hvordan dette drev ham i hans gjøremål.

1.2 Avgrensning og videre fremstilling

Romerriket og dets historie spenner over like lang tid som den norske historien fra vikingtiden til i dag. Denne fremstillingen tar sikte på å peke på en del trekk som kan fortelle oss noe om drivkraften bak keiser Justinians politiske og religiøse program som statsoverhode. Romerrikets historie vil kun bli berørt i den grad dette er nødvendig for å vise til de premisser som lå til grunn for Justinians kontemporære samfunn.

Romerretten og Justinians kodifisering vil være et sentralt tema i denne fremstillingen, ettersom arbeidet med lovsamlingen kan gi oss mye informasjon om hvordan Justinian ønsket å regulere samfunnet han levde i. Det vil bli lagt vekt på det som er selve hovedbolken i lovsamlingen, den delen som kalles *Digesta*. De øvrige delene av lovverket vil kun bli omtalt i den grad de belyser sider ved Justinians lovgivende aktivitet som ikke fremgår av *Digesta*. Hensikten er ikke å gi en uttømmende innføring i den materielle retten i romerriket. Fremstillingen vil i stedet analysere premissene for lovsamlingen, og hvordan Justinian brukte lovene som et middel i en større spill om makt og ære. En gjennomgang av de enkelte rettsregler vil altså ikke være hensiktsmessig, men konkrete eksempler vil bli brukt for å kommentere det dialektiske forholdet mellom rett og samfunn i det gamle Bysants.

Romerretten er en av de tre dimensjonene ved Justinians prosjekt som er omtalt ovenfor. Militære felttog og religionens rolle vil ha en underordnet rolle i forhold til Justinians tanker omkring lovsamlingen. Disse to dimensjonene vil bli brukt i forhold til lovsamlingen for å påvise samspeillet mellom makt, representert ved militær styrke, religion, representert ved kultur og kristendom, og gjeldende rett som er representert ved lovsamlingen.

I den resterende delen av dette innledende kapittelet vil det bli gitt en redegjørelse for den metodiske fremgangsmåte og kildene som vil bli benyttet, samt en kort innføring i noen sentrale begreper. Disse begrepene er knyttet opp mot lovsamlingen, der det er avgjørende å forstå hvordan denne er bygd opp rundt flere enkeltdeler.

Annet kapittel gir en summarisk oversikt over det historiske forløpet frem til Bysants i Justinians tid. Hensikten er å plassere Konstantinopel i sin romerske kontekst og trekke noen linjer fra romerriket i vest til romerriket i øst. Dette vil vise hvordan romerriket gled fra vest mot øst, der det møtte og ble integrert inn i den østlige og greske kulturen.

I det tredje kapittelet gjøres det rede for Justinians inntreden som keiser. Utover den rene historiske redegjørelsen for hans person, er hensikten å presentere keiseren som en person med et sett forestillinger og ideer som preget hans handlinger. Gjennomgangen vil vise hvorvidt Justinian lot seg påvirke av tidligere keisere eller andre rollemodeller. Keiserens rolle i forhold til det religiøse overbygg vil også bli kommentert.

Makten som keiseren utøvde gjennom den geografiske og militære utvidelsen av riket kommenteres i kapittel 4. Poenget er ikke her å redegjøre i detalj for de enkelte slag som fant sted. Oppmerksomheten vil være rettet mot hvordan Justinian brukte militære virkemidler for å befeste keiserens maktposisjon. Selve det militære aspektet vil bli analysert i lys av de religiøse understrømninger som Justinian utnyttet for å kommunisere sin egen styrke til rikets borgere. De av felttogene som endte bra er for øvrig kommentert i fortalene til lovsamlingene, slik at forholdet mellom den militære makt og Justinian som lovgivende keiser også vil bli drøftet ut i fra dette perspektiv.

Gjennomgangen av Justinians bruk av religiøse virkemidler i kapittel 5 vil ha som hensikt å diskutere den religiøse dimensjon i keiserens foretagender. Som eksempel vil bli benyttet Haga Sophia, den største kirken verden hadde sett på 500-tallet. Det vil også bli gjort rede for hvordan keiseren fremsto som religiøs skikkelse i de nyokkuperte områdene i vest. Her vil den kjente mosaikken fra San Vitale kirken i Ravenna bli brukt som eksempel.

Kapitlene 6 og 7 omhandler lovsamlingen. Kapittel 6 innledes med en diskusjon omkring vekselvirkningen mellom samfunn og rettsregler, og noen betraktninger vedrørende bakgrunnen for lovsamlingen. Videre gjøres det rede for strukturen og oppbyggingen av Digesta, som er den sentrale delen av lovverket, og hva Justinian ønsket å oppnå med en lovsamling. Kapittel 7 går grundigere inn på Justinians lovkommissjon og hvordan den arbeidet. Temaet er her hvordan Justinian skred frem for å oppnå det ønskede resultat med loven og hvilken rolle han spilte personlig.

Til sist vil jeg i kapittel 8 oppsummere og kommentere de foregående kapitler. En målsetning vil være å vurdere hva som drev frem en slik keiser i denne perioden, og hvordan denne skikkelsen påvirket egen samtid og ettertiden. Det vil også bli lagt vekt på å knytte noen kommentarer til forholdet mellom makt, religion og rettsregler i den tidlige bysantinske perioden.

1.3 Kilder og metodikk

1.3.1 Generelt

Utgangspunktet for den retrospektive analyse av hva som drev frem Justinians prosjekt, kan ikke være det spesifikke og isolert sett kvantifiserbare. Gjenreisningen av romerriket var et prosjekt som vokste frem gradvis, på en bølge av forutsetninger som skyllet inn fra Konstantinopels og romerrikets fortid.

Selv om flere av drøftelsene som følger er konkrete i sin form, vil hensikten hele tiden være å forsøke å påvise eventuelle kulturelt betingede mekanismer som drev frem Justinians prosjekt. Hensikten vil være å kategorisere og forklare egenskaper som beskriver dette samfunnets utvikling under Justinian, men også hvilke forestillinger og ideer dette samfunnet har hatt i forhold til sin egen kulturelle posisjon.

Johannes Sløk⁴ hevder at forskeren avskjærer seg fra en meget vesentlig kilde hvis han stifter bekjentskap med en tidligere kultur gjennom oversettelser. Dette er det lett å gi sin tilslutning. Språket har en viktig funksjon som formidler av en kulturs uttrykk, og en del av anvendelsen av primærkildene vil være å se på de opprinnelige tekstene. For ordens skyld har jeg gjort det slik at der det siteres fra tekster som foreligger på latin, vil den opprinnelige teksten være inntatt ovenfor min oversettelse. Disse oversettelsene står for min regning, og vil kunne avvike fra tidligere oversettelser til norsk.⁵ Enkelte verk har jeg kun hatt tilgang på i gresk versjon med engelsk oversettelse, og her siteres det ganske enkelt fra den engelske oversettelsen. Dette gjelder særlig Procopius.

Jeg forsøker i stor grad ikke å henvide bare til de såkalte historiske ”standardverk”, men også til nye og mer moderne fremstillinger, som f. eks *Greer*.

1.3.2 Primærkilder - historikere

Justinians samtid er omhyggelig dokumentert gjennom arbeidene til datidens forfattere og historikere, der Procopius fremstår som den klart mest interessante og verdifulle. Slike primærkilder gir oss mer enn bare de tørre historiske fakta. Særlig Procopius evner å formidle et engasjement og en innsikt som gjør det lettere, og i Procopius sitt tilfelle – langt mer underholdende, å forestille seg livet i det gamle Bysants.

---

⁴ Sløk s 26.

⁵ Ved oversettelsene er hovedsakelig benyttet Johanssen, Nygaard og Schreiners Latinsk ordbok. Ved oversettelsene er vektlagt en gjengivelse av meningen i et utsagn snarere enn den ordrette overføring til norsk.

Procopius, opprinnelig utdannet som jurist, produserte åtte bøker om krigene som ble ført av Justinian. Procopius visste hva han skrev om, ettersom han tjenestegjorde under den sentrale hærfører Belisarius under flere av slagene. Bøkene dekker krigene ved østfronten, Afrika og i Italia. Den siste av disse bøkene ble gitt ut omkring 557.

Det er to øvrige verk fra Procopius som volder vansker i forhold til pålitelighet og kildeverdi. Procopius skriver om Justinians byggeprosjekter i *de Aedificiis*, en egen genre som ingen annen keiser har vært gjenstand for. Verket er en suveren kilde for å lære mer om senantikkenes bygninger og stilarter, men er ukritisk og mest opptatt av å lovprise keiserens innsats. Dessverre er dette særlig synlig i de svulstige beskrivelsene av Haga Sophia som åpenbart er mer opptatt av å rose Justinian enn hvordan bygget rent faktisk var utformet. Det positive må være at Procopius synliggjør det religiøse aspektet i slike fremstillinger, og hvordan keiseren spiller på dette.

De tidlige verkene til Procopius gir oss gode bilder av Justinians regjeringstid, men etter som årene gikk mørknet historikerens syn på keiseren. Det er verdt å merke seg at historikeren opprinnelig var grepet av visjonen om gjenreisningen av romerriket, men etter hvert så han på Justinians regjeringstid som selve undergangen på det romerske imperiet. Resultatet ble et verk som heter *Anecdota*, en slags tabloidversjon av Procopius tidligere historieverk. *Anecdota* er til de grader gjennomsyret av Procopius overdrivelser og klare avsky for de han omtaler, at det er til å undre over at dette er den samme Procopius som tidligere lovpriset nettopp disse samme menneskene. Særlig Justinians keiserinne, Theodora, får en heftig omtale av sitt privatliv i det niende kapittelet.

Procopius tar i realiteten for seg tre helt ulike genre, den klassiske historiografi, panegyrikken (den lovprisende omtale som vi finner i Procopius sin kommentar til Justinians arkitektur i *De Aedificiis*), og altså *Anecdota* som er en bitter satire. Analyser av skrivestil, grammatikk og språkdrakt utført av spesialister på området tyder likevel entydig på at det faktisk er Procopius som er forfatteren av *Anecdota*.⁶ Et annet viktig poeng er at Procopius ikke var en rendyrket historiker. Av profesjon var han jurist, og han fulgte *cursus honorum*, karrierestigen i tradisjonell stil. Først studerte han jus, deretter prosederte han i skranken. Han var assistent for generalen Belisarius og senere prefekt. Vi vet at Procopius ble forbi-passert som kvestor to ganger, først i 542 og deretter i 548.⁷ Samtidig er det klart at den optimisme som rådde i Justinians innledende år som regent etter hvert gikk i motsatt retning. Pest, jordskjelv, tung skattlegging og bitterhet over egen

---

⁶ *Bury* vier et eget kapittel til nettopp Procopius i avslutningen av sitt historieverk, kapittel 24 s 417-436, og konkluderer med det som nå er allment lagt til grunn: Procopius er forfatteren bak *Anecdota*.

⁷ *Honore*, kapittel 8

karriere er åpenbart forklaring god nok på hvorfor Procopius etter hvert skrev så skjæmmende om keiseren.

Selv om jeg finner at *Anecdota* med sterk sannsynlighetsovervekt er skrevet av Procopius, er ikke problemstillingen avgjørende for nærværende fremstilling. Verket er skrevet av en av Justinians samtidige, og gir mye relevant informasjon om Bysants på 500-tallet som uavhengig av opprinnelse må skilles fra den edder og galle som gjennomsyrrer det hele.

1.3.3 Lovsamlingen som primærkilde

Lovsamlingen til Justinian foreligger i en rekke ulike versjoner. Variasjonene består i hvilke deler av lovsamlingen den enkelte gjengivelse inneholder. Innholdet i den enkelte del er imidlertid som regel identisk. Florentinerutgaven⁸ av lovsamlingen inneholder således en bibliografi som viser kildene som Justinians lovkommissjon benyttet. Denne oversikten er ikke tilstede i andre utgaver. Tekstene som står i den enkelte utgave er således genuine og er overlevert oss i den stand de ble skrevet ned under Justinian. Dette gir en verdifull førstehåndsinnsett i rettstilstanden på Justinians tid.

I tillegg til de rene lovtekstene, inneholder lovsamlingen også mer historisk prosa enn mange er kjent med. Justinian har lange innledninger til den enkelte bok i lovsamlingen, der han gjør rede for sine triumfer og visjoner. Dette er altså en reell primærkilde. I tillegg er det i innledningen til enkelte kapitler innarbeidet historiske oversikter.

Den enkelte bok bygger deretter på keiserlige lover og sitater fra kjente romerske jurister. Disse sitatene vil delvis være omskrevet av Justinians lovkommissjon, og det samme kan gjelde for enkelte av de keiserlige lovene. Dermed ser vi at lovsamlingen langt på vei har karakter av å være en sekundærkilde i forhold til de opprinnelige tekster den bygger på. I forhold til Justinians samtid er lovsamlingen imidlertid en primærkilde, og denne dualismen kommer jeg tilbake til senere under drøftelsen av Justinians interpolasjoner i kapittel 7.4.2.

1.3.4 Problemer som hefter ved kildematerialet

Ved bruken av slike primærkilder som omtalt ovenfor, historiske verk og lovtekster, melder to problemer seg umiddelbart. Disse kan for enkelthets skyld benevnes som *autentisitetproblemet* og *relevansproblemet*.

Autentisitetproblemets kjerne er i hvilken grad en kan tillegge den enkelte kilde den nødvendige troverdighet som sannhetskilde. I forhold til temaet for den videre drøftelse, er det klart at Justinians samlede lovgivning vil stå sentralt som kilde. Innenfor denne lovgivningen har det i den romerrettslige forskningstradi-

⁸ Florentinerutgaven av Corpus Iuris Civilis diskuteres under pkt 7.3 nedenfor.

sjonen særlig vært diskutert i hvilken grad det kan festes lit til *Digesta*, en av delene som til sammen utgjør *Corpus Iuris Civilis*. *Digesta* inneholder utdrag fra den klassiske periodens store jurister, sammenstilt som en slags lovsamling. Materialet fra juristene det siteres fra strekker seg over flere hundre år, helt tilbake til republikkens dager. Mesteparten av materialet stammer da også fra 2-3 århundrer forut for lovsamlingsarbeidet. Problemstillingen er altså i hvilken grad en kan feste lit til at det som står skrevet er korrekt gjengitt og virkelig opprinner fra den kilde det vises til fra *Digesta*.

Denne diskusjonen er meget aktuell for historikeren som ønsker å penetrere *Corpus Iuris Civilis* for å utforske originærkildene som ligger bak. For den som ønsker å lære mer om hva Ulpian skrev i sine utlegninger om *aequitas* (rettferdighet), vil det raskt oppleves som frustrerende å oppdage at Ulpian har blitt modifisert og tilpasset helheten i *Digesta*. Denne problemstillingen er mindre aktuell i forhold til nærværende tema, ettersom det er selve lovsamlingen *Corpus Iuris Civilis* som vil stå sentralt, og ikke de opprinnelige skriftene fra de gamle juristene. Endringene som er foretatt for å tilpasse juristenes bidrag til lovsamlingen er i denne sammenheng kun av interesse i den grad de kan fortelle oss noe om Justinians samtid og hans mål med lovsamlingen. Dette er behandlet mer utførlig under punkt 7.4.2 som vedrører de såkalte interpolasjoner.

Relevansproblemet gjenspeiler et problem som også er tilstedeværende i de moderne samfunnsfag. I hvilken grad er rettskildene relevante for å trekke slutninger om den historiske, økonomiske eller politiske situasjon de befinner seg i? Beskriver rettskildene en statisk eller dynamisk situasjon, og ikke minst, ble reglene fra *Corpus Iuris Civilis* anvendt i praksis slik de tolkes og forstås i dag?

Det ville sprengte rammene for denne fremstillingen å gi en generell fremstilling av dette problemet. En slik diskurs på et generelt grunnlag vil heller ikke kunne gi noen egnet veiledning i forhold til de konkrete tilfeller som analyseres. Her er det tilstrekkelig å slå fast at det *er* en sammenheng mellom samfunn og jus, og at denne er av typisk dynamisk karakter.

1.4   **Hjelpeoversikt**

Et sentralt punkt i den senere fremstilling vil være Justinians lovsamling, som kalles *Corpus Iuris Civilis*. Denne lovsamlingen består av fire deler, som alle har sitt eget navn og sitt eget formål. Jeg har her laget en oversikt over de ulike delene, som vil gjøre det lettere å følge den senere omtale av lovsamlingens utvikling, samt henvisninger til konkrete tekster i lovverket.

Justinian regnet sitt verk i tre deler, *Codex Justinianus*, *Digesta* og Institusjonene. Erttertiden har i tillegg føyd til Justinians senere utstedte lover, og denne delen kalles *Novellae*. I tabellen nedenfor er de fire hoveddelene angitt

med sine respektive navn på norsk og latin. I tillegg er det inntatt er meget kort beskrivelse over den enkelte del. De enkelte deler har innledninger eller fortaler som forklarer hvordan verkene ble til og hva som er selve formålet. Disse fortalene er angitt i tabellen nedenfor i en egen kolonne.

De enkelte bestanddeler i Corpus Iuris Civilis

Norsk betegnelse	Latin	Beskrivelse	Fortaler og tillegg
Codex Justinianus	<i>Codex Iustinianus</i> og <i>Codex Vetus</i>	Samling av keiserlover fra Hadrians tid og utover. Bygger videre på <i>Codex Theodosianus</i> og private samlinger som <i>Codex Gregorianus</i> og <i>Codex Hermogenianus</i> . Den første utgaven ble utgitt 7. april 529, men de etterfølgende reformene som skyldtes Digesta og Institusjonene medførte at en ny og revidert utgave ble gitt ut i 534, etter Digesta. Denne siste utgaven kalles <i>codex repetitae praelectionis</i> . Denne utgaven inneholder også <i>codex vetus</i> , femti beslutninger som fungerte som overgangsbestemmelser en kort periode.	<i>Constitutio Haec (de novo codice compendo)</i> fortalen til samlingen av keiserlovene. <i>Constitutio Summa (de iustiniano codice confirmando)</i> <i>Constitutio Cordi (de emendatione codicis iustiniani et secunda eius editione)</i>
Digesta		Digesta, også kjent under sitt greske navn <i>Pandectae</i> , ble gitt ut i 16. desember 533. Verket inneholdt sitater fra de kjente juristene, som f.eks. Gaius, Ulpian og flere andre. I tillegg ble en rekke edikter inntatt i Digesta. Verket er bygd opp av 50 bøker.	<i>Constitutio Deo Auctore (de conceptione digestorum)</i> Oppnevnelsen av lovkommissjonen ledet av Tribonian. <i>Constitutio Omnem</i> Instruks til Tribonian om å utarbeide læreboken ”Institusjonene” <i>Constitutio Tanta (de confirmatione digestorum)</i> Ikrafttredelsen av

			Digesta. <i>Index Florentinus</i> Bibliografi over verkene benyttet ved utformingen av Digesta.
Institusjonene	<i>Institutiones</i>	Institusjonene ble gitt ut 16. november 533, og er ment som en supplerende lærebok. Boken bygger i all hovedsak på Gaius' fremstilling med samme navn.	<i>Constitutio Imperatoriam (Prooemium)</i> Innledning til Institusjonene.
Novellae	novellae constitutio- nes	Novellae var tenkt som en samling av Keiserlover vedtatt etter utgivelsen av Digesta og Institusjonene. Arbeidet ble aldri utført under Justinian, men er blitt gjort i ettertid og betraktes i dag som en del av <i>Corpus Iuris Civilis</i> . Den første Novella kom i år 535 (Novella 1), og den siste er fra år 565 (Novella 137).	

2 DEN HISTORISKE KONTEKST

2.1 Innledning

Det er ikke hensikten med dette kapittelet å gjøre rede for romerrikets fremvekst og fall i sin helhet. Kun enkelte trekk og sentrale linjer som er av betydning for utviklingen frem mot Justinian skal omtales. Leseren som er vel bevandret i romerrikets historie vil nok kunne bevege seg temmelig rask gjennom dette stoffet. For andre vil det være viktig ballast videre.

Målsetningen er her å peke på de grunnleggende premisser for utviklingen av den romerske identitet. I tillegg vil vekselvirkningen mellom det romerske og det bysantinske synet på verden omkring og rollen som romere fremheves. Samtidig er det også viktig å forstå grunnlaget for Justinians makt, som romersk keiser og som østlig despot. Det er i denne dualismen vi finner mye av forklaringen på hva som drev Justinian i alle hans gjerninger.

2.2 Romerriket – status og et kort tilbakeblikk

2.2.1 Vekst og integrasjon

Fra det øyeblikk det romerske samfunn ble opprettet, var dette et studie i vekst. Denne veksten er mest opplagt i forhold til rikets geografiske ekspansjon, men den har også åpenbare sider mot alle deler av det romerske liv. Kontaktflaten mot andre kulturer og nye inntrykk øket stadig. Dette skjedde gjennom militære felttog, men også ved kommersiell virksomhet og den tilhørende utveksling av gods og mennesker som beveget seg over stadig større avstander. I stedet for å legge øde de områder som ble overvunnet, søkte romerne som regel heller å inkorporere disse som venner og allierte. Etter hvert ble en rekke provinser underlagt romerne, og disse beseirede provinsene hadde en vesentlig grad av selvstyre.

Lokale rettsregler, religiøse synspunkter og kulturelle særtrekk fikk som regel være i fred, så fremt provinsen underkastet seg Romas retningslinjer hva gjaldt relasjoner til andre land og folk. I tillegg krevde Roma alltid tropper til sine mektige legioner. Etter hvert oppdaget de erobrede provinser at romerne brakte med seg fred og stabilitet (når underkastelsen først var et faktum), og at veier, akvedukter og annen nødvendig infrastruktur ble bygget ut. Den militære makt var selve grunnfjellet det romerske imperium bygget på, men ved sin administrasjon av provinsene

vokste det altså frem et klientforhold mellom Roma og den enkelte provins, et forhold preget av gjensidig interesse og verdi.

Over tid ble selvsagt den romerske identitet preget av møtet med andre kulturer, det mest opplagte eksempelet er kanskje hellenismen. Romerne ble faktisk ble invitert til Hellas på 200-tallet f kr av utsendinger fra de greske *polis*, bystatene.⁹ Romernes erkefiende, Kartagerne var alliert med kongen av Makedonia som var i ferd med å underlegge seg de hellenske bystatene. Romerne rykket opprinnelig inn med den uttalte hensikt å trekke seg ut igjen når freden var sikret, men romernes blomstrende forkjærlighet for den greske kultur viste seg raskt, ved at det etter hvert var romerne som utøvte den dominerende militære innflytelse i området. Integrasjonen mellom gresk og romersk kultur var innledet, hovedsakelig ved romernes tilegnelse fra grekerne.

2.2.2 Omskiftninger og oligarki

Det siste århundret f kr var preget av politisk ustabilitet og det var enkeltpersoner som dominerte maktbildet i den romerske republikk. Disse konfliktene kulminerte i striden mellom Gnaeus Pompeius og Gaius Caesar. Rivaliseringen mellom disse politiske og militære kjempene endte med republikken som den store taper. I år 31 f kr vant Octavian det avgjørende slaget ved Actium, og han var nå Romas sterke mann. I år 27 f kr fikk han kognomenet¹⁰ *Augustus*, og var deretter *princeps senatum*, senatets fremste mann.¹¹

Et avgjørende punkt for rikets senere utvikling var måten Augustus valgte å konsolidere sin maktposisjon på. Hans motto *festina lente*, il langsomt, gir en god karakteristikk av hans fremferd som politisk figur. *De facto* var han imperator og herre over senatet, eneveldet var nå allerede innledet. Rent formelt var Augustus sin stilling ikke like klar, han innehadde en rekke verv av sentral betydning, men var ikke keiser i navnet. Dette hadde også betydning for hvordan han valgte sin etterfølger. Augustus beordret ikke senatet blankt å akseptere hans oppnevnte etterfølger, men foreslo heller en kandidat for senatet. Forskjellen var tilsynelatende uvesentlig, realiteten var at Augustus selv utpekte sin kronprins. Det var utenkelig at senatet ville si nei til ”forslaget” fra Augustus.

Likevel skulle denne fremgangsmåten ved valg av kronprins vise seg å være skjebnesvanger for romerriket – Augustus var en sterk keiser, og hadde befestet sin posisjon gjennom de mange årene fra 27 f kr til hans død i 14 e kr. Skulle en fremtidig keiser vise seg å være i en underlegen posisjon, ville et slikt uformelt system kunne medføre uenighet og strid innen det absolutte

---

⁹ Greer s 101.

¹⁰ Cognomen el kognomen, er et kalle- eller kjælenavn. Dette kunne følge familien, som f eks med C. Mucius som mistet høyrearmen i en krig. Han fikk kallenavnet *Scaevola* som fulgte familien videre. Navnet betyr keivhendt.

¹¹ Greer s 105.

toppsjiktet av romersk politikk. Dette la grunnlaget for de bitre konflikter som senere oppstod når en tronfølger skulle utpekes.

2.2.3 Nedgangstider i vest

Omkring 200-tallet e kr ble romerriket trukket inn i en krise som skulle prege tiden fremover. Utenfra ble imperiet truet av barbarer fra flere kanter. Samtidig medførte interne stridigheter at selve keisermakten hadde mistet sin ubestridte autoritet.¹² Grunnlaget for maktutøvelse ble dermed fundert på personlig militær makt, og det er i denne perioden soldatkeiserne gjorde sitt inntog. Soldatkeiserne satt sjelden lenge ved makten, og døde like sjelden av naturlige årsaker. Den enkelte soldatkeiser opprettet en egen administrasjon, styrt av egne menn, noe som førte til en svekkelse av senatets rolle i det daglige politiske virke. Dermed fant det sted et gradvis maktskifte fra det indirekte demokrati til et slags oligarkisk byråkrati med svært kort levetid. Samtidig medførte en slik fokusering på den militære makt en tilhørende belastning på økonomien til den romerske stat. Dette var en særlig stor belastning for det opprinnelige kjerneområdet i romerriket, som lå i dagens Sørvest-Europa.

Først på slutten av 200-tallet maktet den enkelte keiser å befeste og verne om keisermakten. Det ble i denne forbindelse gjort en rekke håndgrep for å konsolidere romerrikets posisjon. Keiser Diokletian gjennomførte endringer som medførte at den vestlige delen av romerriket mistet sin dominerende innflytelse og posisjon. Han gjennomførte reformer som innebar en deling av rikets administrasjon i vest- og østriket. Ovenfor er det forklart at Augustus bygget sin makt først og fremst på sin egen militære posisjon, men at han også i meget stor grad bygget på de eksisterende statsinstitusjoner som hadde tradisjonenes hevd og autoritet. Dette var ikke tilfelle for Diokletian, som kom til makten i en langt mer kaotisk tid. Han var opprinnelig en enkel soldat, og hadde ikke klatret *cursus honorum*, karrierestigen, men banet seg vei med sin *gladius*, sverdet. Militæret, det keiserlige administrasjonsbyråkrati og han selv var det eneste grunnlag for hans autoritet. En rekke reformtiltak ble iverksatt, og for å symbolisere keiserens sterkere makt ble keiseren nå ikke lenger titulert *princeps* som tidligere, men *dominus*, som betyr herre.¹³

Diokletian introduserte en rekke nye elementer til den romerske keisers prerogativer og utvidet keiserens interessesfære betraktelig. Dette var også elementer som Justinian senere skulle følge opp. Under Diokletian ser vi tydeligere enn noen gang før at romerriket nå var blitt noe mer enn den forlenge-

¹² Marcus Aurelius oppnevnte sin egen sønn som tronfølger. Denne Commodus har ikke blitt levnet noe hyggelig ettermæle av sine samtidige. Etter 12 år ble han drept, og rikets generall stridde seg i mellom for å vinne makten.

¹³ Greer s 131-136 gjør rede for Diokletians bakgrunn og reformprogram.

de arm av byen Roma. Diokletian styrket hæren ved å verve store mengder barbarer inn som soldater. Disse germanske stammene smeltet inn i og ble en integrert del av de militære styrker. Tiltak ble iverksatt for å stimulere en stagnerende økonomi, ikke alltid med like heldig resultat. For å stanse inflasjonen befalte han at priser ikke kunne settes over en viss grense. Straffen for ikke å overholde regelen var henrettelse. Regelen fikk liten reell betydning. I slike vanskelige tider var det mange som ga opp sine virksomheter. For å få folk til å bli ved jobbene sine, ble det laget en lov om plikten til å stå i jobben og at jobben skulle være arvelig. Dette satte en brems på mobiliteten i arbeidsstokken, og drepte i stor grad pågangsmotet til en rekke arbeidstakere.

Med sin bakgrunn som erfaren soldat utviste Diokletian en klar og entydig handlingsmoral. Dette var en keiser som ikke bare pratet, han gjennomførte de tiltak han selv mente var nødvendig. Store og omfattende reformer i Diokletions ånd skulle bli en viktig del av det keiserlige embetet i årene som kom. Det var på bakgrunn av slike gjerninger og bedrifter at ettertiden ville dømme keiseren, og da gjaldt det å ta skikkelig i. Dette skulle bli en viktig inspirasjon for Justinian, og rollen som en aktiv og initiativtagende keiser falt meget naturlig for ham.

Ved Nicomedia¹⁴ lot Diokletian oppføre et palass i orientalsk stil med over to tusen rom, omgitt av et praktfullt parkanlegg. Han tok til å bruke regalia kopiert fra de gamle persere, visstnok inspirert av perserkongen Darius. Besøkende til keiseren måtte ikke lenger bare hilse med armen strak, de måtte nå legge seg flate på magen foran keiseren. Dette var et langt steg vekk fra de togakledte herrer i det gamle Roma som ble valgt til sine embeter. Borte var *pietas* og *humilitas*, den fromhet og ydmykhet som romerne la slik stor vekt på. Møtet med orienten hadde etter hvert fremtvunget en ny rolle for herskeren. Folket i de østlige områdene, som i stadig økende grad ble det økonomiske senteret for imperiet, *forventet* slik opptreden av en skikkelig hersker. Keiserne var på sin side heller ikke fjerne for denne tanken, og så sitt snitt til å styrke egen autoritet. Samtidig var disse keiserne fjernt fra de gamle patriserslektene i Roma, som så seg for gode til slik oppførsel. Diokletian var selv sønnen til en frigjort slave, og hans bilde av en keiser samstemte nok mer med den østlige despot enn den erkeromerske senator av typen Cato den eldre. Dette er et typisk trekk for de menn romerne kalte *vir novus*, som best oversettes med oppkomlinger, uten familie blant patrisierne. En *vir novus* var som regel også en *vir militaris*, altså en som kjempet seg opp til toppen ved en militær karriere. Keisere med en slik bakgrunn la gjennomgående større vekt på prakt og storslått seremoni enn fortidens patrisiere.

---

¹⁴ Denne byen lå Øst-sørøst for datidens Konstantinopel, på sørsiden av Bosphoros-stredet.

2.3 Konstantin

2.3.1 Konstantin innfører kristendommen

Etter Diokletian var det nok en gang en periode med stridigheter om hvem som skulle overta makten. Konstantin kom seirende ut av denne konflikten, og fortsatte arbeidet med flere av reformene Diokletian hadde påbegynt. I tillegg ble to helt sentrale endringer innført av Konstantin. Kristendommen og den nye hovedstaden ved Bosporos-stredet – byen som skulle få navnet Konstantinopel.

Konstantin ga ved Milan-ediktet i 313 de kristne rett til å utøve sin tro innenfor romerriket. Andre religioner ble etter hvert betraktet med stadig økende misnøye. På lik linje med Diokletian knyttet Konstantin seg tett opp mot religion og religiøse symboler, men Konstantins valg falt altså på kristendommen. Under borgerkrigen, der han bekjempet sine rivaler til keisertittelen, kjempet hans soldater med kors malt på skjoldene.¹⁵

Som en kristen kunne ikke Konstantin som sin forgjenger proklamere keiserens guddommelighet, men forskjellen var i realiteten liten. Formalitetene og de religiøse undertoner gikk således i arv, og biskopene forkynte at keiseren var guds utvalgte jordlige representant og kirkens forsvarer. Denne alliansen styrket både keiser og kirke, men slutten på kristenforfølgelsene og kirkens voksende maktposisjon førte til en rekke indre stridigheter samtidig som kirkens administrasjon og organer skulle bygges ut. Konsekvensen av denne konkurransen mellom ”rettlære og vranglære” var et tema som også preget Justinians tid, og som vi også kjenner igjen i moderne kirkedebatter.

2.3.2 Eftervirkninger fra Konstantin

Bysants ble grunnlagt av grekerne ca 650 f kr.¹⁶ Ordet Bysants stammer fra det greske *Byzantium* som betyr ”by ved Bosporos”. Området ble ikke innlemmet i romerriket før ca 100 f kr. På denne tiden ble alle provinser styrt via guvernører eller lokale embetsmenn oppnevnt av senatet i Roma. I år 306 ble

¹⁵ Røykere vil kjenne igjen ”*In hoc signe vinces*” fra sigarettmerket Prince. I følge tradisjonen skal Konstantin ha sett korset i en drøm, der han ble forklart at ved dette tegnet skulle han seire. Historiens ironi derfor, at soldatene som sloss i korstogene (som opprinnelig ble sendt ut for å forsvare Konstantinopel) under det IV korstog ledet av Dogen i Venezia skulle angripe, brenne og plyndre Konstantinopel – oppkalt etter Konstantin.

¹⁶ Eusebius mener byen stammer tilbake til 659 f kr. Herodots ”Perserkrigene” 4.144 tyder i retning av at dette ikke stemmer, ettersom Kalsedonerne som kobler tidspunktet til Kalsedonernes bosetting i det nærliggende området (Kalsedon) sytten år forut for bysantene. Bosettingen er nok altså noe yngre enn opprinnelig antydnet av Eusebius. Se også Evans s 23.

Konstantin keiser over det vestlige riket, men fikk først kontrollen over hele det romerske imperiet i 324. Det var Konstantin som i 330 gjorde Bysants til hovedstad for hele romerriket, ettersom østriket da hadde langt større innflytelse enn det opprinnelige kjerneområdet i vest. Hovedstaden fikk da navn etter keiseren og ble hetende Konstantinopel.

Konstantins konvertering til kristendommen fikk store ringvirkninger, og flettet umiddelbart sammen skjebnene til keiserriket og kristendommen. Kanskje i motsetning til etterkommeren Justinian, var Konstantins forhold til kristendommen sterkt politisk motivert. Konstantin forsøkte å bruke den nye religionen til å samkjøre sine undersåtter, men fikk raskt merke at den kirken som vokste frem ga grobunn for en rekke konflikter. Han oppfattet det som viktig at dette problemet ble løst, og han holdt flere kirkemøter i sin tid for å forsøke å gjøre slutt på konfliktene.

Konstantins regjeringstid har hatt en vedvarende innflytelse på hele den vestlige sivilisasjons utvikling. Dette skyldes ikke bare at han innledet prosessen der kristendommen gradvis ble integrert som en helt sentral komponent i det romerske imperiet, men også fordi han flyttet rikets hovedstad fra Roma til Konstantinopel. Han åpnet altså for kristendommens konsolidering og videre vekst, samtidig som den geografiske forskyvningen mellom maktsentra i realiteten varslet den kommende middelalderen i Vest-Europa. I middelalderen og frem mot moderne tid, er det Konstantins filosofiske tilnærming til monarki og keisermakt¹⁷ som ga grunnlaget for ettertidens tanker omkring Gud og kristendom som grunnlag for de europeiske kongemakter. Konstantin og hans krets hadde også en avgjørende innvirkning på Justinian, og dette forholdet er kommentert mer utførlig under pkt 3.3 nedenfor.

2.4   Vestriket faller

I år 395 ble riket offisielt delt i to. Den halvdelen som lå i vest falt under germanernes stadige innrykk, og opphørte å eksistere mindre enn hundre år senere, i år 476. Fra det tidspunktet vestriket falt, hadde østriket ennå tusen år igjen, frem til Konstantinopel falt til Ottomanene i 1453. På det tidspunkt Justinian kom til makten, var altså vestriket i realiteten opphørt å eksistere. Områdene var tatt i besittelse av ulike germanske stammer, som enten hersket direkte eller gjennom lokale mellommenn.¹⁸

---

¹⁷ Eusebius utformet store deler av Konstantins religiøse program, og står bak konstruksjonen der keiseren er guds representant på jorden. Eusebius og hans arbeide omtales under pkt 3.3 nedenfor. Dette arbeidet har hatt en avgjørende effekt på Justinian og hans rolle som keiser og lovgiver.

¹⁸ Greer s 137-140.

3 VISJON OG DRØM: ET NYTT ROMERRIKE

3.1 Bysants som romerstat

3.1.1 Bysantinerne som romere

Det som opprinnelig var et bondesamfunn i landskapet omkring Latium, utviklet seg over en periode på godt over tusen år til å bli det imperiet vi kjenner som romerriket. En slik gradvis utvikling ga romerne en sterk identitetsfølelse i forhold til hva det ville si å være romersk. Likevel er det stor forskjell mellom det opprinnelige småbysamfunnet tuftet på bondske idealer og det internasjonale imperiet som favnet om store deler av den tids kjente verden. Ulike tverrsnitt langs den romerske tidsakse vil dermed gi varierende bilder av det romerske selvbildet, etter hvert som dette utviklet seg.

Innen Justinian satt som keiser i østriket, var mye endret i forhold til den tidlige romerske republikk. De sterkeste påvirkningsfaktorene kan likevel deles i tre. Først og fremst var det selve utformingen av og historien til den romerske republikk. Det var gjennom denne prosessen romerne utviklet en forståelse av seg selv *qua romere*. Deretter kom overgangen til keisertiden, der grunnlaget ble lagt for et monarkisk styresett som gradvis tok inn over seg impulser fra de østlige områdene, der herskeren langt på vei var å betrakte som en levende guddom. Til sist har vi fremveksten av kristendommen som smelter inn i det romerske samfunn, og som på Justinians tid var en integrert del av det enkelte menneskes liv, herunder keiserens.

I det følgende vil utgangspunktet være de hovedlinjene som nettopp er beskrevet. Særlig forholdet til kristendommen er viktig for å kunne plassere Justinians prosjekt i sin sammenheng. Hensikten vil altså være å påvise enkelte trekk ved Justinians samfunn og omgivelser som har påvirket keiseren i hans rolle som reformator og gjenerobrer av vestriket.

3.1.2 Bysants – geografi og kultur

I forhold til vesten har det Bysantinske imperiets historiske funksjon vært å beskytte og ivareta det som oppfattes som den vestlige identitet. Dets strategiske beliggenhet med kjerne i Bosporos-stredet har tjent som en effektiv blokadé og beskyttelse mot invasjon fra så vel arabere som tyrkere. Gresk historie og filosofi samt romersk statsrett og lovgivning blomstret i det gamle Bysants, og har indirekte fungert som et bindeledd mellom de antikke og de moderne europeiske sivilisasjoner. Romersk rett kjenner vi hovedsakelig som

et resultat av Justinians lovkodifisering, og dette er et godt eksempel på den bevarende rollen Bysants har spilt for vestens kultur.

Innbyggerne i østriket kalte seg selv romere, men stammet fra flere av antikkens folkeslag. I hovedstaden Konstantinopel utgjorde armenere, bulgare, grekere, normannere og tyrkere overklassen, alle forent som romere. Det offisielle språket var gresk, noe som ikke på noen måte brøt med tradisjonen fra det vestlige romerriket. Allerede før republikkens fall var det vanlig å snakke gresk i de høyere lag.¹⁹ I en slik heterogen kultur er det naturlig å legge til grunn at den bysantinske borgers identitet *qua romani* ble utviklet og plukket opp nye impulser.

Kristendommen utøvde en sterk innflytelse på kunst, musikk og ikke minst arkitekturen under Justinians tid. Typisk er fokuset rettet mot helgenbilder, hvor det er enkeltindividets sakrale sider, snarere enn verdslige, som fremheves. Denne kunstretningen skulle påvirke middelalderens europeere og ettertidens Russland, og er fremtredende i det meste av europeisk kirkekunst. Justinian var selv gjenstand for en rekke ikonografier, og han brukte voldsomme ressurser på å bygge Haga Sophia. Dette kommer jeg tilbake til under kapittel 5.

3.2   **Keiserembetet**

Keiserembetet på Justinians tid var en sammensmelting av tre konsepter som hadde utviklet seg uavhengig av hverandre og som tilsynelatende var mostri-dende. Disse konseptene stammet fra den tidlige romerske republikk, helle-nismen etter Alexander den store og fra kristendommen.

Den romerske tradisjonen fra republikken bygget på at den fremste lede-ren var en *magistratus* valgt av folket gjennom senatet. Under keisertiden ble etter hvert den stående armeen, gjennom sin innblanding i statens anliggen-der, også en faktor i denne prosessen. Etter keiseren Marcus Aurelius var hovedregelen at militær styrke var vel så avgjørende som den rene politiske makt i valget av keiseren. Som påpekt tidligere gikk keisertittelen ikke formelt i arv, selv om dette i praksis ofte skjedde.

Embets offisielle tittel, *imperator* er i seg selv en indikasjon på den mili-tære makt som etter hvert lå til grunn for å kunne utøve den ypperste makten i romerriket. Tittelen ble opprinnelig tildelt triumferende generaler, men ble etter hvert også tildelt keiseren av senatet gjennom en egen lov,²⁰ *lex de impe-*

---

¹⁹   *Anners* s 47.

²⁰   Loven var resultatet av en *senatus consultum*, altså en beslutning fra senatet. Keiseren ble altså formelt tildelt sin myndighet fra senatet.

rio. Gaius omtaler slike keiserlover i sine Institusjoner,²¹ og vi har fortsatt de sentrale delene av *lex de imperio Vespasiani*. På denne stentavlen er bevart lovteksten som tildeler Vespasian rollen som keiser og imperator.

På gresk benyttet man betegnelsen *autokrator*, som var den offisielle betegnelsen på de østlige keisere, frem til Heraclius ved en egen lov endret tittelen til *basileus* – et begrep som innen den tid var det gjengse navnet på keisertittelen.

Fra den hellenistiske tradisjon i kjølvannet av Alexander den store, bygget den østlige despot makten på hans guddommelig status. Allerede Augustus ble tilbedt som en guddom i de østlige provinser, mens han i hjembyen Roma måtte vente til etter sin egen død før han ved offisiell *apoteose* ble plassert blant gudene. Etter hvert ble keiserne identifisert som en levende guddom i kraft av sin stilling. Bilder og fremstillinger av keiseren sto blant de andre gudebildene i templene, og keiseren var selve rettskilden som all rett sprang ut av. Den guddommelige keiser var altså *nomos empsychos*, en slags fysisk manifestasjon av selve rettsstaten og en legemliggjøring av jusen som staten hvilte på.

Disse to tradisjonene smeltet etter hvert sammen, men det var først under og etter Konstantins regjeringstid at kristendommen trådte inn i denne forestillingen omkring keiserens makt. Under kristen tro kunne ikke lenger keiserne oppfordre til at de selv skulle bli dyrket som guddommer. Den kristne monoteisme så ikke velvillig på en keiser som hevdet å være guddommelig. Likevel var dette et element i keiserens maktbase som keiserne og romerne ikke uten videre ville eller kunne gi fullstendig slipp på. Løsningen skulle bli en snedig konstruksjon, en fiksjon som lot keiseren være Guds høyre hånd og stedfortreder på jorden.

Denne rollen som Guds jordlige representant var svært viktig for Justinian, som var en sterkt religiøs person. Samtlige av Justinians fortaler til de ulike delene av *Corpus Iuris Civilis* inneholder en rekke referanser til Gud og den kristne kirken.

3.3 Det religiøse overbygg – Eusebius Pamphili fra Caesarea

Gjennom den kristne historien har vi flere eksempler på at de lærde innen kirken tolket og tilpasset den kristne tradisjon til den profane virkelighetsoppfatning. I denne tradisjonen fremstår Augustin og Aquinas som de store kirkefedrene innenfor den filosofiske retning, med deres analyser, tolkninger og adaptasjoner av henholdsvis Platon og Aristoteles.

²¹ Merk at dette ikke er en henvisning til Justinians Institusjoner, men til Gaius opprinnelige verk fra ca år 161. Her heter det under I.5: ” Constitutio principis est, quod imperator decreto uel edicto uel epistula constituit. nec umquam dubitatum est, quin id legis uicem optineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat.“

Deres oppgave var å ta stilling til de gamle autoriteter og tolke bort eller forklare det som etter deres mening kun tilsynelatende sto i motstrid til kristendommen. Effekten av dette var en tilsøring av kristne paradigmeskifter, en omvelting og forandring av hvordan religionen skulle tolkes og forstås. Vitenskapshistorikeren Thomas Kuhn kaller slike tilsørte omveltninger for usynlige revolusjoner.²² Målet var å holde på kirkens uomtvistelige autoritet, samtidig som nye tanker ble inkorporert i kristendommen eller uskadeliggjort ved kreative tolkningsmetoder. Det optimale var selvsagt å tilegne materiale som styrket det som kunne utledes fra de kristne skrifter, ikke minst fordi kirken allerede fra sin stiftelse var belemret med konflikter og divergerende oppfatninger i forhold til hva som var den rette lære.

I kirkens spede begynnelse ble det gjort en rekke tilpasninger og justeringer av kristendommen for å tilpasse den til datidens virkeligheter. Det ble holdt møter og konsiler for å komme til enighet om de helt sentrale punkter, og kristendommen slik vi kjenner den i dag vokste etter hvert frem som et resultat av slike tilpasninger.

Eusebius Pamphili²³ (260-339) var den avgjørende faktor når det gjaldt anvendelse og fortolkning av kristendommen i forhold til tidligere oppfatninger om keiserens guddommelighet. Eusebius var opprinnelig biskop i Caesarea,²⁴ men innehadde samtidig rollen som en av Konstantins mest betrodde rådgivere. Eusebius tok utfordringen med å forene tanken om den guddommelige keiser med kristendommens strikse monoteisme.²⁵

Eusebius tok utgangspunkt i to personer som for ham fremsto som grunnleggere av det moderne romerske imperiet, Augustus og Konstantin. For Eusebius var dette et naturlig utgangspunkt, i det Augustus hadde grunnlagt selve imperiet i dets nåværende form, mens Konstantin hadde videreført dette arbeidet og døpt om hele imperiet til kristendommen.

Ved sin vitenskapelige og teologisk-filosofiske tilnærming transformerte denne biskopen den guddommelige keiseren til en stueren monark, innsatt av Gud selv for å være hans høyre hånd og stedfortreder på jorden. Dette er en

---

²² Kuhn kapittel 9.

²³ Eusebius tok kognomenet Pamphili etter at hans venn og læremester Pamphilus døde som martyr under kristenforfølgelsene under keiser Diocletian. Eusebius er kanskje mest kjent i alminnelig kirkehistorie som forfatteren til den nikeanske trosbekjennelsen, men sympatiserte i realiteten med Arius, som han holdt skjult ved minst en anledning. Det greske tillegget ” *homoousios* ” ved trosbekjennelsens slutt sikter til Gud og Jesus sin samhörighet som en skikkelse i flere former. Eusebius undertegnet den endelige bekjennelsen, men anså seg ikke bundet av denne.

²⁴ By i Palestina.

²⁵ Eusebius formidler klare sine tanker om dette temaet i verket *Vita Constantini*, ”Livet til den velsignede keiser Konstantin”, som ble skrevet etter Konstantins død. Eusebius er også kjent for sine historiske verk som tar for seg kristendommens første århundrer.

modell som vi kjenner igjen i århundrene som fulgte, hvor kongemakten ble betraktet som et slags underordnet partnerskap med Gud. Vi må huske at blant Eusebius samtidige var det de færreste som rent faktisk var kristne. Hans utlegninger om emnet tar således utgangspunkt i kjente modeller og begreper fra antikkens filosofi.

Det ble oppstilt et skille mellom Guds himmelske rike og vår verdslige verden, mellom den sakrale og den profane tilstand. Den sakrale verden, som med et begrep lånt fra den gamle greske filosofi kan betegnes som *logos*, er en arketype – et idealkonsept. Keiseren er et bilde eller refleksjon av denne sakrale arketypen som er manifestert på vår profane jord. Dermed fremtrer keiseren som et bindeledd mellom himmelen (*logos*) og jord, han er et symbol på guds makt. Keiserens styre og stell på jorden gjenspeiler guds styre i himmelen. Dermed ble keiseren en *ennomos arche*, en som styrer etter (den himmelske) loven.

Denne syntesen mellom den opprinnelige hedenske keisertilbedning og den kristne delegasjonslæren, der keiserens makt er overlatt ham direkte fra Gud, bidro til å styrke keiserens makt. Keiserens legitimitet *qua* keiser var urokkelig, ingen myndighet sto over Guds autoritet og ingen hadde kompetanse til å overprøve Guds valg av stedfortreder på jorden. Dette punktet står helt sentralt i Eusebius lære, og vi finner det klarest nedfelt i hans biografi over Konstantins liv i kapittel XXIV, som bærer tittelen ”Det var ved guds vilje at Konstantin tok eierskap over imperiet”:²⁶

Lovet være Gud, universets uovertrufne hersker, som av sin egen vilje utnevnte Konstantin, arving etter sin berømte far,²⁷ til å bli keiser og hersker. Der andre før ham er blitt tildelt slik myndighet av sine medmenn, er Konstantin den eneste hvis fremgang ingen annen dødelig kan sies å ha medvirket til.

Keiseren var med andre ord guds stedfortreder på jorden, og hans makt og myndighet var således ikke avgrenset av de fysiske eller geografiske bånd som hvilte på vanlige mennesker.

Det er åpenbart at Eusebius har fungert som en viktig kilde til den etterfølgende utvikling av statsrett og maktutøvelse i den vestlige verden. For Justinian kom rollen som guds stedfortreder og forvalter på jorden til å bli helt dominerende. Under hans styretid hadde keiseren også langt større innflytelse over kir-

---

²⁶ Eusebius kapittel 24.

²⁷ Konstantins far, Constantius Chlorus var keiser i vestriket. Constantius sendte Konstantin som gissel og garanti for farens oppførsel til medkeiseren Galerius som regjerte østriket i fellesskap med Daia.

ken enn det vi ser bare noen århundrer senere. Keiseren blandet seg da også inn i en rekke kirkelige spørsmål, og styrte sitt rike nærmest som en teokrat.

Denne måten å oppfatte statslederen på, bredte seg videre utover i den vestlige verden. Karl den Stores kroning, 25. desember 800 i St Peter basilikaen i Roma, er et godt eksempel på hvordan kongemakten ble knyttet opp til rollen som guds stedfortreder og regent på jorden. Det er verdt å merke seg at Karl den Store tok tittelen Karl August, keiser over det romerske rike, og ble kronet i Roma. Romerriket hadde fortsatt en enorm symbolsk kraft. I motsetning til Napoleon som kronet seg selv, ble Karl kronet av paven. I dette lå det implisitt at det var kirken som ga ham kronen, noe som også impliserte at paven kunne avsette keiseren. Eusebius ante nok lite om at han la forholdene til rette for den føydale maktstruktur og den etterfølgende investiturstriden. På Justinians tid var dette problemet ennå ikke aktualisert, ved at maktbalansen var i keiserens favør.

3.4   Justinian

3.4.1   Justinians inntreden

Justinian var opprinnelig fra det området som i dag heter Serbia, og kom først til Bysants etter at hans onkel Justin hadde blitt keiser i 518. Justinian ble deretter senator, og tok over makten etter sin onkel i 527, etter at de to for en kort periode hadde regjert sammen som keisere.

I følge Procopius skal onkelen Justin ha vært senil og ubrukelig i de senere årene av sitt liv. I *Anecdota* fortelles det at Justins kvestor Proclus fant opp et system for å omgå keiserens analfabetisme og manglende interesse i statsstyret:

Han [Justin] var allerede en gammel mann som snublet i retning graven, og kunne ikke skille den ene bokstaven fra den andre. Han var, som det heter i det kjente uttrykket, "uten alfabet", noe som aldri tidligere har skjedd blant romerne. Det var tidligere sedvane at keiseren med egen hånd undertegnet alle dokumenter som inneholdt hans instruksjoner, men han klarte verken å underskrive eller på en intelligent måte å sette seg inn i det som foregikk...[F]or at Proclus skulle ha bevis for keiserens godkjennelse, fant han opp en gjenstand som skriverne fikk tilvirket. I en treblokk fikk han skåret ut fire bokstaver som utgjorde et ord på latin, og dyppet deretter en penn i blekket som keiserne brukte til sine underskrifter og la i keiserens hånd. Ved å legge treblokken på dokumentet som skulle signeres, styrte de hånden hans slik at pennen fulgte de fire bokstavene som lå i denne snirk-

lete stensilen. Og slik fikk de keiserens FIAT. Dette var måten romerne ble styrt under Justins tid.²⁸

Etterfølgeren Justinian markerte på alle måter et vendepunkt i senantikken. Justinian var en streng leder og en ortodoks tilhenger av kristendommen. Hedendommen måtte under Justinian til slutt gi fullstendig tapt overfor kristendommen, samtidig som skismaet mellom monofysittene i øst og det kalsedonerne²⁹ i vest eskalerte mot åpen konflikt. Samtidig var dette siste gang i romernes historie at de kunne marsjere ut i kamp med håp om å vinne reelle militære seiere. Afrika og Italia ble gjenerobret, samt et lite fotfeste i Spania. Ved sine storslåtte kristne byggeprosjekter etterlot Justinian det som i dag er prakteksemlene på bysantinsk kunst og arkitektur, med kirken Haga Sophia som kronen på verket.

Flere av Justinians samtidige oppfattet ham som en rotløs radikaler, som ikke hadde respekt for hevdvunnen tradisjon. Dette er også noe av det aller første Procopius trekker frem i sin beskrivelse av Justinian i *Anecdota*:

Han ofret ikke en tanke på å bevare den bestående tradisjon, men ønsket stadig å innføre egne nyskapninger. I korthet var han en ødelegger av vel-etablerte og verdige institusjoner.³⁰

Denne beskrivelsen står i sterk kontrast til den rolle Justinian faktisk har hatt overfor ettertiden. Det er gjennom Justinians lovsamling vi har skaffet det vesentlige av vår kunnskap om romerretten, og hans regjeringstid etterlot en rekke praktfulle byggverk. Procopius omtaler og lovpriser i sitt verk *De Aedificiis*³¹ Justinians skulpturer, kirker, festninger og bygninger. For ettertiden er Justinian et viktig bindeledd som konserverte og tok vare på uvurderlig kunnskap om romerriket. Det siterte avsnittet viser samtidig at Justinian var en keiser med et klart reformprogram, noe som passer godt overens med keiserens ønske om å gjenreise rikets storhet. Det fremgår også av sitatet at Justi-

²⁸ *Procopius Anecdota* 6.12-17. Fra den greske versjonen er det uklart om det skal være *legi* eller *fiat* som sto i malen fra Proclus. Det ene betyr, *jeg har lest*, det andre betyr *la det skje*. Procopius som selv var en lærd mann, tar sterk avstand fra Justin som ikke hadde noen formell utdanning.

²⁹ "Kalsedonsk" referer til det Kalsedonske konsil, som Justinian selv ga sin tilslutning. Monofysittene hadde en sterkere base i øst, der den gamle greske filosofi og individualisme gjorde det vanskeligere å godta den enhetslæren som ble lagt til grunn ved Kalsedon.

³⁰ *Procopius Anecdota* 6.21. Dewing oversetter her Procopius med "arch-destroyer of well-established institutions". Procopius tar sterk avstand fra Justinians tilsynelatende anti-konservatisme.

³¹ *Procopius De Aedificiis*. Procopius skrev mest på gresk, og verket heter egentlig *Peri Ktismaton*.

nian var en sterk skikkelse, med egne oppfatninger om hvordan denne prosessen skulle foregå. Nettopp ved at disse trekkene ved Justinian er det første ved ham som omtales i *Anecdota*, fremheves hvor sentrale egenskaper dette var hos denne uortodokse keiseren.³²

I et senere kapittel heter det fra Procopius:

Straks Justinian hadde fått makten snudde han alt på hodet. Alt som tidligere var forbudt ved lov ble nå innlemmet i konstitusjonen, alle de gamle skikker og institusjoner ble tilsidesatt. Det var som om betingelsen for at han skulle svøpe seg i keiserens klær var at han skulle snu om på alt. Han avsatte de sittende embetsmenn og innførte nye embeter for den offentlige regjering. Det samme gjorde han med lovene og innen det militære, ikke for å fremme det felles beste eller for å være rettferdig - han ville simpelthen at alt skulle være nytt og kalt opp etter ham selv. Alt det som ikke lot seg fjerne med det samme, puttet han likegodt sitt eget navn på.³³

Selv om Procopius legger breidsiden til her, er det kanskje en porsjon sannhet i det han skriver. Det er helt på det rene at Justinian var bevisst på å fremme sin egen skikkelse i alt han gjorde. Antakeligvis skyldes nok hans største prestasjoner nettopp hans eget ego og sterke ambisjon om å overgå andres bedrifter i alt han tok for seg. Dette ser vi klart av hans utsagn i første avsnitt av *Constitutio Haec*, der det heter om lovkommissjonens målsetning:

*...uno autem codice sub felici nostri nominis vocabulo componendo...*³⁴

...samle dette til et enkelt verk, under Vårt lykkelige navn...

Førsteårs-elevene som studerte Justinians lærebok i jus skulle ikke lenger kalles ”førstisser”, men var heretter betegnet som justinianere, i følge en av innledningene til *Digesta*.³⁵ Justinians navn var med andre sterkt knyttet til lovsamlingene han beordret utgitt.

Navnet Justinian har på mer enn en måte visket bort selve mannen bak navnet, ved fødselen het han nemlig Petrus Sabbatius.³⁶ Keiserens fødeby var

---

³² Justinian var kun uortodoks i sin lederstil. Som sterkt religiøs kristen var han meget ortodoks.

³³ *Procopius Anecdota* 11.1-2.

³⁴ *Constitutio Haec* 1.

³⁵ *Constitutio Omnem* 2.9.

³⁶ Den eneste kilden jeg kjenner til, som forteller Justinians ekte navn, er et diptykon for hans konsulår i 521, der han er oppført som Flavius Petrus Sabbatius Justinianus. Dette indikerer at han ble adoptert av onkelen Justin senest i 521. Et diptykon er opprinnelig den greske

Tauresium,³⁷ og det antas at han ble født omkring 482. Onkelen Justin hadde fulgt en militær karriere til han var sjef over ekskubitorene, og grep nokså uventet makten da keiseren Anastasius døde i 518. Dermed ble Justinian utnevnt av onkelen til konsul i 521. Etter dette tok Justinian mer og mer av makten fra sin etter hvert slitne og gamle onkel, og ved Justins død i 527 overtok Justinian som keiser. Selve navnet Justinian stammer fra det latinske *ius*, og betyr ”den rettferdige”. Navnet var samtidig likt onkelen Justins, og var nok ment å gi en fornemmelse av nærhet og kontinuitet i forhold til den tidligere keiseren. Justinians monomani i spredningen av sitt navn kan nok enklest forklares i behovet for å bryte med sin enkle fortid som oppkomling, samtidig som navnebruken bidro til å øke hans omdømme og autoritet blant folket.

Selv om senantikken kultur generelt, og særskilt i den vestlige verden, av mange er forbundet med en nedgang i den kulturelle produksjon, markerer Justinians regjeringstid en markert oppblomstring. Historikerne Agathias og Procopius videreførte tradisjonen fra den gamle historikeren Herodot, og gjennom disse to får vi et detaljert og fargerikt bilde av tiden. Justinians innsats innenfor kodifiseringen av den romerske rett markerer også en intellektuell innsats og kulturell innsikt som ved første tanke hører dårlig sammen med en kulturell nedgangstid.³⁸ På mange måter står Justinians styretid som en slags oppsummering over rommeriket, en gravskrift over antikkens mektigste rike.

3.4.2 Theodora

Justinian giftet seg med Theodora, en kvinneskikkelse som vi kjenner særlig godt fra Procopius sine saftige skildringer i *Anecdota*. Theodora var en av tre døtre til bjørnetreneren tilknyttet Hippodromen i Konstantinopel. Moren var en danserinne og skuespillerinne, og Theodora tok raskt til teateret.

Onkelen Justins kone, Eufemia, skal ha hatt sterke innvendinger mot dette ekteskapet. På den tiden var yrket som skuespillerinne langt på vei synonymt med å være prostituert, og kirken nektet begge yrker tilgang til sakramentene. Eufemia mislikte nok også at Theodora allerede før hun traff Justinian hadde minst et barn. Like etter Eufemias bortgang innførte Justin en lov der det ble slått fast at så lenge man angret og skiftet yrke, ville også skuespillere kunne bli spirituelt gjeninnsatt i det gode selskap, og kunne til og med ekte en senator.

---

betegnelsen på to skrivetavler som lar seg folde sammen. Slike tavler ble etter hvert brukt til å føre opp navnene på konsulere og embetsmenn.

³⁷ Så vidt jeg har kunnet bringe på det rene er dette ruinene Carichin Grad som ligger ca 6 km sydvest for dagens Leskovac i Makedonske Serbia. Byen var gjenstand for en omfattende oppussing etter at Justinian ble keiser, og bar deretter navnet Justiniana Prima – nok et eksempel på at Justinian var fokusert på å kalle opp ting etter seg selv.

³⁸ Kanskje er det riktigere å konstatere at nettopp denne desperate higen etter fortidens regler og levevis markerer nettopp den brytningstiden senantikken var.

Procopius understreker flere ganger at Justinian alltid dominerte over sin onkel Justin, men dette er kanskje noe overdrevet. Det er imidlertid sikkert at Justinian etter hvert kom til å dominere den politiske arena, og loven som tillot ham å ekte Theodora var det selvsagt Justinian som sto bak. Om dette skriver Procopius følgende i *Anecdota*:³⁹

Keiseren Justin, som var blitt ekstremt gammel og senil, var nå blitt til latter for sine undersåtter, og ettersom alle så ned på ham fordi han ikke lenger skjønnte hva som foregikk, ble han fullstendig ignorert. Justinian derimot, tjente de med stor ærefrykt, for han skapte stor usikkerhet ved stadig å velte om på ting og lage forvirring.

Det var på denne tiden Justinian satte i gang sin plan for å ekte Theodora. Ettersom det ikke var mulig for en mann med senators rang å gifte seg med en kurtisane, noe som alltid har vært forbudt etter de eldste lovene, overtalte han keiseren til å endre loven med en ny lov...

Som det fremgår av teksten, løste Justinian sitt problem ved å revidere de gamle lovene om ekteskap.⁴⁰ Det er tydelig at Justinian må ha vært dypt fascinert av Theodora, for Procopius har åpenbart rett når han senere påpeker at Justinian kunne velge blant alle rikets døtre. Procopius er heller ikke mild når han gjengir Theodoras seksuelle eventyr. Procopius skrev hovedsakelig på gresk, og oversettelser av det niende kapittelet av *Anecdota* var i det forrige århundre kun tilgjengelig på latin. Edward Gibbon, som skrev selve standardverket om romerriket, "Decline and Fall of the Roman Empire", skrev opprinnelig:

The satirical historian has not blushed to describe the naked scenes which Theodora was not ashamed to exhibit in the theatre. After exhausting the arts of sensual pleasure, she most ungratefully murmured against the parsimony of Nature; her murmurs, her pleasures, and her arts, must be veiled in the obscurity of a learned language.

Gibbon siterte deretter Procopius på gresk, og skrev av hensyn til leserne sine kommentarer på latin.⁴¹

---

³⁹ Procopius *Anecdota*, kapittel 10 avsnitt to og utover.

⁴⁰ Slike regler finner vi i Digesta 23.2.44 *De ritu nuptiarum*, om kravene til ekteskap.

⁴¹ Gibbon, kapittel 40. Merk særlig fotnote 23, der Gibbon referer til en utgave av Procopius som er sensurert for å skjerme omverden for den pornografiske gjengivelsen av Theodoras aktiviteter.

Justinians fremgangsmåte for å omgå motforestillingene mot Theodora, demonstrerer en forståelse av lovens system som gir et frampek om lovsamlingen som senere skulle komme. Eufemia var nemlig ikke helt plettfri selv, Justins kone var født slave. Justin kunne dermed ikke gifte seg med henne etter de gamle reglene bare ved å fri henne fra denne statusen. Som senator og keiser kunne han ikke gifte seg med en som var født slave. Justin måtte derfor utstede en retrospektiv annullasjon av hennes status ved fødselen, slik at hun deretter ble ansett for å ha vært fri da hun ble født. Justinian brukte dette som modell for sin egen tilpasning. Løsningen ble en lov som tillot en kvinne av Theodoras rang å søke keiseren om tillatelse til å inngå ekteskap til tross for manglende sosial status. I tillegg bygget Justinian på sin onkels lov, som slo fast at en som ble løftet opp til patrisierstatus fikk slettet alle pletter fra fortiden.⁴² Dette innebar at ingen kunne angripe eventuelle arvinger fra Theodora, ettersom hun dermed var sikret rang som patrisier.

En analyse av loven, inntatt i *Codex Iustinianus* kapittel 5.4 om ekteskapet, viser at Justinian med dette oppnådde sitt mål, å gifte seg med Theodora, men uten å åpne for at andre senatorer med dette uten videre kunne gifte seg utenfor sin stand.⁴³ Dette fremgår av at ekteskapet var avhengig av at keiseren først *godkjente en søknad* om at kvinnens status skulle løftes opp. Lovendringen er neppe ført i pennen av Justinian, men på et så personlig område er det naturlig å legge til grunn at det er Justinian som har iverksatt arbeidet og som også har oversett den endelige versjonen av lovendringen. Dette er et eksempel på at Justinian ikke var fremmed for å endre de antikke lovreglene eller tilpasse loven til sine mål.

3.4.3 Fokus på kristendommen

En side ved Theodora som i vesentlig grad skulle påvirke riket som helhet var hennes monofysittisme, som sto i rak motsetning til Justinians oppfatning. Procopius hevder at dette var et skuespill som tok sikte på å avlede oppmerksomheten fra viktigere saker, men faktum er nok at begge holdt på sitt. Dette understrekes ved at Justinian på Theodoras dødsleie måtte love ikke å skade noen av de monofysittene hun holdt skjult i sitt palass. En annen side av saken er nok at begge to innså fordelene av å holde begge dører åpne i en debatt

⁴² *Codex Iustinianus* 5.4.23.4 *Imperator Justinus: Similes vero tale merentibus ab imperatore beneficium mulieribus illas etiam esse volumus, quae dignitatem aliquam, etsi non serenissimo principi supplicaverunt, ultronea tamen donatione ante matrimonium meruerint, ex qua dignitate aliam etiam omnem maculam, per quam certis hominibus legitime coniungi mulieres prohibentur, aboleri penitus oportet*

⁴³ Procopius tar med andre feil i *Anecdota* (Kap 9.51), der han hevder at Justinians lovendring medførte at alle nå sto fritt til å ekte kurtisaner.

som virket forstyrrende på riket.⁴⁴ Justinian arbeidet i årevis for å få til en forening mellom de sprikende trosretningene innen kirken. Han arbeidet med en synteselære, som han til sist kun fikk delvis gjennomslag for ved det andre kirkekonsilet i Konstantinopel.

I middelalderen førte denne dualismen fra Theodora og Justinian til at man ikke var helt sikker på Justinians retning, og Dante tillegger for sikkerhets skyld Justinian disse ordene:

*Innan jag grep mig an med dette uppdrag
var jag förvissad att hos Kristus endast
fanns en natur, och med den tron jag nöjdes;
men Agapetus – vare han välsignad –
som då var herde över alla, lät mig
komma till innsikt om den rätta läran.⁴⁵*

Passusen om Kristi natur henspiller på monofysismen som paven Agapetus altså skal ha ledet Justinian ut av. Verset er sannsynligvis innført av Dante for å forsikre om at Justinian i sitt virke som keiser ikke var monofysittist. Som monofysittist kunne han etter Dantes begreper neppe ha befunnet seg i paradiset.

Justinians program besto av å bevare og revidere et bestående rettsystem. I disse to målene lå det en innbyrdes konflikt. Ønsket om å oppdatere lovene slik at de passet inn i Justinians samtid innebar at ikke alt kunne bevares. Noen tilpasninger var ikke til å unngå. Det overordnede ønske om å rydde opp i alle innbyrdes uoverensstemmelser i de ulike lovene ble også langt vanskeligere, ved at Justinian samtidig ønsket å tilpasse reglene til et ”moderne” kristent samfunn.

Theodosius hadde i sin regjeringstid⁴⁶ et oppgjør med hedendommen. Det var denne keiseren som gjorde en slutt på de olympiske leker, som flyttet den storslåtte Zevs statuen, utført i gull og elfenben, fra Olympia til Konstantinopel og som lot hugge ned orakeleiken ved Dodona. Dette var et viktig oppgjør med hedendommen, og Justinian fortsatte dette arbeidet med sin utstrakte bruk av lovgivning.

I et støt fra Justinian som antakelig tok knekken på nyplatonismen, mistet hedenske lærere sine stipender fra staten. Dersom lærerne nektet å vedkjenne seg den kristne tro, ble deres eiendeler beslaglagt og lærerne selv utvist. Dette

---

⁴⁴ Bury s 34

⁴⁵ Dante Paradiset VI 13-18. Agapetus var pave for en kort periode i begynnelsen av Justinians regjeringstid.

⁴⁶ Theodosius regjerte fra 379 til 395. Omkring år 393 beordret han at de olympiske leker måtte opphøre. Det var Theodosius som i år 395 delte romerriket i to deler med hver sin keiser.

var slutten for de atenske skolene som hadde eksistert siden Platon og Aristoteles sin tid. Akademiet ble stengt av Justinian i år 529. Damaskios, som ledet det nyplatoniske Akademiet i Aten, ble nødt til å dra til Persia sammen med seks andre filosofer fra skolen. Disse filosofene fikk under en senere fredstraktat mellom Justinian og perserne i 532 rett til å utøve sin tro uten innblanding fra imperiet.⁴⁷

Templer og bygninger som tilhørte andre religioner fikk heller ikke gå fri for Justinians innblanding. Procopius forteller at Justinian beordret generalen Narses til å ødelegge hedenske templer i Egypt og sende statuer fra templene til Konstantinopel.⁴⁸

Justinian innførte nye lover som bekreftet alle tidligere uformelle forskrifter som innskrenket rettighetene til hedninger. Der foreldrene var heterodokse, var det kun ortodokse arvinger som hadde arverett.⁴⁹ Seremonier ved palasset var stengt for hedninger.⁵⁰ Kristne som var døpt og deretter ble tatt for å utøve hedenske skikker ble henrettet.⁵¹ De som ikke var døpt fikk en sterk oppfordring til å gjøre dette snarest, eller risikere at staten inndro deres eiendommer og løsøre. Enhver som ofret til de gamle gudene og ble pågrepet, risikerte dødsstraff.⁵² Alle disse nye lovene ble gitt som keiserlige *constituones* av Justinian, og er inntatt i den reviderte utgaven av *Codex Justinianus*. De nevnte eksempler er hentet fra den første bokens femte tema: ”*De haereticis et manichaeis et samaritis*”, altså regler om hedninger, manikéere og samaritanene.

3.4.4 Justinian som despot i Diokletians bilde

Både Justinian og Theodora kom fra enkle kår, og ble av mange betraktet som oppkomlinger. Justinian var en *vir novus*. De gamle og etablerte herskerklassene i Konstantinopel så åpenbart ned på dette paret, som stammet fra bønder og skuespillere. Dette er et trekk som er typisk for alle tider, men vi vet at romerne la enorm vekt på status og *auctoritas*, som begge hadde sitt utspring i hvilken familie man stammet fra. Kjente og viktige romere som f.eks Pompei og Cicero delte denne felles skjebne⁵³ ved at de var såkalte nye

⁴⁷ *Bury* s 369-370, gjengir denne episoden, men har ved en feil gjengitt året 429 i stedet for det korrekte 529. Det kan virke som om *Codex Justinianus* I.11.10 regulerer dette forholdet, men det er vanskelig å være sikker. Teksten foreligger kun på gresk, og oversettelsene er sprikende på dette punkt.

⁴⁸ *Procopius* De Bello Persico I.19.37.

⁴⁹ *Codex Justinianus* 1.5.19 (år 529)

⁵⁰ *Codex Justinianus* 1.5.18.10 (år 529)

⁵¹ *Codex Justinianus* 1.11.10.1 (år 529)

⁵² *Codex Justinianus* 1.11.10.4 (år 529)

⁵³ Ved en tilfeldighet kom de begge fra Arpinum området, og Cicero tjenestegjorde faktisk under Pompei.

menn, de hadde ingen stamtavle. For en romer gjorde dette det vanskelig å bli akseptert som en likemann.

Reaksjonen fra Justinian lot heller ikke vente på seg, det han savnet i sin stamtavle gjorde han opp for med pomp og seremoni, slik Diokletian hadde gjort før ham. Justinian la enorm vekt på den status han oppnådde gjennom formelle seremonier og ritualer. Således var det vanlig at alle som kom foran keiseren la seg flate på magen foran ham.

Justinians behov for å gjenopprette det romerske og hans søken tilbake til ”gamle dager” kan nok i stor grad føres tilbake til hans utspring fra enkle kår og et behov for å bli akseptert som en ekte romer. Samtidig kom Justinian fra en landsby der latin var morsmålet og som opprinnelig hadde soknet under vestriket. Således var hans bånd mot sterkere enn om han hadde kommet fra en av Konstantinopels flottere familier.

Markeringsbehovet viste seg også ved Justinians trang til å overgå alle sine forgjengere. Haga Sophia er i så måte et glitrende eksempel på nettopp dette. Denne kirken var et av Justinians virkelig store prosjekter, og han satte inn enorme ressurser på denne bygningen, som skulle og måtte være den største i hele verden. Noe av forklaringen ligger rett og slett i Justinians veldige engasjement og ønsket om å gjenreise det mektige romerske imperium. En kanskje like vesentlig del av historien er at inntil Justinian lot gjenoppføre Haga Sophia, var det en annen kirke i den samme byen som var Konstantinopels største kirke. Dette var kirken dedikert til St Polyuktos, som ble bygget ved slutten av Justins regjeringstid.⁵⁴ Denne kirken var blitt ført opp av Anicia Juliana, en rik og mektig kvinne fra en av Konstantinopels distingverte familier med keiserlig avstamning. Anicia representerte dermed Justinians rake motsetning og hennes stamtavle lot seg vanskelig overgå. Hennes far, Flavius Anicius Olybrius, var en av de siste keiserne i vestriket. Hennes mor var Placidia, oldebarn av keiseren Theodosius I og datter av Valentian III. Anicias bestemor på morssiden var Licinia Eudocia, som også hadde keiserlige aner. Anicia hadde med andre meget sterk status i imperiet. Anicias sønn var en åpenbar kandidat til keisertittelen, men brakkesoldaten Justin kom ham i forkjøpet.

Alt dette må i seg selv ha fungert som et veldig incitament for Justinian å bygge noe som overgikk alt hva verden tidligere hadde sett, og som samtidig overgikk Alicias kirke. I tillegg fortelles det at Anicia ikke bare lot seg bevege av religiøse grunner for å bygge St Polyuktos, men at det her også var politiske motiver inne i bildet. Under Justins styre inndrev Justinian skatter og avgifter for å skaffe penger til sine militære planer. Anicia valgte heller å plassere sine midler i oppføringen av St Polyuktos. Det fortelles at da Justinian kom for å kreve inn penger, førte Anicia ham til kirken og fortalte at hennes

---

⁵⁴ *Harrison* skriver utførlig om utgravingen av St. Polyuktos og om Anicia Juliana.

formue nå var her. Taket i kirken var satt inn med gull som hun sa at keiseren gjerne måtte ta om han ønsket. Det kunne han selvfølgelig ikke gjøre, og Justinian måtte gi tapt. Justinian har altså hatt flere motiver til å ville oppføre verdens største kirke.

4 DEN MILITÆRE MAKTEN

4.1 Innledning

I egenskap av å være rikets hersker, hadde keiseren store militære styrker til disposisjon. Militær styrke var en forutsetning for å holde makten, ikke bare for å holde ytre fiender unna, men også for å demonstrere fysisk makt innad i riket. Oppmerksomheten vil i det følgende være rettet mot hvordan Justinian benyttet den militære makt for å befeste sin posisjon som keiser og for å realisere den fysiske gjenerobringen av det gamle romerriket i vest. Det vil være av interesse å kommentere hvordan de militære felttogene smeltet sammen med Justinians religiøse retorikk og hvordan kristendommen ble benyttet for å legitimere ”befrielsen” av det gamle vestriket. Samtidig vil det være et mål å se hvordan Justinian omtalte de militære fremstøt i fortalene til lovsamlingen, og hvordan den fysiske makten ble flettet sammen med den religiøse tro for å gi lovene større gjennomslagskraft.

4.2 Erobring av det gamle romerriket

4.2.1 Forutsetninger for felttogene

De første årene av Justinians styre gikk med til en rekke slag mot perserne, en periode som var preget av både store seire og forsmedlige nederlag. I september 531 ble det inngått en fred med perserne, et vendepunkt for Justinian som nå hadde ryggen fri til å realisere sin drøm om å gjenerobre de tapte landområdene fra vestriket. Allerede våren 532 kunne han trekke styrker ut fra de østlige områdene.

Justinians innmarsj i de vestlige områdene som tidligere hadde ligget under romerriket, kom nesten umiddelbart etter at freden ble sluttet med perserne. Dette er en sterk indikasjon på at keiseren hadde gjenreisningen på sin agenda allerede da han ble keiser bare noen år tidligere. I tillegg til å erobre de geografiske landområder og den status dette innebar, var det et viktig mål å frigjøre de kristne som var bosatt i disse områdene. I Afrika var det fra år 476 opprettet en ikke-angrepsavtale overfor Konstantinopel. Justinian kjente til at de kristne i dette området led under forfølgninger fra Arianiste-

ne.⁵⁵ Kirken bifalt dermed keiserens ønske om å erobre Afrika.⁵⁶ Det samme var tilfelle for styret i Italia, som også bekjente seg til Arianismen. Som forsvarer av den ortodokse tro kunne Justinian hevde sin rett til å frigjøre disse områdene i Guds navn.

Allerede i 533 satte en stor flåte med 500 skip seil for Nord-Afrika, under ledelse av den store generalen Belisarius. Belisarius hadde tidligere vist seg som en ujevn general, og hadde tapt flere slag mot perserne, men under Nike-opprøret i år 532⁵⁷ hadde han agert raskt og effektivt og vunnet stor anseelse hos keiseren. Vandalenes rike i Afrika ble beseiret etter at romerne vant to avgjørende slag, og kongen Gelimer ble sendt i lenker til Konstantinopol.

Romerne satte opp en base i Afrika og la planer for sine videre felttog. Justinian må ha fått nyheten om seieren i Afrika, da det i innledningen til Institusjonene den 21. november 533 ble skrevet:

*Et bellicos quidem sudores nostros barbaricae gentes sub iuga nostra deductae cognoscunt et tam Africa quam aliae innumerosae provinciae post tanta temporum spatia nostris victoriis a caelesti numine praestitis iterum dicioni Romanae nostroque additae imperio protestantur.*⁵⁸

De barbariske folkeslagene som nå er under vårt styre, har fått stifte kjennskap til våre dåder innen krigføring. Som vitner til disse bedrifter har vi både Afrika og utallige andre provinser, som ved våre seire levert av den Hellige Ånd er blitt gjeninnsatt under romersk styre i vårt rike.

I år 535 seilte Belisarius videre mot Sicilia, som ikke lot seg forsvare mot slike styrker.⁵⁹ Deretter gikk ferden til Rhegium og Napoli i 536 og videre til Roma samme år. I Roma ble Belisarius beleiret av Goterne frem til 538, da goterne

---

⁵⁵ Dette var betegnelsen på de som holdt med Arius og som var uenige i læren om at Jesus var et likeverdig aspekt av Gud. (Greer s 158-159)

⁵⁶ *Bury* s 124-139 forteller i detalj om gjenerobringen av Afrika.

⁵⁷ Nike opprøret fant sted i årets første måned i år 532. (*Bury* s 39 flg, og *Procopius* forteller om opprøret). Opprøret startet på Hippodromen og spredte seg raskt over hele byen. I flere dager herjet pøbelen, og Justinian vurderte å flykte byen. Theodora skal ha overtalt ham til å bli og sloss for sin trone. Hun skal ha sagt at hun heller ville dø enn å gi opp sin tittel (fra Isocrates, som skal ha overhørt samtalen). Verken palassgarden eller de vanlige soldatene sloss for å forsvare en keiser de ennå ikke hadde noen lojalitet til. Heldigvis for keiseren var Belisarius og hans styrker nettopp tilbakekalt fra Persia etter fredsavtalen. Hjelpen fra Belisarius var avgjørende for å redde keiseren.

⁵⁸ *Constitutio Imperatoriam* 2. første del.

⁵⁹ *Bury* s 170

trakk seg tilbake.⁶⁰ På dette tidspunktet fikk Belisarius forsterkninger fra generalen Narses, som kom fra Konstantinopel. Frem mot 540 gjenerobret Justinian hele Italia opp til grensen mot Frankerne. Et lite fotfeste ble erobret i Spania tidlig på 560-tallet, og innen den tid hadde goterne mistet alle sine områder i Italia.

Samtidig måtte hele Bosporos og de sørlige arabiske rikene bøye kne for romerne fra Konstantinopel. En ny krig mot perserne i 540 til 545 flyttet grensene videre østover. Justinian gikk også inn i Armenia og sikret romernes dominans over Svartehavet.

4.2.2 Militærets funksjon i den religiøse retorikk

I noen ganske få år hadde Justinian gjenerobret et kolossalt rike, et rike som i utstrekning kunne sammenlignes med romerriket i sin storhetstid før Diokletian.

*Min Belisarius gav jag krigskommandot,
Och i det bistånd som han fick från himlen
såg jag et tecken at jag valt rätt uppgift⁶¹*

Belisarius hadde altså en sentral rolle i Justinians erobringer. Justinian selv var sjelden utenfor bymuren i Konstantinopel. Tiden da en keiser selv ledet troppene til seier var for lengst forbi. I den gamle romerske tradisjon ble sei-rende generaler tildelt triumfer med enorme parader og organiserte leker og spill. Minnesmerker ble reist og generalene ble ofte utropt til *imperator* overfor troppene og et begeistret publikum. Dette ga selvsagt mye oppmerksomhet og politisk makt. I følge tradisjonen skal det i det gamle romerriket ofte ha stått en slave ved siden av den triumferende generalen og hvisket *memento te mortalem esse* "Husk at også du er dødelig".

Den østlige tradisjonen var ganske annerledes. Østens despoter var vant med å være mistenksomme på grensen til det paranoide, og lot jevnlig henrette generaler som ble for populære. Den ære generalene vant tilhørte folkets leder, ikke en tilfeldig general som kun virket som en forlengelse av lederens vilje. Det er derfor i typisk østlig stil at Belisarius, etter å ha beseiret Vandalene, ble kalt tilbake til Konstantinopel og gitt tillatelse til å feire en triumf. Begrepet triumf var

⁶⁰ *Bury* s 181. Beleiringen av Roma er interessant rent militært sett. Belisarius hadde på dette tidspunktet inntatt byen med sine 5000 soldater. Goterne skal ha sendt så mange som 150 000 tropper for å beleire byen. Belisarius nektet å oppgi byen, og skal ha forklart at Roma tilhørte den romerske keiser. Belisarius aktet å holde byen så lenge han fortsatt var i live. Beleiringen varte i ett år og ni dager. Angivelsen på 150 000 soldater er nok overdrevet, men det er lite tvilsomt at Belisarius ble låst inne av en tallmessig overlegen styrke.

⁶¹ *Dante* Paradiset VI 25-27

altså romersk, men innholdet av triumfen var markert østlig. Bakgrunnen for at Belisarius ble kalt tilbake til hovedstaden var at det gikk rykter om at Belisarius hadde til hensikt å slå seg opp som konge i Afrika.

I motsetning til de store og flotte vognene som tilhørte fortidens triumfatorer, var tidene nå endret. Belisarius gikk til fots fra huset sitt og til Hippodromen. Der ventet Justinian og hans hustru Theodora. Belisarius la seg flat på magen foran de keiserlige høyheter, med ansiktet vendt ned mot bakken. Budskapet her var temmelig klart. Dette var Guds seier, med Justinian som lydige redskap. Keiseren slo fast at seieren ikke tilhørte Belisarius.

Den kristne tro var i denne sammenheng et mer slagkraftig våpen enn tusener av soldater. Ved å vise til den kristne tradisjon og sin urokkelige tillit til Guds kraft, avvæpnet keiseren Belisarius som en mulig trussel. Samtidig kunne Justinian ta en større personlig del av æren for de militære seire hans generaler hadde besørget. Det var nemlig ikke generalene som hadde vært avgjørende, men keiserens innsyn og kontakt med den allmektige Gud. Dette ble symbolisert ved at Belisarius måtte legge seg på magen med ansiktet ned foran keiseren. Belisarius ble fremstilt for folket som en brikke eller en dukke, det var Justinian som styrte det hele. Fordelen med en slik retorikk, basert på religiøse forestillinger om en aktiv og deltakende Gud, var at Justinian ikke risikerte å miste lojalitet eller moral hos soldatene. Soldatene fikk bekreftet at de kjempet for Justinians sak, som var sammenfallende med Guds ønsker og interesser. Dermed fikk de fornyet sin tro på felttogene og styrket vissheten om at Gud våket over dem.

I en av de innledende tekstene til Justinians lovsamling heter det således:

*Deo auctore nostrum gubernantes imperium, quod nobis a caelesti maiestate traditum est, et bella feliciter peragimus et pacem decoramus et statum rei publicae sustentamus: et ita nostros animos ad dei omnipotentis erigimus adiutorium, ut neque armie confidamus neque nostris militibus neque bellorum ducibus uel nostro ingenio, sed omnem spem ad solam referamus summae prouidentiam trinitatis: unde et mundi totius elementa processerunt et eorum dispositio in orbem terrarum producta est.*⁶²

Med bistand fra Gud, som vokter over det rike som ble tildelt oss av hans himmelske majestet, fører vi kriger med hell, holder freden ved like og opprettholder statens tilstand. Vi har slik tillit til den beskyttelse vi nyter under den allmektige Gud, at vi ikke er avhengige av våre våpen, våre soldater eller de som fører våre kriger eller vårt eget geni. Vi setter vår tillit

---

⁶²   *Constitutio Deo Auctore*, fortalen.

*til den hellige treenighet, kilden for alle elementene i verden og deres utspredelse over hele kloden.*⁶³

Justinian gir altså klart uttrykk for at det er Gud som har gitt ham makten som keiser. Videre skriver han at tilliten til Gud er ubegrenset, folket er ikke avhengig av generaler som Belisarius for å vinne på slagmarken. Samtidig som han setter seg selv opp som det naturlige midtpunkt, virket antakeligvis Justinians ord samlende og tillitsvekkende for folket. Denne keiseren som erobret alle de fjerne områdene, gjorde dette med direkte bistand fra den hellige treenighet.

Justinian kunne dermed også vise til at Gud støttet hans prosjekt om å gjenerobre vesten. Dette ble demonstrert med de seire og suksesser som allerede var tildelt ham og folket. Det var nå ikke lenger tvil om at keiserens ambisjon var å bygge opp det gamle riket. Feltoget som hadde begynt meget forsiktig, og med åpen linje for retrett, førte med seg stadig nye seire. Erobringen av Sicilia var et viktig vendepunkt, og Justinian snakket nå åpenlyst om det prosjekt han skulle gjennomføre i Guds navn.

*Gud har gitt oss fred med Perserne, han har gjort Vandalene, Alanerne og Maurerne til våre undersåtter, og Han har gitt oss herredømme over hele Afrika og Sicilia. Det er vårt håp at Gud også vil gi sin velsignelse til at vi utvider vårt herredømme til resten av de folk som romere fra gammelt av styrte innenfor imperiets grenser, som gikk fra en sjø til den andre, og som våre forgjengere mistet ved sin dovenskap.*⁶⁴

Her snakkes det åpent om det prosjektet som var iverksatt, og hvordan det var Gud selv som ønsket å forene de to rikene i øst og vest. Justinian var her også kritisk overfor sine forfedre, og mente at årsaken til at romerne etter hvert miste sine landområder skyldtes ren latskap. Dette er sannsynligvis også gjort for å fremheve keiserens egen rolle. Dette var en keiser som var alt annet enn doven når det kom til sitt politiske program.

Vi ser at Justinian bruker innledningen til de ulike delene av lovsamlingen til å kommentere også de politiske og militære forhold i riket. For keiseren var lovkodifisering av enorm symbolsk betydning, det var nemlig kun keiseren som kunne gi bestemmelsene lovs kraft. Som et av keiserens prerogativer understreket dette keiserens makt og demonstrerte keiserens rolle som statens

⁶³ Justinian benytter tredje person flertall, så når han sier ”vi” og ”vår” mener han ”jeg” og ”min”.

⁶⁴ *Novella* 30.11.2. Dette er fra en lov utgitt av Justinian 1. april 536, omlag tre måneder etter at Sicilia hadde falt til ham, og gjaldt administrasjonen av provinsen.

ypperste leder. Det er trolig derfor Justinian i rollen som lovgiver benyttet anledningen til å vise til de bedrifter som var utført i hans tid, og at alle disse kun skyldtes Gud og hans regent på jorden, keiseren.

Likevel er innledningene til lovene bare ord, og det er gjennom de militære erobringene vi i ettertid kan konstatere at Justinian var langt mer enn en lov-samler eller reformator, han var et menneske med enorme ambisjoner. Konseptet var ikke bare å gjenvinne med makt de tapte områdene som hadde tilhørt forfedrene, dette var ikke tilstrekkelig. Justinians program, selve hans idé var foreningen mellom det gamle hedenske romerriket og det kristne By-sants. I sitatene ovenfor gir Justinian uttrykk for en slags renessanse, der æren og storheten fra tidligere dager skulle hentes frem, med den stolte kristne keiser som kjernepunkt.

4.3   Etter Justinian

Etter Justinians død ble hans rike angrepet på alle fronter. Grensene var strukket for langt, og knappe ressurser strakk ikke til for å bevare de erobrede områdene. Lombardene tok over store deler av Italia. I mellomtiden sørget gjentatte invasjonjer fra perserne i øst til å svekke riket i de senere deler av 500-tallet og ut i 600-tallet. Heraclius som tok makten i 610, klarte for en stund å beseire perserne, men riket ble stadig svakere.⁶⁵

---

⁶⁵ Greer s 184-189 gir en grei redegjørelse for utviklingen etter Justinian.

Kartet viser romerrikets geografiske utstrekning under Justinian, i år 1020 og i år 1360. Vi ser at riket er på stadig vikende front etter at Justinians regjeringstid er forbi.⁶⁶

I denne svekkede tilstand ble riket angrepet av muslimske arabere i 634, som tok for seg av områdene i Midtøsten. Allerede i 642 hadde araberne erobret Syria, Palestina og Egypt. Tidlig på 700-tallet var det bare Lilleasia, kysten langs Balkan, Kreta og enkelte greske øyer, Sicilia og Sør-Italia som gjensto. Fra 800-tallet og utover klarte keiserne å drive araberne tilbake på flere fronter. I perioden som fulgte under Basil I og hans etterkommere (867-1025), hadde Bysants en ny storhetstid. Basil I påbegynte en ny stor lovsamling, og arbeidet ble fullført av etterkommeren Leo VI som tok makten i 886. I denne perioden blomstret altså riket for en kort tid på ny. Den sentrale geografiske plasseringen gjorde området svært egnet for økonomisk fremgang, men dette førte samtidig til at området stadig ble herjet av kriger. Bysants falt til slutt i 1453 til muslimske arabere.

⁶⁶ Copyright © 1999-2000 Encyclopædia Britannica, Inc.

5 DEN RELIGIØSE DIMENSJON

5.1 Innledning

Over kort tid utviklet kristendommen i det romerske riket seg dramatisk. Fra å være en utsatt og forfulgt religion, inntok kristendommen etter Konstantins regjeringstid en sentral plass i samfunnet. Ettersom statsmakt og religion var så tett forbundet, innebar dette at den kristne religion var en styrende faktor for den kunstneriske utviklingen. Bortsett fra rene militære byggverk og festninger, var religionen på Justinians tid en integrert del av keiserens kultur- og bygningsprogram.

Et av de tre punktene i Justinians program for gjenreisningen av romerrikets veldige makt, finner vi i nettopp skjæringspunktet mellom kunst og religion. Det er i denne forbindelse interessant å analysere Justinians forhold til den kristne kunst og arkitektur, og hvordan religionen ble brukt som et direkte virkemiddel av Justinian. Hvor vellykket var Justinians kristne program, og i hvilken grad bidro dette programmet til legitimeringen av de militære felttog og lovsamlingen?

Diskusjonen vil ta utgangspunkt i Justinians mest storslåtte byggverk, kirken Haga Sophia. Denne kirken i hovedstaden i Konstantinopel vil tjene som et eksempel på Justinians målsetninger når det gjaldt arkitektur innenfor den religiøse dimensjonen. I forhold til en diskusjon om hvordan Justinian personlig ble fremstilt i den religiøse samtidskunsten, er det hensiktsmessig å bruke motpolen til Konstantinopel, byen Ravenna i Italia. Ravenna, som hadde fortrent byen Roma lenger sør, var en viktig og sentral by på Justinians tid. I San Vitale kirken i Ravenna er bevart en gammel mosaikk av Justinian som keiser. Denne mosaikken vil i tillegg tjene som et eksempel på den kunstneriske formidling av Justinians program i de nyokkuperte og gjenerobrede områdene.

5.2 Religion og makt

Kombinasjonen av kunst og maktutøvelse var ikke noe nytt for romerne, det nye som kom med Konstantin var at kunsten nå spilte på kristne allusjoner. Av keiserne hadde allerede Augustus ført opp en rekke monumenter, der han brukte religiøse symboler for å demonstrere sin voksende makt. *Prima Porta* statuen, *Ara Pacis* og *Monumentum Ancyranum* spiller altså på den gamle

hedenske religionen.⁶⁷ For Justinian var det imidlertid helt avgjørende å vise at hans autoritet fulgte direkte fra Gud.

I forhold til lovkodifisering ble Justinian fikk laget, var Theodosius II et viktig forbilde og utgangspunkt. Theodosius II hadde i sin keiserperiode samlet de keiserlover som var utstedt frem til hans egen tid.⁶⁸ Dette var også utgangspunktet for Justinian, men hans prosjekt var langt mer ambisiøst, han ville og måtte overgå sin keiserlige forløper. Dette var også temaet for Justinians kunstneriske uttrykk. Det var blitt vanlig for datidens keisere å la oppføre store kirker som uttrykk for sin makt, og for Justinian var det ikke tilstrekkelig å bygge tilsvarende kirker eller å sette opp spredte statuer av ham selv. Som på alle andre områder strebet Justinian etter å overgå alle, og for ham var det avgjørende å reise et byggverk som talte romerrikets, hans egen og ikke minst Guds storhet.

Det var altså ikke nok kun fysisk å erobre de områder som tradisjonelt hadde tilhørt romerriket. Dette var for Justinian kun makt definert ved dens geografiske utstrekning, en makt som ikke uten videre var synlig for den enkelte borger. Det var her kunst og arkitektur tok over som formidlere av Justinians budskap. Særlig rikets hovedstad var en refleksjon av rikets makt, og samtidig var byen et fokus for Guds interesser på jorden. Her satt Guds utvalgte og regjerte over det verdslige riket, og her var man nok nærmere Gud en noe annet sted i verden. Justinian var nærmest en teokrat, og hans rolle som keiser var en slags fusjon mellom de gamle romerske embedetene konsul, imperator, pretor og *pontifex maximus*.⁶⁹

Keiseren hadde på denne tiden kompetanse til å lovregulere alle områder, og kirken var intet unntak. Dette var altså før forholdet i maktfordelingen mellom stat og kirke hadde tilspisset seg. I praksis var det likevel slik at kirken ble spurt om råd eller konkrete uttalelser forut for regulering av kirkelige affærer. Forhold tilknyttet seremonier eller den kirkelige tradisjon ble altså i praksis styrt av kirken, og spørsmål om doktriner ble avgjort av patriarken. I mer alvorlige tilfeller ble sentrale spørsmål avgjort av store kirkemøter, og på denne fronten var flere keisere meget aktive, herunder Konstantin og Justinian.

Teorien som senere skulle bli utviklet i Europa, der den verdslige og sakrale myndighetsutøvelse ble delt i to, var altså ennå noen århundrer unna. Kirkens anliggender var dermed en del av den offentlige administrasjon som soknet under Justinians lovgivningsmyndighet. Justinian tok sin rolle som kirkens leder med større alvor enn noen keiser før ham, og var opptatt å hevde sin rett

---

⁶⁷ Statuer og monumenter over Augustus' bedrifter.

⁶⁸ *Matthews* s 85 flg.

⁶⁹ I republikken ble det valgt to konsuler som styrte riket. Imperator var en ærestittel som romerske soldater brukte for å hedre sine generaler. Pretorene styrte rettsapparatet. Romernes yppersteprest ble omtalt som *pontifex maximus*.

til å styre kirkens anliggender. Målet var å smelte sammen kirke og stat i en forent og uatskillelig enhet. Dette var det samme målet som Konstantin hadde da han først tillot kristendommen, men på linje med Konstantin fikk også Justinian problemer med en rekke stridigheter og konflikter innad i kirken.

I lovgivningen fra Justinian er det da også innført en rekke tiltak som griper inn i den kirkelige sfære. Noen eksempler er gjengitt ovenfor under pkt 3.4.3. Særlig i regler som begrenset rettighetene til ikke-troende, skinner det gjennom at Justinian arbeidet for et samfunn der alle subjektene var ortodokse kristne. Ved å innta en aktiv rolle overfor kirken, styrket Justinian samtidig sin egen maktbase og hevdet retten til å styre kirken. Kirken ble samtidig delegert fullmakt til å styre over enkelte administrative områder utenfor det rent kirkelige. I den offentlige administrasjon og velferdssystemene innledet Justinian en tradisjon med sterkere engasjement fra kirken. Ved en rekke lover ble biskopene gitt myndighet til å overse og kontrollere flere lag av den offentlige forvaltning. Biskopene hadde således myndighet som til og med tillot påpekninger overfor guvernører og senatorer.

Ved at kirken ble gitt slik myndighet, var det også naturlig for Justinian å lage lover for valg og ordinering av prester. Legislasjonen på dette området er hovedsakelig samlet i innledningen til *Codex Justinianus*,⁷⁰ og tar for seg oppnevning av biskoper, prester og abbeder, samt forvaltningen av kirkens eiendommer og driften av de veldedige institusjoner som ble tillagt kirken. Det kan virke overraskende at Justinian involverte seg i forhold til valg av abbeder, men i det hele tatt viste han et sterkt engasjement overfor alle former for klostre og lukkede kristne trossamfunn. Justinian besluttet at munkene ikke kunne besøke eller ha kontakt med nonner og vise versa. Regelen ble håndhevet selv om det gjaldt begravelsen til et familiemedlem eller en nær venn, man skulle ikke under noen omstendigheter besøke klostre med medlemmer av det motsatte kjønn.⁷¹

Klostrene utgjorde ikke noen stor maktfaktor eller trussel mot Justinian, likevel var dette et sterkt regulert område. Årsaken til at Justinian ønsket å styre virksomheten til de som hadde trukket seg vekk fra samfunnet og bodde i klostre fremgår i en av bestemmelsene i *novellae*.⁷² Her heter det at rikets tilstand var avhengig av bønn og kontemplasjon ved klostrene:

Hvis de med rene hender og blottlagt sjel ber til Gud for vårt rike, er det klart at hæren vil vinne frem, byen vil vokse, landet bære frukter og sjøen by på sine skatter, for ved sin bønn henter de Guds velvilje til hele vårt rike.

⁷⁰ *Codex Justinianus* innledningen, 1-13, 33.

⁷¹ *Novellae* 133 tredje avsnitt. Ellers inneholder nr 5 og 123 også regler for klostrene.

⁷² *Novellae* 133 femte avsnitt

Justinian erklærte at han betraktet seg selv som ansvarlig for sine undersåtter, og at han ville prioritere over alt annet å frelse deres sjeler. Fra denne erklæringen utledet han en nulltoleranse-politikk overfor hedenske oppfatninger.⁷³ Kjetteriet skulle fordrives, slik at ikke en eneste sjel gikk tapt. Dette minner om inkvisisjonsens program, som etter hvert gikk så langt at det ble benyttet tortur for å tvinge frem en tilståelse hos fanger som allerede var dømt til døden. Hensikten var ikke med dette å avgjøre deres jordiske skjebne, men å sørge for at sjelen ble frelst og ikke gikk tapt for all evighet. Dette er den samme tanken som ligger bak den Danske og Norske Lov 6-16, der det ble bestemt at tortur kun skulle brukes der personen allerede var dømt til døden.⁷⁴

Det var altså viktig å legge til rette for kommunikasjon og konstant kontakt med Gud. I dette arbeidet spilte klostrene en viktig rolle for keiseren. Klostrene skulle holde Guds oppmerksomhet rettet mot det nye og gjenreiste romerske rike. Men dette var ikke i seg selv tilstrekkelig til å innfri Justinians målsetting. Hele folket skulle forstå Guds storhet, og som rikets rettmessige guddom gjenspeilet Guds makt den styrke som lå til grunn for riket.

Denne tanken om en enhetlig trosretning ville vært svært fremmed for de gamle romere, som var langt mer pragmatiske i forhold til utøvelsen av sin egen religion og tolerante overfor fremmede religioner. Den reelle verdien av Justinians bestrebelse om enhet kan også diskuteres. Han regjerte overfor en gruppe mennesker som hadde lite annet til felles enn deres fullstendige mangel på homogenitet. Etniske, kulturelle og lingvistiske forskjeller blant de ulike folkene var for sterke til å la seg underkaste Justinians ønske om en enhetlig kristen kultur for alle. Hans folk var en blanding av egyptere, palestinere, jøder, arabere, grekere, italienere og germanere. I tillegg til dette kjenner vi til en rekke bitre konflikter blant de kristne, som skapte stor debatt og uenighet. Justinians bestrebelse hadde likevel en viss påvirkningskraft, og på sikt ledet blant annet hans ortodokse retning til en voksende utakt mellom vest og øst som kulminerte i skismaet i 1054.

5.3   Haga Sophia – Guds hellige visdom

5.3.1   Haga Sophia

Selv om det ikke foreligger sikre kilder, antas det at Konstantius med senere medvirkning fra hans sønn Konstantin, lot oppføre den opprinnelige kirken som senere skulle bli Haga Sophia. Kirken ble åpnet i år 360, og selv om vi

---

⁷³ *Codex Justinianus* i 5.18 (*Solutio matrimonio dos quemadmodum petatur*)

⁷⁴ *Anners* s 250-251, her er også inntatt sitatet fra Norske Lov av 1687.

kjenner til svært få detaljer om denne opprinnelige kirken, er det antatt at den var laget i en klassisk basilikaform, med rektangulært grunnplan, apsis bak alteret og trebjelker som bar taket. Konstantius donerte sølv og gull til kirken, samt ulike religiøse objekter, men disse gikk tapt da kirken ble vandalisert av Arianere under kirkemøtet i 381.

Kirken ble opprinnelig gitt navnet ”Megale Ekklesia” som betyr den store kirken. Dette skyldtes at kirken var den største kirken i Konstantinopel. På et senere tidspunkt skiftet imidlertid kirken navn til Haga Sophia (**ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ**), som gjenspeiler den andre hellige attributt som inngår i den hellige treenighet: Visdommen. Sophia i denne betydningen var kort tid i forveien blitt tatt i bruk som en betegnelse på Jesus av teologer på 300-tallet. *Sophia* er den greske versjonen av det hebraiske Hochmah, og er på norsk oversatt til visdom. Visdommen kobles i bibelen til Jesus, blant annet i Paulus første brev til Korinterne:

...men vi forkynner en korsfestet Kristus. For jøder er dette anstøtelig og for hedninger uforstand, men for dem som er kalt, både jøder og grekere, er Kristus Guds kraft og Guds visdom.⁷⁵

Og i visdommens bok fra de apokryfe skrifter, heter det om visdommens vesen:

Ja, den er et pust av Guds kraft, ren strømmer den fram fra Den Allmektiges herlighet, derfor kan intet urent komme den nær. For den er en avglans av det evige lys, plettfritt speiler den Guds virke og er et bilde av hans godhet.⁷⁶

Den opprinnelige bygningen ble rasert under opptøyene i 404, som ble utløst ved at keiser Arcadius sendte den daværende patriarken i Konstantinopel ut i eksil for åpent å ha kritisert keiserinnen.⁷⁷ Keiser Theodosius II bygget en ny kirke som ble ferdigstilt i 415. Igjen ble kirken oppført i basilikastil, utført ved arkitekten Ruffinos. Denne bygningen har vi større kjennskap til enn den opprinnelige, etter at det i 1935 ble foretatt utgravninger av deler av denne kirken som ikke ligger under den nåværende strukturen.⁷⁸

⁷⁵ Paulus første brev til Korinterne 1.23-24-

⁷⁶ Visdommens bok 7.25-26

⁷⁷ Informasjonen er fra en oversikt over romerske keisere på internett. Siden oppgir fulle kildehenvisninger og er å betrakte som en fagartikkel: <http://www.romanemperors.org/arcadius.htm>

⁷⁸ Etter at ottomanene erobret Konstantinopel i 1453, ble Haga Sophia gjort om til moské. Atatyrk gjorde om kirken til museum i 1935, og utgravninger ble påbegynt for å lære mer om kirkens forhistorie. Haga Sophia er altså i dag altså verken kirke eller moské.

Også denne andre kirken ble ødelagt, sammen med en rekke andre bygninger, under nok et opprør. Dette opprøret i 532 fant sted under Justinians regjeringstid, og det hele var en blodig affære som ettertidens bysantinske historikere kalte Nike-opprøret. Navnet skyldes at opprøreren skal ha ropt ”Nike! Nike!”, altså påkalt seiersgudinnen. Justinian besluttet at kirken skulle reises på ny.⁷⁹ Kirken skulle ikke reises i sin tidligere form, Justinian ville ha en kirke som overgikk alle tidligere kirker, ikke bare i Konstantinopel, men i hele verden. Oppdraget ble gitt til to arkitekter fra Lilleasia som gikk for å være de dyktigste i sin samtid, lederen Anthemius og assistenten Isidorus.

5.3.2 Justinians oppfølging av den nye stilretningen

Like forut for Justinians tid skjedde det en brytning i forhold til den klassiske grunnstrukturen i kirkearkitekturen, en ny stilretning hadde vokst frem. De tidligere kirker var som sagt basert på basilikaen, en rektangulært formet bygning, med tak av tredekke og med sideganger som vi i vesten kjenner igjen også fra middelalderens kirker frem til dagens korskirker. Justinian bygget imidlertid med utgangspunkt i en helt annen planløsning. Den nye kirken var sentralisert omkring bygningens midtpunkt, overbygd av en stor omsluttende kuppel. Kuppelen hviler på fire enorme buer, som er båret av støttende konstruksjoner på kirkens utside. Dette var en ny metode for å oppføre en sentralisert kuppelkonstruksjon. Resultatet er at kuppelen tilsynelatende svever over de fire buene.

Dette står i direkte kontrast med den rektangulære form, der inngang og alter er plassert i hver sin ende, og all oppmerksomhet er rettet mot koret. Også i Haga Sophia er hovedalteret plassert på motsatt side av inngangen. Likevel er det utvilsomt hvelvingen under kuppelen som binder oppmerksomheten, i sin etterligning av selve himmelen. Haga Sophia fremstår dermed som den første vellykkede kombinasjonen av en basilika og et kuppelhvelvet sentralplan.⁸⁰ Kirken er bygget av murstein i stedet for den tradisjonelle romerske sementen. I tiden etter Haga Sophia ble det vanlig at bysantinerne brukte murstein ved oppføringen av nye bygg.

Det er kombinasjonen av en naturlig utvikling innen arkitekturfaget, samt Justinians ønske om å overgå alle tidligere bygninger som drev frem denne nye byggestilen. Justinians enorme byggeprogram omfattet mer enn bare kirken Haga Sophia, en rekke større bygninger ble ført opp over hele riket. Dette var altså en aktiv periode innen senantikkenes byggeprogram, og i bryt-

---

⁷⁹ *Procopius De Aedificiis* I i.20-24. Procopius beskriver også Nike opprøret i sin første bok om krigene i kapittel 24.

⁸⁰ *Gardner* s 291. Et eksempel på en tidligere sentralplan bygning er Pantheon, som fortsatt står i Roma. Kuppelen i Pantheon hviler imidlertid ikke på fire store buer, men på en sammenhengende bærekonstruksjon.

ningen mellom den gresk-romerske tradisjon og påvirkning fra Østen vokste det frem en ny stil.

Denne nye stilretningen fikk en umiddelbar og vedvarende påvirkning på arkitekturen i Østen. Dette gjaldt selvfølgelig ved utformingen av kirker i det senere bysantinske riket, men også nordover inn i Russland, så vel som ved senere oppføringer av moskeer og offentlige bygninger i Midtøsten og helt inn til de nordlige deler av India.⁸¹

5.3.3 Oppføringen av Haga Sophia

Det fortelles at Justinian personlig overvar arbeidene på kirken og ikke kuttet på noen av kostnadene. Selv om det siste punktet nok må kunne modifiseres noe, er det tydelig at Justinian virkelig fulgte opp disse arbeidene personlig. Hans uttalte ambisjon var å la reise den største og mest praktfulle kirken verden hadde sett, og det er naturlig at han skulle følge opp dette arbeidet. Hundre mesterbyggere skal ha blitt brukt, og de hadde igjen under seg ytterligere ti tusen arbeidere. Procopius skriver følgende:

*Keiseren, som overhode ikke tok hensyn til kostnader, presset på med arbeidene og samlet sammen arbeidsmenn fra alle land.*⁸²

Utenpå var kirken storslagen å se på, en massiv koloss med en kuppel som for datidens betraktere kan tenkes å ha fortonet seg som en svevende halvkule som raget over bygningen. Kuppelen var den helt sentrale delen av kirken, og Procopius beskriver først hvordan den rent teknisk er konstruert, før han fortsetter:

*På denne sirkelen hviler den store kuppelsfæren som gjør byggverket så eksepsjonelt vakkert. Likevel virker det ikke som om den hviler på et fundament laget av mur, men heller at den gyllne kuppelen holdes på sin plass ved en forankring fra selve himmelen.*⁸³

Justinian gir ved Haga Sophia uttrykk for hvordan han vurderte kvinnenes plass i kirkesamfunnet. Kvinner og menn var atskilte under gudstjenesten, og dette la også Haga Sophia til rette for, med egne søyleganger for menn og kvinner. Separasjon av kjønnene i kirken var alminnelig på denne tiden, og Justinians lover skilte også strengt mellom nonner og munk. Det fremtredende poeng var ikke at kvinnen hadde en lavere plass eller status i den reli-

---

⁸¹ Watkin s 76

⁸² Procopius De Aedificis 1.23

⁸³ Procopius De Aedificis 1.47

giøse utfoldelse, kun at kjønnene skulle holdes fra hverandre i religiøs sammenheng, noe Procopius kommenterer ved Haga Sophia:

Den ene av disse søylegangene var tilordnet de mannlige tilbederne, mens den andre var tilordnet kvinner som utøvde de samme ritualene. Likevel er det ingenting som skiller disse to søylegangene, snarere tjener denne likestillingen til å fremheve kirkens skjønnhet og likheten er en slags utsmykning.⁸⁴

Procopius fortsetter med å fortelle hvordan Justinian, med direkte intervensjon fra Gud, hjalp arkitektene med oppføringen av bygget.⁸⁵ Det fortelles at en av buene på østsiden av kirken var under oppføring da den begynte å slå sprekker. Mesterarkitektene varslet straks keiseren, som befalte at buen skulle ferdigstilles. Dermed ville buen kunne bære sin egen vekt. Keiseren, som ikke var noen arkitekt eller byggmester, måtte åpenbart ha vært inspirert av Gud selv. Det ble deretter understreket at keiseren på denne måten nøt en del av æren for selve oppføringen av kirken.

---

⁸⁴   *Procopius De Aedificis 1.57*

⁸⁵   *Procopius De Aedificis 1.67 og utover*

Dette er en mosaikk fra Hagia Sophia som viser keiser Justinian i det han presenterer en modell av kirken til Jomfru Maria og Jesusbarnet. Justinian skjenker med andre ord kirken til guddommen. På den måten tar han også æren for kirkebygget og fremstår som selve bindeleddet mellom Gud og folket på jorden.

Justinian var med andre ord ikke en passiv keiser som lot oppføre bygg etter rene innfall, han hjalp også selv til med de aller vanskeligste problemene. Slik ble det i alle fall fremstilt. På denne måten kunne han som en aktiv medhjelper ta en større del av æren for det endelige produkt. Keiseren skrøt på denne måten ikke av sine egne egenskaper, men fikk sin bistand fra Gud. Dette gjorde ikke keiseren mindre kompetent, det understreket snarere keiserens direkte og nære forhold til Gud. Videre underbygget slike historier keiserens stilling som viseregent på jorden, og var en teknikk Justinian brukte også når

han takket Gud for sine militære seire, jf punkt 4.2 ovenfor. I forhold til lovsamlingen, ble den samme teknikken benyttet også her. Det fremgår av fortellene at lovkommissjonen hadde regelmessige møter med Justinian og forela de vanskeligste tolkningsproblemene for keiseren. Det var keiseren som tok stilling til disse kompliserte problemene, og der det var ekstra vrient fikk han bistand av Gud.⁸⁶

Flere slike eksempler dukker opp hos Procopius i hans panegyriske gjennomgang av Justinians byggeprogram. Ved den østlige grensen til romerriket, som ble dannet ved møtet av Eufrat og en mindre elv kalt Abhorras, hadde Diokletian ført opp et vakttårn.⁸⁷ I følge Procopius sørget Justinian for å oppgradere dette til en mektig festning med en tilhørende storslått by. Det fortelles at en del av strukturen fra bygningsmassen etter Diokletian var i ferd med å bli vasket ut av elven.

*Da dukket keiser Justinian opp, han som er tildelt denne oppgaven fra Gud: Å våke over hele det romerske rike, og så langt mulig, å gjenreise det.*⁸⁸

Justinian reparerte og bygget ut festningen, som etterpå forsvarte riket i en rekke trefninger med perserne. Ved at Procopius viser til keiserens oppdrag med å gjenreise riket, er det altså ingen tvil om at Justinians arbeide på dette punkt var en del av hans offentlige program, noe som også fremgår av fortellene til lovsamlingen. Dette ble benyttet som en del av keiserens propaganda. Hans store ambisjon var rett og slett et oppdrag tildelt ham av den allmektige Gud, og dette gjaldt enten han utferdiget lover, bygget festninger og byer eller bekjempet sine nabostater.

---

⁸⁶ *Constitutio Tanta*, fortalens siste del. Dette er behandlet nærmere under pkt 7.3 nedenfor.

⁸⁷ *Procopius De Aedificiis* 2.6.4-5

⁸⁸ *Procopius De Aedificiis* 2.6.6

Bilde fra innsiden av Haga Sophia fra ca 1920. Merk hvordan kuppelen tilsynelatende hviler på lyset som strømmer fra bærebuen.

Nærheten mellom Gud og Justinian er selve hovedtemaet som gjennomsyrrer Haga Sophia. Dette var den største kirken i verden, plassert i hovedstaden til keiseren som styrte jorden på Guds vegne. Denne tilknytningen ble understreket ved at det kun var keiseren som hadde adgang til sakristiet i Haga

Sophia.⁸⁹ Kirken var et monument over keiserens sentrale plass i det kristne univers, og det må ha vært en nærliggende tanke at Gud var litt ekstra nærværende i akkurat denne kirken. Temaet berøres også av Procopius:

Med en gang noen går inn i denne kirken for å be, forstår vedkommende at den ikke er oppført ved noen menneskelig hånd eller kraft, men at det er Guds innflytelse som har gjort at dette verket er gjort så perfekt. Slik løftes sinnet opp mot Gud i ekstase, i det man innser at Gud ikke kan være langt unna, men må foretrekke å holde til i dette utvalgte stedet.

I den norske korskirken er alteret plassert på motsatt side av inngangen, og koret er det sentrale fokuset for vår oppmerksomhet. Denne utformingen ble brukt også i Haga Sophia, men her var det ikke alteret som fanget oppmerksomheten. Den som har vært inne i en kuppelkirke vil gjenkjenne opplevelsen Procopius beskriver. Selve kuppelen blir et naturlig fokus for oppmerksomheten, og bygningens funksjon som et oppholdssted eller hjem for selve guddommen blir mer fremtredende. Haga Sophia kom dermed til å symbolisere alliansen mellom romerriket og Guds himmelrike.

Etter kun fem års arbeider var kirken ferdigstilt, og åpningen fant sted med keiseren og patriarken Menas tilstede ved en seremoni 26 desember 537. Dette var en stor begivenhet og markerte et viktig punkt i Justinians karriere. Justinians lovsamling var også ferdigstilt bare to år tidligere, og akkurat som Haga Sophia var lovsamlingen blitt ferdig på rekordtid. Samtidig var også hærtoktene i vest vellykkede, og det gamle romerrikets grenser ble sakte men sikkert gjenvunnet.

Ikke lenge etter skulle riket blø for disse erobrede landområdene, som snart falt tilbake til de germanske stammene. De gjenerobrede områdene tappet i mellomtiden Østen for nødvendige ressurser mot Perserne og blottla hele riket. Det samme skulle vise seg å være tilfelle med Haga Sophia. Bare 20 år etter åpningen av kirken kollapset kuppelen på toppen og knuste alteret.⁹⁰ Dette kan tyde på at arbeidet med kirken gikk litt for fort for å møte keiserens ambisiøse timeplan. Kuppelen ble gjenreist igjen, denne gangen syv meter høyere enn den opprinnelige strukturen.

---

⁸⁹ Gardner s 292

⁹⁰ Kuppelen kollapset i mai 558.

Bilde av Haga Sophia fra ca 1920. Minaretene er laget til i ettertid.

5.4 Hvordan Justinian ble fremstilt i kunsten

5.4.1 Mosaikken i Ravenna

I Ravenna er det bevart en flott mosaikk, som viser Justinian i hans rolle som keiser og sendebud fra Gud. Dette objektet ligger altså langt unna keiserens hovedstad, og det er av interesse å analysere denne mosaikken i forhold til det budskap Justinian ønsket å formidle i et av de nylig gjenerobrede områdene i vestriket. Hensikten er her å studere Justinians formidlig av sin rolle som keiser og kirkelig leder i samtidens kunst i vestriket.

I år 493 valgte goternes konge Theodoric Ravenna som hovedstad for sitt rike, som da besto av Italia og store deler av Balkan. Valget falt naturlig, ettersom Ravenna de siste århundrene hadde fått en sentral status og for lengst avløst Roma. Byen ble deretter erobret av Belisarius i år 539, og nøyde neste to århundrene status som det bysantinske brohodet i Italia, inntil byen falt til Lombarder og deretter Frankerne.

I Ravenna ble det oppført en kirke som ble innviet av biskopen Maximianus i 547, San Vitale kirken. St Vitalis var den første martyren i Ravenna og ble ansett som den viktigste helgenen i dette området. Dette understrekes ved

at selve kirkebygget er oppført på stedet der St Vitalis led martyrdøden og at bygget er åttekantet. Dette siste punktet spiller på åttetallets mystiske sammenheng med død og oppstandelse. Åttetallet symboliserer den åttende dagen, dagen for Kristi gjenoppstandelse. Bygningen fremstår dermed som en slags gravkammer der St Vitalis stiger opp og inn i Kristus. Dette er interessant, ettersom fremstillingen av Justinian også i stor grad trekker på Messianske paralleller. En ytterligere symbolikk ligger i åttetallet som symbol på universell harmoni. Justinians rolle som bindeledd mellom jord og himmel er sentral i denne harmoniske tilstanden.

San Vitale er et klart tegn på den innflytelse som ble utøvet fra Konstantinopel, både i kirkens utforming og utsmykning. Dette til tross for den lange avstanden mellom disse to stedene.⁹¹ Mosaikken som pryder kirkeveggene regnes som et av høydepunktene innen den bysantinske kunsten. Mosaikken er en serie med bilder og symboler som underbygger Justinians hellige rett og krav på det vestlige imperiet. Dette er altså nok et eksempel på at Justinian kombinerer religion og jus, og ved denne religiøse symbolbruken legitimerer han kravet på det gamle romerriket.⁹²

I forhold til Justinians projiserte selvilde og kvinnes plassering i hans samfunn, er det to mosaikker som må vies særskilt interesse. Den ene fremstiller Justinian og hans følge (nordsiden), den andre fremstiller Theodora med hennes følge (sydsiden). Justinian holder brødet til nattverden, og Theodora bærer vinen.

5.4.2 Justinian

Mosaikken som fremstiller Justinian er preget av keiserens sentrale plassering i midten. Vi ser at keiseren står plassert fremst i sitt følge. Til høyre for keiseren står soldater og embetsmenn. Deretter ser vi en ansamling av soldater. Til venstre er de geistlige, Maximianus som innviet kirken sammen med noen munk. Denne funksjonelle inndelingen skiller mellom det jordiske og det himmelske, med Justinian som forbindende mellomledd.

---

⁹¹ Ravenna ligger nord-vest i Italia.

⁹² Gardner s 592 ff.

Mosaikk fra apsis i San Vitale kirken, som viser Justinian med følge.

I hånden holder keiseren en kurv med brødet til nattverden. Brødet symboliserer Kristi legeme. Han er kledd i den keiserlige purpurkappe, som symboliserer rollen som statens ypperste leder. Justinian er også den eneste i denne mosaikken som har en glorie, dette viser den nærhet og beskyttelse han nyter fra Gud. Glorien er en bekreftelse på hans status som keiser, og hans rett til å herske også i vestriket.

Blant gruppen med soldater og embetsmenn er det sannsynligvis generalen Belisarius som står nærmest keiseren, med monogrammet til Konstantin vevet inn på høyre skulder. Kanskje er det generalen Narses som står ved siden av ham igjen.

Selv om Justinians skulder er foran Maximianus, ser vi at perspektivet her har en dypere mening. De geistliges føtter er plassert foran keiseren og hans verdslige tjenere, men allikevel er keiserens kropp foran alle de geistlige. Keiserens og Maximianus kropp er smeltet nærmest sammen, men slik at Justinian stadig står fremst. Denne balansen viser harmonien og samarbeidet mellom kirken og keiseren, men etterlater ingen tvil om at det er Justinian som er overlegen. I hånden holder Maximianus et kors og over ham står navnet hans skrevet. Uten en slik angivelse kunne betrakteren tro at en så fremtredende geistlig måtte være paven. De to øvrige geistlige holder henholdsvis en bok og

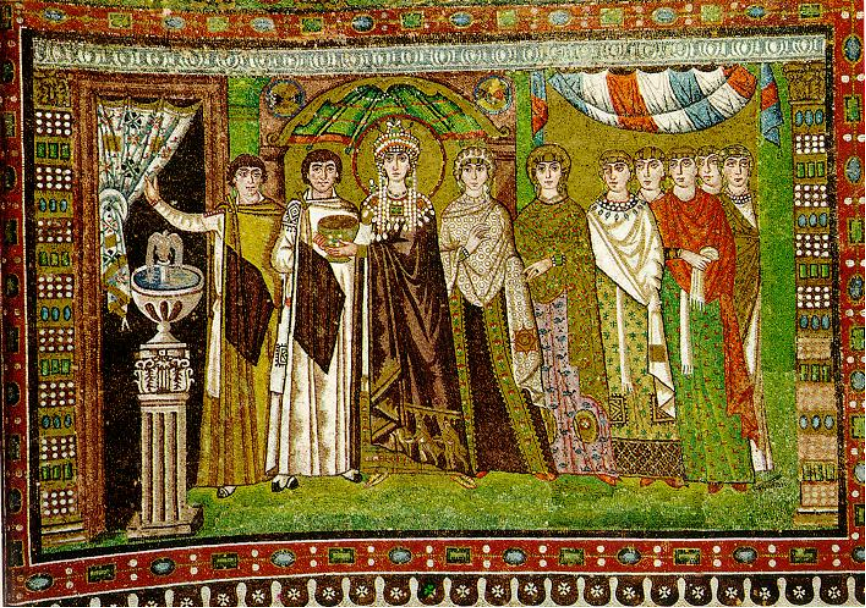
et røkelseskar. Boken er antakeligvis bibelen eller en salmebok. Justinians lovsamling er gjenspeilet i en annen mosaikk i kirken, da som en stor pergamentrull.

Rollen Justinian er tildelt gir ham status som en slags Messias, frigjøreren fra øst. Justinian og Belisarius hadde da også beseiret de Arianistiske undertrykkerne i Italia og Afrika. Dette var et budskap som måtte kommuniseres til innbyggerne i de nyokkuperte landene. Justinian var en sann teokrat som styrte riket både som keiser og som pave. Denne cæsaropapismen går her igjen i avbildinger av keiseren. Mosaikken er et slags politisk og religiøst manifest, et *credo* som hyller Justinians ortodokse tro. Justinian agerer her som Kristus, ved at han tilbyr den ene halvdel av nattverden. I tillegg har han en funksjon som bindeledd mellom Gud og folket. Ved sin gave til Gud sikrer han at Guds gunst og nåde er rettet mot Keiserens undersåtter.

Slik borgeren i Bysants og Ravenna så på liturgien som Guds manifestasjon på jorden, betraktet Justinian sitt lovkodifiseringsprosjekt som en manifestasjon av Guds helligdom. Ved å ordne opp i en verden fylt av urett og hedendom, brakte lovene Guds himmelske vilje til jorden.

5.4.3 Theodora

Theodora har en sentral plass i den mosaikk som er tildelt henne. Dimensjonene gir inntrykk av hun står plassert litt lenger bakover enn keiseren, men dette kan også skyldes at mosaikken faktisk er krummet.

Mosaikk fra apsis i San Vitale kirken som viser keiserinnen Theodora med følge.

Mosaikken demonstrerer Theodoras himmelske og jordiske makt på samme vis som keiseren. Kjolen hun bærer er av silke og i den keiserlige purpurfargen. Silken demonstrerer hennes velstand mens purpurfargen viser at hun er keiserinnen. Glorien rundt hodet hennes viser samtidig at hun nyter Guds gunst og er med å regjere i hans navn. Det følger av dette at det er Gud selv som har gitt henne retten til å styre riket sammen med Justinian. Nederst på kjolen er det brodert inn tre menn som kneler. Dette er sannsynligvis en referanse til de hellige tre konger, og symbolikken er klar: Theodora var jomfruskikkelsen Maria for sin samtid. I hånden holder hun vinbegeret, vinen symboliserer Kristi blod under nattverden.

Symboleffekten her er viktig, ettersom det er Justinian som holder den andre tilsvarende delen, fatet med brødet. I virkeligheten holdt Justinian begge deler under seremoniene i Konstantinopel. Ved at Theodora er avbildet med vinbegeret, understrekes hennes viktige posisjon i riket. Det var ingen hemmelighet at dette var en sterk kvinne som utøvde meget sterkt innflytelse over keiseren. Under Nike-opprøret gjemte Justinian seg i palasset og planla sin flukt. Det var Theodora som overbeviste ham til å bli og sloss for tro-

nen.⁹³ Hun blandet seg også inn i lovgivningen, og var blant annet hjernen bak de strenge lovene som forbød omsetning og trafikk i unge jenter.⁹⁴ Justinian og Theodora holder offergavene mot midten av kirken og mot hverandre. Dette viser at de er samkjørte og at de begge bærer offeret i nattverden.

Til høyre for keiserinnen står en fontene med vann og en fugl stiger opp av fontenen. Denne fuglen fremstiller antakeligvis en due, som i vanlig kristen symbolikk representerer den Hellige Ånd. Ettersom Theodora ikke var døpt da hun ektet keiseren, viser fontenen at hun da ble ført inn i den kristne tro ved dåp og at hun ble velsignet av den hellige ånd. Det er altså tilsynelatende langt mer symbolikk lagt inn i mosaikken av Theodora enn hos Justinian. Årsaken til dette kan være Theodoras draging mot monosyfitismen, som keiseren selv hadde erklært som kjetteri. Mosaikken bygger opp Theodora som en ortodoks og troende kristen som er i harmoni med kirken og keiseren. Dette demonstrerer Theodoras innflytelse, ettersom det var så viktig å gi en politisk korrekt fremstilling av henne.

5.5 Oppsummering

I det foregående kapittel er det allerede understreket hvordan religion var et indirekte styringsmiddel for keiseren i hans militære felttog. Ved å vise til at keiseren var Guds utnevnte og regjerte i Guds navn, kunne Justinian legge krav på alle de gamle områdene i det falne vestriket. De kristne som var bosatt i områder okkupert av barbarer og kjettere skulle frigjøres i Guds navn. Dette var både legitimasjon og inspirasjon for keiserens undersåtter og soldater.

Kunsten omkring kristendommen ble brukt aktivt av Justinian, både for å markere egen makt, men også i hans streben etter å gjenreise imperiet som en slags forlengelse av det himmelske riket, med Justinian selv som Guds stedfortreder på jorden.

I en verden der keiserens undersåtter i vesentlig grad var analfabeter, var det ikke tilstrekkelig kun å proklamere store seire og erobringer i fortaler til lovverket. Folket måtte utdannes i keiserens ære og suksess, og religion og kunst var et effektivt formidlingsverktøy. Haga Sophia, en bygning som utfordret fantasien og overgikk borgernes drømmer, påviste Guds nærhet og velsignelse. Denne spektakulære bygningen var en manifestasjon av rikets makt og stadig større geografiske utstrekning.

Mosaikkbilder av den typen vi ser i San Vitale i Ravenna forteller oss mer om selve keiseren og hans nærmeste. Folket så bilder av Justinian som holdt

---

⁹³ *Bury* s 45

⁹⁴ *Novellae* 14

brødet til nattverden, en keiser med en glorie. Guds utvalgte hersker på jorden. Symbolikken og billedbruken spiller på at Justinian var en slags Jesus-skikkelse, en frelser. Keiserinnen Theodora fremstilles med vinen til nattverden, med de tre hellige konger brodert på kappen. Theodora var den hellige Maria, gjenfødt som folkets beskytter og vokter.

En slik symbolbruk innen kunst og arkitektur fremstår for det moderne menneske som abstrakte bilder og symboler. I dagens samfunn er en slik måte å kommunisere på vanskelig tilgjengelig, ettersom vi ikke er innført i den kristne symbollære. Vi er heller ikke fortrolige med et språk der kolossen Haga Sophia og mosaikkbildene i San Vitale gir uttrykk for keiserens ideologi.

I forhold til Justinians tredelte program, taler mye for at det er nettopp den religiøse dimensjonen som var mest håndfast for enkeltindividet. Riktignok hørte man om erobringer av de tapte områdene i vesten, men etter årevis med kriger var slikt nesten dagligdags. De fleste hadde kun i begrenset grad reist og sett fremmede land, og keiseren selv var kjent for ikke å ha forlatt hovedstaden. Lovene som ble samlet og utgitt på nytt av keiseren, fremsto nok for de fleste som vanskelig tilgjengelig. For det første var det få som kunne lese. Videre ble lovene gitt ut på latin i et samfunn som kommuniserte på gresk. I tillegg er det slik at det er få som faktisk setter seg ned og leser en lovsamling uten videre, den enkelte borger støtte i praksis sjelden på situasjoner der dette ville være aktuelt. Til sist var lovene vanskelig tilgjengelige, ved at en fullverdig kopi må ha kostet en formue.

I det tidlige bysantinske teokratiet som Justinian ledet, var den kristne kunst og kultur altså et viktig redskap for keiseren. Religionen bygget opp under hans maktposisjon, og begrunnet keiserens handlinger. Da Justinian samlet lovene, var dette på Guds befaling, og med Guds hjelp. I alle erobringene er det Gud som slåss og seirer for bysantinerne. Som representant for Gud var Justinian det mektigste mennesket på jorden. Alt dette ble kommunisert til folket gjennom Justinians religion- og kulturprogram.

6 CORPUS IURIS CIVILIS – KODIFISERING OG LOVSAMLING

6.1 Innledning

Både i romerriket og i den moderne tid er lovgivning en forutsetning for å kunne styre og utøve kontroll med et lands befolkning. Den styrende makt kommuniserer sin vilje til folket gjennom regler og forskrifter. Loven er altså et viktig styringsverktøy for statens ledere.

Det ville gi liten mening om alle kunne gi lover, da ville det være umulig å oppnå et helhetlig og systematisk gjennomtenkt sett med regler. Alle fungerende samfunn har derfor i en eller annen form kanalisert retten til å gi lover mot en mindre gruppe av befolkningen. Det er dette som gir lovgiveren den nødvendige autoritet som gjør at lovene etterlevs. I dagens Norge får lovene sin status ved at det er folkets representanter i Stortinget som vedtar lovene. På Justinians tid var lovenes status avhengige av keiserens makt. Samtidig var det en religiøs dimensjon ved lovene, ved at rettsreglene var et uttrykk for Guds vilje.

I det følgende vil det bli diskutert i hvilken grad Justinians lovsamling gjenspeilet keiserens maktbasis. Det vil være nødvendig å ta stilling til forholdet mellom samfunn og rettsregel, og beskrive den dialektikk som disse elementene representerer. Dette vil gi et utgangspunkt for å analysere hvordan Justinians lovsamling fungerte innenfor rammen av hans prosjekt.

Ettersom lovsamlingen er såpass omfattende, er det hensiktsmessig å fokusere på det som er den mest sentrale delen. Det er således *Digesta*, samlingen med sitater fra romerrettens store jurister, som vil være utgangspunktet for analysen av Justinians lovsamling. *Digesta* er i seg selv et enormt verk, med en struktur og oppbygging som gjør innholdet vanskelig tilgjengelig. Dette kapittelet tar derfor først for seg forutsetningene for Justinians lovsamling og forklarer hva som var hensikten med å lage en lovsamling. Deretter gjøres det rede for hvordan *Digesta* er bygd opp og hva denne strukturen kan fortelle oss. I den grad det foreligger særlige kilder som kan ha inspirert eller påvirket Justinian, vil dette kommenteres. I det påfølgende kapittel vil fokuset være rettet mot selve arbeidet med å utarbeide *Digesta* og hva dette kan fortelle om Justinians reformprogram.

6.2   Retten og samfunnet

6.2.1   Romerrettens utvikling

Det som i dag betegnes som klassisk romersk rett er resultatet av de romerske juristers arbeide omkring 200-tallet e kr, overlevert til oss gjennom Justinians lovsamlinger. Dette er imidlertid bare et kort glimt i den romerske retts historie, en historie som spenner over tusen år.

Romerretten er blitt inndelt i en rekke ulike faser. Den tradisjonelle historiske fremstilling av romerriket baserer seg på en slik inndeling, der det skilles mellom kongeperioden *ab urbe condita*⁹⁵, republikken frem til Augustus og deretter keiserriket frem til Corpus Iuris Civilis under Justinian. Dette er en struktur som er basert på omveltninger i selve det politiske system, og er mer preget av en historisk og lineær oppfatning enn av noe ønske om å gi en meningsfylt sondring mellom ulike trinn i den juridiske utvikling. Også Gibbon har en inndeling i perioder, som innledes i den tidlige republikk (auc 303-648), fra Ciceros fødsel til Alexander Severus (auc 648-998) og den siste perioden frem til Justinians lovsamling (auc 1280).⁹⁶ Heller ikke en slik inndeling synes hensiktsmessig, da den er basert på enkeltpersoner snarere enn på selve utviklingen i jusen. Inndelingen kunne like godt være basert på utviklingen innen prosessretten, eller utviklingen av pretorembetet. Det faktum at begge de tradisjonelle inndelingene omtalt ovenfor bruker utferdigelsen av *Corpus Iuris Civilis* som merkepunkt for den siste av sine perioder, forteller noe om lovsamlingens betydning. I det følgende vil det ikke bli lagt noen spesiell vekt på de tradisjonelle inndelinger i ulike faser av romersk historie eller jus, selv om jeg senere under punkt 6.3 kort berører dette i forhold til rettens utvikling.

6.2.2   Romernes forståelse av rettskilder

En rettskilde er i strengeste forstand det rettsanvenderen, som her kan være en dommer, en advokat, eller hvilken som helst person som skal ta stilling til et rettsspørsmål, oppsøker for å finne frem til en rettsregel. I det moderne vestlige samfunn er de fleste lover nedtegnet og tilgjengeliggjort. Dette var utgangspunktet også i det gamle Roma, selv om romerne gjennom pretorem-

---

⁹⁵ *Ab urbe condita* er en tidsangivelse regnet fra Roms grunnlegging, som tradisjonen tidfester til 753 f kr. Romerne brukte som regel navnet på de to regjerende konsulere som årsangivelse, men også auc ble benyttet til dette formål.

⁹⁶ *Gibbon*, Volum IV, Kapittel XLIV : Idea Of The Roman Jurisprudence

betet skulle utvikle prinsipper som *ex bona fide* og *aequitas*⁹⁷ som dannet grunnlaget for en ulovfestet rett.

Den skriftlige rettskilde har et enormt fortrinn over sin ulovfestede bror, nettopp det at den er nedtegnet og varig gjør at den har en sterkere livskraft. I dette ligger at den muntlige og ulovfestede rett stadig vil være på vikende front i forhold til det som er nedskrevet – *verba volent, scripta manent*.⁹⁸ Det samme gjelder med den rene sedvaneretten. For å kunne utlede regler eller retningslinjer fra tidligere praksis er det nødvendig å ha denne praksisen tilgjengelig. For den som ønsker å danne seg et bilde av antikkens ulike rettsystemer er dette et helt sentralt punkt, ettersom en er nødt til å forholde seg til skriftlige kilder.

Dermed er det ikke sagt at skriftlige primærkilder fra romertiden ikke inneholder informasjon om den muntlige tradisjonen. Uten at dette er ment som noen uttømmende liste, har vi utsagn som beskriver hvorledes tre forskjellige romere med et par hundre års mellomrom betraktet rettskildene.

*Cicero*⁹⁹ omtaler rettskilende som: Rettferdighet, tradisjon, sedvane, lovgivning, resolusjoner, edikter og avgjørelser fra jurister. Cicero levde i romerrikets republikk, og for ham var det naturlig å henføre lovgivningsmakten i størst mulig grad til senatet.

*Gaius*¹⁰⁰ levde i den klassiske perioden, hvor keiserens lover og juristenes arbeider hadde den sentrale plass som rettskilder. Gaius nevner: Lovgivning, resolusjoner fra senatet, edikter, vedtak fra keiserne (*constitutiones*) og avgjørelser fra jurister.

Justinian har en tilsvarende liste som Gaius, men har lagt til *tradisjon* i sin oversikt. Både Justinian og Gaius har det til felles at de tillegger *ius civile*¹⁰¹ og *ius gentium*¹⁰² som opphav til rettskildene. Cicero avviker fra dette synet, og legger til grunn at utspringet er *ius civile* og legger i dette begrepet det som i dag er sivilprosess og privatrett, i motsetning til den offentlige rettspleie.

⁹⁷ Pretor, som var ansvarlig for rettspleien, var viktig for rettsutviklingen under republikken. Den som handlet i god tro, *ex bona fide*, nøy et særskilt vern. Med *aequitas* siktes det til generelle rettferdighetsbetraktninger, som i dagens rettsvitenskap kalles reelle hensyn.

⁹⁸ ”Ord er flyktige, mens det skrevne forblir.”

⁹⁹ Marcus Tullius Cicero (106 – 43 f kr) omtaler rettskildene i verket *Topica* 5.28

¹⁰⁰ Juristen Gaius (slutten av det andre årh e kr), oppramsingen er fra Gaius opprinnelige *Institutiones* som ble gitt ut omkring år 161.

¹⁰¹ *Ius civile*, den borgerlige retten, var et regelsett forbeholdt borgerne av bystaten Roma. Det er dette som er kjernen og utspringet for det vi kjenner som romerretten. Etter hvert som borgerbegrepet ble utvidet til å omfatte flere av de erobrede områder, økte også anvendelsesområdet for denne sivilretten.

¹⁰² *Ius gentium*, lover som gjaldt for andre folkeslag enn romerne selv, ble etter hvert inkorporert i romerretten. Dette skjedde først ved at det ble opprettet en egen pretor for fremmede, den såkalte *pretor peregrinus*. Etter hvert foregikk det en gradvis resepsjon av fremmedretten.

Denne forskjellen i synet på rettskildenes utspring skyldes nok ganske enkelt at fremmedretten i langt mindre grad var inkorporert i romerretten på Ciceros tid. På Gaius' tid, i det andre århundre e kr, var integrasjonen mot fremmedretten kommet mye lenger. Det var derfor naturlig for Gaius å anerkjenne fremmedretten som inspirasjonsgrunnlag for rettsreglene i hans egen samtid. Justinian bygger videre på den systematikken Gaius benyttet i analysen av rettskildene, men har altså lagt til *tradisjon* som en egen rettskilde. I det hele tatt har Gaius tanker og arbeider fått en meget sentral plassering i Justinians lovsamling. Dette kommer jeg tilbake til under pkt 6.5.2 nedenfor.

6.2.3 Et eksempel på rettskildenes betydning som maktfaktor

I dagens samfunn er vi vant til at lover og forskrifter er tilgjengelige for den som trenger tilgang til dette materialet. Dersom vi trenger kunnskap om formkravene til et testament, er det bare å slå opp i arveloven. I boken "Proessen" beskriver Franz Kafka den absurde situasjon som oppstår når en alminnelig borger blir dratt inn i en rettslig prosess med hemmelige regler. Kafkas eksistensialistiske tilnærming har en side mot rettens rolle i samfunnet. Et samfunn som har hemmelige regler åpner opp for et oligarki, altså et fåmannsvelde, som styrer rettspleien. Rettsreglene gir samfunnets deltakere forutberegnlighet og sikrer lik behandling for loven. Regelverkets offentlige tilgjengelighet er en viktig forutsetning for det samfunnet som eksisterer i dag. Kontroll over reglene gir en tilhørende makt over samfunnet.

I antikkens Roma var kunnskap om rettsreglene forbeholdt presteskapet. Dette sier for det første noe om rettsreglenes status. Rettspleien var et religiøst anliggende, styrt av gudene og presteskapet i Roma. Videre innebar en slik kontroll med reglene at prestene hadde en makt over samfunnet, et faktisk monopol på kunnskap om regler som regulerte den enkelte borgers plikter og rettigheter.

I utgangspunktet er ikke tolking rettskapende. Rettsanvenderen tolker kun loven og subsumerer¹⁰³ den under det konkrete tilfelle. Tolking er altså i utgangspunktet kun en beskrivende handling. Like fullt er det utvilsomt at *interpretatio*, altså nettopp tolkingen, spilte en helt vesentlig rolle i utviklingen av den tidlige romerske retten. Tolkning var under den tidlige republikken en handling som kun lot seg utføre av pontifikalkollegiet.¹⁰⁴ Dette gjenspeiler den religiøse understrømmen som lå til grunn for rettsanvendelsen, og som

---

¹⁰³ Subsumere vil her si at rettsanvenderen først har tolket loven på generelt grunnlag. Dette fører frem til selve rettsregelen. Det konkrete tilfelle som skal løses, vurderes deretter i forhold til denne rettsregelen. Denne siste vurderingen kalles subsumsjon.

¹⁰⁴ Pontifikalkollegiet, ledet av en *Pontifex Maximus*, var presteskapet i det gamle Roma. Ordet *pons* betyr bro, og en kan dermed forestille seg prestenes rolle som brobyggere mellom gudene og menneskene. *Pontifex Maximus* var altså den ypperste brobygger.

også bidro til å gi retten dets skinn av autoritet og myndighet. Samtidig bidro dette til å opprettholde presteskapets makt, ettersom prestene hadde et monopol på kunnskap om hvordan reglene skulle håndheves.

Den antikke romerretten var, og enn mer i dens spede begynnelse, et strengt kasuistisk system. Reglene beskrev helt konkrete forhold, og rettsanvenderen måtte ta stilling til hvorvidt reglene også fikk anvendelse på liknende forhold som lå utenfor en bokstavelig tolkning av loven. Dersom loven regulerte tyveri av *hest* og vogn, måtte presteskapet i den konkrete saken avgjøre om loven kunne få anvendelse på tyveri av *okse* og vogn. Ettersom det var pontifikalkollegiets prerogativ å tolke lovene, var det også kollegiet som utvidet og videreførte rettsreglene ved *analogiske tolkninger*. Dette innebar at lovene ble tolket utvidende og utfyllende, reglene favnet videre enn det en strengt formalistisk tolkning av ordlyden skulle tilsi.

Det er et viktig trekk ved dette systemet at romerne på denne måten ble vant til det helt spesielle som ligger i at en person, i ren kraft av sitt embete eller særegne kompetanse, er i stand til å påvirke rettsreglene og til å gi råd vedrørende rettspleien.

Presteskapet utøvde denne rollen over lengre tid, men mistet gradvis sin innflytelse. Juristen Pomponius forteller blant annet om hvordan Appius Claudius ved list fikk tak i oversikten over hvilke dager det var tillatt å føre prosesser på, slik at saksøkeren ikke lenger risikerte å få avvist sin sak bare fordi han fremmet klagen på feil dag.

Postea cum appius claudius proposuisset et ad formam redegisset has actiones, gnaeus flavius scriba eius libertini filius subreptum librum populo tradidit, et adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret et senator et aedilis curulis. hic liber, qui actiones continet, appellatur ius civile flavianum, sicut ille ius civile papirianum: nam nec gnaeus flavius de suo quicquam adiecit libro. augescente civitate quia deerant quaedam genera agendi, non post multum temporis spatium sextus aelius alias actiones composuit et librum populo dedit, qui appellatur ius aelianum.¹⁰⁵

Etter at Appius Claudius hadde nedskrevet disse aksjonene og redigert formen de var presentert i, ga hans sekretær Gnaeus Flavius, som var sønn av en frimann, den stjalne boken til folket. Så verdsatt var denne gaven, at han ble gjort til folketribun, senator og edil. Denne boken, som inneholder fremgangsmåten for å føre aksjoner, kalles den Flaviske Sivilrett, på samme måte som den forrige ble kalt den Papirienske Sivilrett ettersom Gnaeus Flavius ikke bidro med noe eget til denne utgaven. Etter hvert som riket vokste og det oppsto behov for ytterligere prosedyrer, utarbeidet

¹⁰⁵ Digesta 1.2.2.7 Pomponius l.S. enchir. (*Liber singularis enchiridii*)

Sextus Aelius etter kort tid ytterligere aksjonsformer, og ga til folket den boken vi kjenner som den Aeliske Rett.

Justinians mål var langt på vei det samme som Appius Claudius. Appius Claudius levde i en tid der reglene var utilgjengelige fordi de ble holdt hemmelige. Justinians problem var at det eksisterte en veldig mengde med regler, men det var ikke lenger noen som hadde full oversikt. Hvilke regler som ble påberopt og brukt i en konkret sak, var avhengig av hvilken tilgang den enkelte jurist hadde til kildemateriale som støttet hans argumenter. Justinian ønsket derfor å kodifisere og tilgjengeliggjøre samtlige av rikets regler.

Et bærende trekk ved utviklingen var altså at man ønsket å jobbe seg vekk fra praksisen med en hemmelig og utilgjengelig rettspleie. Den styrende tanken var at folket skulle ha kunnskap om gjeldende rett, og nyte godt av den forutberegnelighet dette innebar. Dette har sammenheng med at en hemmelig rettspleie kan fungere i et lite lokalsamfunn, men risikerer å bli for tungrodd i en stor stat. Etter hvert som romerriket ble større og samfunnet mer komplisert, var det et behov for å opplyse folket om hvordan rettsreglene skulle håndheves. Justinians lovsamling var dermed det siste leddet i en utvikling som hadde pågått i over tusen år.

6.2.4   Hva kan lovene fortelle oss?

Den norske juristen Ragnar Knoph oppsummerte forholdet mellom rett og samfunn i tre problemstillinger:¹⁰⁶

- I hvilken utstrekning og i tilfelle hvordan, virker retten inn på andre samfunnsforhold.
- I hvilken utstrekning og i tilfelle hvordan, påvirker samfunnsforholdene utviklingen av retten.
- I hvilken utstrekning eksisterer det en vekselvirkning mellom retten og samfunnet.

I Den juridiske metode ligger det innbakt en slik vekselvirkning mellom jus og samfunn, som kan beskrives på flere plan. Den juridiske metode brukes til å behandle og tolke et regelsystems innhold og rettslige implikasjoner.¹⁰⁷ Hensikten med å anvende den juridiske metode er å finne frem til den korrekte rettsregel, tolke regelen på generell basis for deretter å subsumere regelen

---

¹⁰⁶ Mathiesen s 22

¹⁰⁷ Eckhoff's 13 beskriver metodelæren innen jus som todelt. Den omfatter både den metodiske tilnærming for å finne frem til de relevante kilder, samt den etterfølgende tolkning og subsumsjon.

under den konkrete problemstilling. Virkningen kan beskrives i generelle makrotermer, der man fremhever og analyser på et bredt plan, f.eks kriminaliteten i samfunnet og statistikk over domfelte lovbrystere. I tillegg ligger i den metoden som er beskrevet ovenfor at jusen som redskap skal være anvendbar på et mikroplan, nemlig det konkrete foreliggende tilfelle.

Her er i korte ord skissert noen tanker som det er skrevet utførlig om innenfor flere ulike fagdisipliner, som for eksempel rettskildelæren, rettssosiologi, kriminologi, samfunnsvitenskap osv. Dette i seg selv illustrerer overlapingen mellom jus og samfunn.

Hensikten er her å vise til at det i lovverket ligger en antepasjon, en forventning av at en situasjon eller tilstand vil kunne inntre. Loven beskriver i generelle termer et scenario som ennå ikke er inntruffet, men som lovkonsipisten forventer eller ser som en mulighet. Dermed ligger det samtidig et beskrivende element i loven. Ved at lovkonsipisten har en forventning til hva loven skal utrette, sier dette igjen noe om selve samfunnet som frembringer loven.

Med lov skal land bygges. Ordene innleder den Jyske Lov fra 1241,¹⁰⁸ der fortalen sier følgende:

Med lov skal land bygges, men ville enhver nøjes med sit eget og lade andre nyde samme ret, da behøvede man ikke nogen lov. Men ingen lov er jævngod at følge som sandheden, men hvor man er i tvivl om, hvad der er sandhed, der skal loven vise sandheden. Var der ikke lov i landet, da havde den mest, som kunne tilegne sig mest. Derfor skal loven gøres efter alles tarv, at retsindige og fredsommelige og sagesløse kan nyde deres fred, og uretfærdige og onde kan ræddes for det, der er skrevet i loven, og derfor ikke tør fuldbyrde den ondskab, som de har i sinde. Det er også rigtigt, dersom nogen ikke af frygt for Gud og kærlighed til retten kan lokkes til det gode, at frygten for øvrigheden og landets straffelov da kan hindre dem i at gøre ilde og straffe dem, hvis de gør det.

Den Jyske loven og de norske lands- og bylovene som kom omtrent på samme tid, gir alle uttrykk for hvor viktig og samlende et lovverk var for et land. Skulle samfunnet fungere, krevdes regler og normer som sikret forventningene til innbyggerne. Slik var det hos romerne, slik var det for våre forfedre og slik er det også i dag.

Et samfunn som stadig opplever nød eller katastrofer, f.eks i form av mangel på mat, vil antakelig ha klare rettsregler om brudd på rasjonering og plikt til å bidra til felles kornlager – altså regler som forutser krisen og søker

¹⁰⁸ Slik begynner fortalen til den Jyske Lov av 1241, som kong Valdemar ga og danskene vedtok.

å minimere skaden. Fra slike regler er det mulig å utlede at dette samfunnet har hatt kornmangel, antakeligvis flere ganger. Kanskje har det vært et problem at enkelte tilsniker seg fordeler på bekostning av fellesskapet. Samtidig sier reglene noe om en vilje og en bevissthet i forhold til det å endre eller regulere denne tilstanden.

En av klassikerne innen den moderne norske jusen, Ragnar Knoph, er blant dem som har vært opptatt av retten i samfunnet. Hos ham heter det at det omkringliggende samfunnslivet er:

”...et vilkår for at retten blir til. Også rettens innhold preges av samfunnsforholdene, og veksler med dem. Uttrykt i matematikkens språk er retten derfor en funksjon av samfunnsforholdene. Vi behøver bare vite, har en dansk jurist sagt, at tyveri av en hest og forurensing av drikkevann er de største forbrytelser i Arabia, for likesom i et glimt å se det hele samfunns liv og forhold for oss.”¹⁰⁹

Det forhold at beskrivelsen av den arabiske rettstilstanden i dag ikke lenger holder stikk, bidrar kun til å understreke poenget. Ved at et samfunn utvikler seg, vil det til enhver tid herskende normsett samtidig gjennomgå en tilsvarende tilpasning.

For temaet som skal behandles her, lovkodifiseringen under Justinian, er det altså naturlig å legge til grunn at det også i det gamle Bysants har funnet sted en sammensmelting av jus og samfunn, regler og politikk. Som vi skal se, bestod arbeidet for Justinians lovkommissjon meget forenklet av å velge ut det materiale kommisjonen ønsket å beholde og forkaste det overflødig. Det materialet kommisjonen valgte ut i fra var hele den romerske rettstradisjon, som strakk seg over tusen år i tid. Gjennom endringen av Roma som middels stor landsby til verdens mektigste rike, fra en Magna Mater landbruksreligion til kristent trossamfunn og ikke minst: Fra et vestlig og middelhavsbasert sentrum, til Bosporos og Konstantinopel - Østens vokter.

6.3   Status forut for Corpus Iuris Civilis

6.3.1   Sentrale trekk ved romerrettens utvikling frem til Justinian

Romersk rett etter republikkens fall kan deles inn i en *klassisk* og en *postklassisk* periode.¹¹⁰ I den klassiske perioden, som en med en viss skjønnsmar-

---

¹⁰⁹ Knoph s 2

¹¹⁰ Kunkel kap 7

gin utgjør de første to og et halvt århundrene av vår tidsregning, bidro juristene sterkt til romerrettens utforming. Hovedoppgaven var først å konsolidere rettsreglene som hadde overlevd republikken, men etter hvert ble juristenes rolle endret. Juristene ble gradvis viktigere for staten og maktutøvelsen. Dermed ble juristene som faggruppe endret fra å være selvstendige meningsyttere, til å bli knyttet i stadig sterkere grad opp mot den administrative og legislative forpleining av den romerske stat. Til å begynne med var dette arbeidet typisk *ad hoc*, men fra keiseren Hadrians tid og utover ble juristene tildelt rollen som embetsmenn og byråkrater. Juristene fungerte normalt som rådgivere og lærere, samtidig som de forfattet sine egne juridiske verk.

Strukturfor skyvningen som fulgte i kjølvannet av republikkens undergang, medførte med andre ord et maktvakuum som juristene utfylte, både som rådgivere og forfattere av vedtak, men også gjennom utfyllende tolkning av lover. Slike tolkninger fikk etter hvert like stor vekt som loven selv. Juristenes tolkninger gjennomgikk over tid en utvikling i autoritet og styrke som kulminerte med Justinians *Digesta*.

Rådgiverfunksjonen må forstås i vid forstand. Juristene ble innlemmet i keiserens indre krets og bidro som regel også til å forfatte keiserens vedtak. Siden juristene etter hvert fikk en så fremtredende rolle, og deres verk fikk samme status som formelt vedtatte lover, er det av interesse å studere nærmere de bakenforliggende årsaker til at juristene fikk slik makt. Også Justinian overlot stor faktisk myndighet til sine jurister, ikke minst til ”justisministeren” Tribonian.

Romerrettens postklassiske periode regnes fra omtrent år 250 og fremover. Dette var en periode preget av politisk instabilitet internt i riket, samtidig som *constitutio Antoniniana* i år 212 tildelte det romerske statsborgerskap til alle imperiets borgere. Denne utvidelsen av statsborgerskapet fikk umiddelbare konsekvenser, ettersom alle de nye borgerne

nå skulle anvende romerretten som sin egen. Dette var et rettsystem de ikke hadde noen forutsetninger for å kjenne til. Resultatet ble et utall forskjellige variasjoner og lokale tilpasninger, som ikke hadde mye til felles med den raffinerte og presise stilen vi kjenner fra den klassiske romerske jus.

I den østlige delen av riket holdt embetsmennene i større grad på den klassiske romerretten, noe som rett og slett skyldtes at det eksisterte skoler for utdanning av jurister i både Beirut og Konstantinopel. Selv her hadde juristene etter hvert vansker med å holde orden på rettskildene. Resultatet ble det som vår moderne tid betegner som selve fallitterklæringen, den beryktede sitatloven av 426. For å rydde opp i forholdene ble det innført en regel om hvilke juristers nedtegnelser som skulle tillegges mest vekt, et slags rankingssystem for sitater. De fem store juristene Papinian, Paulus, Ulpian, Modestinus og Gaius ble utpekt som de avgjørende autoriteter. Der det oppsto en

konflikt mellom læren fra disse fem, skulle flertallet følges. Var det like mange for som mot, skulle Papinians syn legges til grunn. Kun i de tilfeller der det var like mange for som mot, og Papinian ikke hadde uttalt seg om temaet, kunne retten selv tolke rettsregelen det var snakk om.

Sitatloven har mottatt sterk kritikk fra moderne rettsvitere for sin strengt mekaniske tilnærming til harmoniseringsproblematikken. Samtidig illustrerer regelen situasjonen da den ble satt i kraft, det må ha vært et helt prekært behov for å rydde opp i rettskildesituasjonen. Sitatloven tillot likevel anvendelsen av andre juristers sitater, så fremt denne juristen var sitert eller henvist fra en av de fem store autoritetene. Denne underjuristen telte da som om han var den av de fem som henviste til ham. Her var det i tillegg en regel som slo fast at det måtte utføres en sammenligning og verifisering av manuskripter for å bekrefte ektheten av denne juristens arbeide. Det er usikkert i hvilken utstrekning denne siste regelen ble brukt, men tatt i betraktning at romerske jurister i meget stor grad henviser til hverandre i sine arbeider, må denne regelen ha hatt potensial til å skape en rekke tilfeldige tolkningsresultater - alt ettersom hvor mange henvisningsrekker den enkelte part i en sak maktet å spore opp.

Det er imidlertid usikkert hvilke praktiske resultater håndhevingen av regelen gav. Personlig har jeg liten sans for å kritisere sitatloven på bakgrunn av vår forståelse av moderne rettsvitenskap. Moderne norsk rett baserer seg også på et hierarkisk ordnet kildesystem, der rang og autoritet er avgjørende. Det å anvende vår moderne "rettsfølelse" på et rettssystem som eksisterte for 1500 år siden, kan fort lede ut i rene anakronismer. I vår rettfærdighetsans er innebygget en helt annen kulturell situasjon enn det vi kan tillegge romerne. Sitatloven var ment å sikre en enhetlig håndhevelse av rettsreglene, og på den måte sikre likhet for loven. Etter min mening er det mer korrekt å si at introduksjonen av sitatloven understreker det skrikende behovet for en unifiserende og klargjørende regel, heller enn at regelen i seg selv er et eksempel på forfallet i jusen.

Sitatregelen forteller om en situasjon der det var stor variasjon og usikkerhet med hensyn til hva som faktisk var gjeldende rett. Dette problemet ble i praksis delvis avhjulpet ved at det var få som faktisk hadde tilgang til det rike kildematerialet som var spredt utover romerriket. Det var på denne tiden ikke noe offentlig tilgjengelig bibliotek eller noen tilsvarende institusjon, som på fast basis tilgjengeligjorde rettsreglene. Riktignok eksisterte det lovskoler, og enkelte privatpersoner, som hadde omfattende biblioteker. Innholdet i slike biblioteker varierte fra samling til samling, og var uansett ikke tilgjengelig for andre enn en lukket personkrets. Det var med andre ord opp til den enkelte jurist å holde seg oppdatert på gjeldende rett.

Dette er kanskje merkeligere enn det høres ut til, romerne la nemlig stor vekt på prinsippet *publicatio legis*, et prinsipp om at lover skal være offentlig kjent og offentlig tilgjengelig. Prinsippet stammer tilbake til plebeiernes krav under den tidligere republikken om lovfesting av de rettigheter og plikter romerretten tilordnet dem. Dette var også den styrende tanken etter at presteskabet mistet sitt monopol på å tolke lover og bestemme over rettspleien. Nye lover i den gamle republikken, samt pretorens edikter, ble gjort tilgjengelig på *Forum Romanum*.¹¹¹

Jon Bing skriver om den beryktede keiseren Caligula, som vedtok nye skattebestemmelser han nektet å la offentliggjøre. På denne måten var det umulig for skatteyterne å drive med aktiv skatteplanlegging i forhold til regler man ikke kjente innholdet av, og inntektene til staten økte tilsvarende. Senatet protesterte, og viste til at en slik fremgangsmåte var i strid med prinsippet om *publicatio legis*. Keiseren kalte da inn dyktige artister som fikk i oppdrag å risse inn loven med ørsmå bokstaver på stentavler, som senere ble plassert på Forum Romanum. Det skal ha vært så godt som umulig å lese teksten. Bing viser til at keiseren opprettholdt prinsippets ordlyd, om ikke dets tilsiktede virkning.¹¹²

6.3.2 Lovsamlinger som fenomen

Et avgjørende fundament for en statsmakts utøvelse av myndighet, er nedtegnelsen av de rettsregler og prinsipper denne myndigheten utøves på grunnlag av. Den mest kjente av de gamle lover er kanskje Hammurabis lov – det eldste lovsett vi kjenner til.

Hammurabi, som var den største av de Amorittiske kongene i Babylon, utarbeidet et lovverk som formaliserte de rettslige hovedtrekkene fra den sumeriske kulturarven. Lovverket inngikk som et av flere elementer i Hammurabis arbeide innenfor kultur, vitenskap, handel og administrasjon. Hammurabis lov var utpreget kasuistisk, dvs at den var sterkt erfaringsbasert og tok utgangspunkt i beskrivelsen av enkelttilfeller for å eksemplifisere hva som var rett og galt.¹¹³

Romernes første kjente offentlige lovverk var også kasuistisk. Tolvtavleloven hadde sitt utspring i klassekonfliktene i den tidlige republikk. På denne tiden var det overklassen, bestående av patrisiere, som forvaltet og håndhevet

¹¹¹ I republikken undergikk pretorens rolle en stadig utvikling. Som ansvarlig for rettspleien, tilfalte det etter hvert pretoren å slå opp på Forum Romanum de edikter, eller bestemmelser, som han la til grunn for sin ettårs periode som pretor. Disse ediktene ble i praksis endret lite fra pretor til pretor, slik ble forutberegnligheten sikret.

¹¹² *Bing*, Regulations: Map or Mould, 1996: tilgjengelig ved institutt for rettsinformatikk's hjemmeside: <http://www.jus.uio.no/iri/lib/papers/regulations/regulations.html>

¹¹³ *Greer* 23-24

rettsreglene. Dette var et regelsett hvis innhold var hemmelig, og dermed ukjent for den lavere klassen med plebeiere. Plebeierne forlangte et standard lovverk som skulle være kjent for hele folket. Tradisjonen vil ha det til at en delegasjon bestående av ti fremstående romerske jurister, *Decemviri*, ble sendt til Hellas for å studere lovsamlingen utarbeidet av grekeren Solon, og at resultatet av denne turen og det etterfølgende arbeidet ble tolvtafleloven av 451 f. kr. Ti bronsetavler ble satt opp på markedspllassen i Roma, og året etter kom de siste to tavlene. Vår kunnskap om disse lovenes tilblivelse og innhold er imidlertid preget av stor usikkerhet. Allerede i 390 f. kr. forsvant de opprinnelige tavlene under gallernes plyndring av Roma, og ved republikkens opphør eksisterte det ikke lenger noen offisiell versjon av denne gamle loven.

Det er imidlertid lite sannsynlig at det ble sendt noen delegasjon til Hellas for å studere lovene utarbeidet av Solon. De bruddstykker og eksempler fra tolvtafleloven vi kjenner til i dag er utpreget kasuistiske, og bærer åpenbart preg av å ha vokst frem i et lokalt jordbrukssamfunn. Dette kan utledes av de helt konkrete eksempler på hvem som eier druer som vokser slik og slik i forhold til et gjerde, altså rene situasjonsbeskrivelser.

Dette er et viktig poeng. Etter hvert som romerriket vokste frem og erobret enorme områder, ble nye og fremmede kulturer integrert på en slik måte at den romerske kulturelle identitet var en stadig vekslende og varierende størrelse. Spesielt Hellas fikk etter hvert en spesiell plass i den romerske kulturen. Poesi, dramaturgi og kunst fra Hellas ble etterlignet og kopiert i antikkens Roma. Men lover og regler, dette kunne romerne utferdige allerede før de kom i kontakt med grekerne. Det er vanskelig å finne noe mer *romersk* enn rettsreglene romerne utferdiget i løpet av de mange århundrene imperiet skulle vare.

Etter hvert vokste det frem så mange lover og regler at den enkelte jurist ikke lenger maktet å holde oversikt. Under keiser Diokletian påbegynte to private borgere hver sine uavhengige arbeider for å lage en lovsamling. Begge disse arbeidene, som gikk under navnene *Codex Gregorianus* og *Codex Hermogenianus*, har gått tapt, selv om deler av innholdet visstnok skal være innarbeidet i *Corpus Iuris Civilis*.

Dermed var det først under Keiser Theodosius II at en offentlig samling med keiserlover ble utarbeidet. *Codex Theodosianus* ble utgitt i år 438.¹¹⁴ I tillegg til en ren gjengivelse av lovene var kommisjonen som utarbeidet samlingen også bemyndiget til å endre og supplere lovene, slik at disse ble klarere og passet inn i den større helhet. Dette verket ble etterfulgt og avløst av Justinians *Codex Justinianus*, men i de vestlige områdene av riket levde arbeidet fra Theodosius II delvis videre, og er synlig i senere vestlige manuskripter

---

¹¹⁴ *Codex Theodosianus* fikk virkning fra 15. februar 438 i østriket, og fra 1. januar 439 i vestriket.

under goterne, som f eks kong Alaric II sin *Lex Romana Visigothorum* av 507, der deler av Theodosius II sin samling er videreført. *Codex Theodosianus* tok for seg de keiserlige *constitutiones*, det vil si keiserlige beslutninger med lovs makt som var blitt ratifisert av senatet, i perioden 1. juni 311 til 16. mars 437.¹¹⁵ Justinians *Codex* fulgte opp dette arbeidet, og er inntatt i Corpus Iuris Civilis som *Codex Justinianus*.

6.4 Struktur og oppbygging av Digesta

Hovedbolken i Justinians lovsamling kalles *Digesta*. Digesta inneholder nedtegnelser fra tidligere juristers arbeider. Disse nedtegnelsene er presentert i form av sitater som kommenterer ulike rettsområder. De eldste sitatene er fra det siste århundret f kr, og er hentet fra Quintus Mucius Scaevola. Digesta er altså en samling med sitater fra romerske jurister over en periode på flere hundre år. Strukturen i Digesta kan virke både avskremmende og forvirrende. Det er derfor hensiktsmessig å gjøre rede for hvordan denne bolken rent systematisk er bygd opp. Forståelsen av Digestas oppbygning er også viktig for å kunne sette seg inn i hvordan Justinian gikk frem for å bygge opp dette verket.

De 50 bøkene som utgjør Digesta er inndelt i titler, fragmenter og paragrafer. Disse underdelene er ikke en inndeling som følger fra verkets opprinnelse, men ble innført av middelalderens jurister. De ønsket å lette arbeidet med å finne frem og henvise til konkrete avsnitt i teksten, ved å bryte fragmentene ned i de enkelte paragrafer. Glossatorene, som i stor grad isolerte enkeltelementer i teksten, hadde et stort behov for en slik presisering, ikke minst fordi de skrev sine *glossa*, kommentarer, som løpende sidetekst ved siden av originalen.

En tittel skisserte et tema som ble behandlet i de underliggende fragmenter. Det enkelte fragment er således et konkret utdrag fra tekster skrevet av tidligere jurister. Hvert fragment er innledet med en henvisning til forfatterens navn, samt navnet på verket der sitatet er hentet fra. Denne innledningen gis tradisjonelt ikke noe paragrafnummer, slik at det er den påfølgende paragraf som benevnes som den første. Dette gir et henvisningssystem som ser slik ut ”*Digesta* 23.1.4”. I Digesta vil den tilhørende tekst se slik ut, med min oversettelse inntatt direkte nedenfor:

Dig.23.1.6
Ulpianus 36 ad sab.

¹¹⁵ Henholdsvis *Codex Theodosianus* 13,10,2 og 6,23,4 (samtlige punkter i 6,23,4 stammer fra samme dato).

Si puellae tutores ad finienda sponsalia nuntium miserunt, non putarem suffecturum ad dissolvendam nuptiarum spem hunc nuntium, non magis quam sponsalia posse eos solos constituere, nisi forte omnia ista ex voluntate puellae facta sint.

Dersom en kvinnes lovlige verge sender beskjed om at en forlovelse er annullert, vil dette ikke være tilstrekkelig til å tilsidesette bryllupet, akkurat som en slik beskjed ikke er tilstrekkelig til å inngå en forlovelse, med mindre dette er gjort med kvinnens samtykke.

Betegnelsen i første linje viser at dette er bok 23, tittel 1, fragment 6 I Digesta. Kikker man litt tilbake innenfor samme tittel, vil man under 23.1.0 finne navnet på denne tittelen, som er *de sponsalibus*. Dette er med andre ord regler som hører ekteskapet til. Linje 2 angir kildehenvisningen. Her er det juristen Ulpian som har bidratt med ett sitat. Sitatet stammer fra ”35 ad Sab”, som betyr bok 35 til Sabinus. Til sist kommer selve rettssetningen fra Ulpian, der det heter at en forlovelse ikke kan tilbakekalles av en pikes verge, med mindre piken selv samtykker til dette.

Digesta kan virke malplassert innenfor Justinians lovgivningsvirksomhet, ettersom verket tilsynelatende har mer til felles med en lærebok enn med en moderne lovsamling. Innen den norske rettstradisjonen er vi etter hvert blitt vant med at rikets til enhver tid gjeldende lover er samlet i boken Norges Lover, som gis ut annethvert år, med årlige tilleggsbind som oppdateringer. Det er derfor viktig å understreke romernes sonndring mellom *ius* og *leges*, det den moderne rettsvitenskap kjenner som lover og rettsregler.

Leges var romernes primærkilde, altså selve de formelt vedtatte lover. Lovene hadde innbyrdes ulik rang, alt ettersom hva slags type lov det var. Innen det tredje århundre e kr var den rettslige rangen som tilfalt keiserens beslutninger blitt aksiomatisk, og forklares slik av Ulpian:

Dig. 1.4.0 De constitutionibus principum.
Ulpianus 1 inst.
Quod principi placuit, legis habet vigorem...

*Det som behager keiseren, har lovs kraft...*¹¹⁶

Dette er et sitat som er blitt benyttet av ettertidens rettshistorikere for å påvise keiserens generelle lovgivende kompetanse. Ulpians fremstilling er dog noe mer nyansert enn det som er tatt med her. Ulpian utleder helt konkret

¹¹⁶ Dette kan omskrives til: Keiserens beslutninger har lovs kraft.

den maktdelegasjon som keiserens kompetanse hviler på, og som gir keiseren legitimitet til å gi lover.¹¹⁷ Ulpians poeng er altså ikke at keiseren i ethvert tilfelle er hevet over rettsreglene eller at han til enhver tid kan endre rettsreglene etter eget forogdtbefinnende. Ulpian påviser at keiseren er tildelt sitt imperium ved en egen *lex*, en lov som gir keiseren de nødvendige fullmakter til å utferdige egne lover.

Ulpians kommentar er mer eller mindre identisk med Gaius' fremstilling av samme tema i Institusjonene.¹¹⁸ Her ser vi at konstruksjonen omkring samfunnskontrakten, som vi kjenner fra de franske opplysningsfilosofene og særlig Rousseau, utlegges som en formell og reell overdragelse av myndighet fra folket til keiseren.

Sed et quod principi placuit legis habet vigorem, cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem concessit. quodcumque igitur imperator per epistulam constituit vel cognoscens decrevit vel edicto praecepit, legem esse constat: hae sunt quae constitutiones appellantur. plane ex his quaedam sunt personales, quae nec ad exemplum trahuntur, quoniam non hoc princeps vult: nam quod alicui ob merita indulset, vel si cui poenam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non egreditur. aliae autem, cum generales sunt, omnes procul dubio tenent.

Alt det som keiseren godkjenner har lovs kraft. Det følger av Lex Regia, loven som gir keiseren denne retten, at folket har delegert til ham all sin makt og autoritet. Det følger videre at alt som keiseren innfører som forordning eller resolusjon som magistrat eller beordrer ved edikt, har lovs rang og skal hete konstitusjoner. Enkelte av disse er personlige, og er ikke å betrakte som presedens, ettersom keiseren ikke ønsker at de skal ha slik virkning. Enhver gunst som tildeles grunnet fortrefelighet, eller der han utdeler straff til noen, eller noen gir keiseren bistand utover det vanlige; alt dette påvirker kun den enkelte det er snakk om. Andre bestemmelser, som får generell anvendelse, har utvilsomt bindende virkning overfor hele folket.

Gaius skiller mellom generelle regler som gjelder for alle, og konkrete avgjørelser som ikke har noen slik generell virkning. Dette er en utpreget moderne forståelse av beslutningers virkning som presedens. I forvaltningsretten skiller vi i dag mellom forvaltningens kompetanse til å fatte enkeltvedtak og til å utferdige generelle forskrifter. Enkeltvedtak er konkrete i sin utforming, og

¹¹⁷ Resten av sitatet lyder slik: ”*utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat.*”

¹¹⁸ Institusjonene 1.2.6

begrunnes ut i fra faktum i det foreliggende tilfelle. Rent bortsett fra den rettskapende virkning som følger av hensynet til at like tilfeller skal behandles likt, har ikke et enkeltvedtak noen generell rettsvirkning. Dette er altså det syn som Gaius gir uttrykk for i sitatet ovenfor.

Før romerne fremsto den formelle lov som et verktøy og ikke som et endelig resultat for avgjørelse i enkelttilfellet. Loven var først gjenstand for tolkning, før rettsanvenderen utledet den rettsregel loven ga uttrykk for. Det ble altså konstruert et skille mellom *leges* og *ius*, der *leges* beskriver de normative lover og *ius* er de rettsregler som kan utledes etter at rettsanvenderen har tolket loven. Selve subsumsjonen av det konkrete foreliggende tilfelle vil altså være en anvendelse av *ius* og ikke av *leges*.

Dermed er både *Digesta* med sine ulike jurister og Institusjonene, som bygger på Gaius, uttrykk for *ius* - loven gjengitt som en rettsvitenskapelig fortolkning, hvis formål er å klargjøre gjeldende rett. I sine tolkninger trekker juristene i disse verkene hovedsaklig på de *leges* som var blitt gitt av keiserne, som ellers kunne være vanskelige å forstå uten noen veiledning.

Samtidig fikk innholdet i *Digesta* også status som *leges*, ettersom Justinian ved kunngjøringen av *Digesta* erklærte at verket hadde lovs rang. Det følger dermed av utlegningene fra Gaius og Ulpian ovenfor, at dette ga *Digesta* status som formelt vedtatt lov. *Digesta* er altså en unik forening mellom *leges* og *ius*, lov og rettsregel.

Selve keiserlovene, eller konstitusjonene som Gaius kaller dem, lot Justinian utgi i *Codex Justinianus* og *Novellae*, uten noen ytterligere kommentarer. Den som skulle sette seg inn i disse reglene var altså nødt til å trekke på den *ius* som juristverkene kunne gi. Den førstnevnte bolken inneholdt alle keiserlover frem til publiseringen av lovsamlingen tidlig på 530-tallet. *Novellae* var en oppdatering som inneholdt senere lover fra Justinian, og som ettertiden har inkludert i betegnelsen *Corpus Iuris Civilis*.

6.5   **Juristene i Digesta**

6.5.1   **En oversikt**

I tabellen nedenfor er samlet de jurister som er sitert av Justinians lovkommisjon, og som til sammen utgjør det vi kjenner som *Digesta*. Listen er basert på den oversikten over juristene som er inkludert i den særskilte versjonen av *Digesta* som inneholder tillegget *Index Florentinus*¹¹⁹ supplert med en særskilt

---

¹¹⁹   Se *Tamm* s 15 flg og nedenfor under pkt 7.3.

palingenesia utarbeidet av Hommelius.¹²⁰ Informasjonen i tabellen er sortert etter antall sider som er sitert fra vedkommende jurist i *Digesta* (bidrag). Dersom juristen er sitert med mindre enn en side, er dette markert med et ettall i parentes. Den enkelte jurists familienavn er angitt i kursiv skrift. Den norske kortformen av juristens navn som benyttes i denne fremstillingen er anmerket i fet skrift. For hver person er det forsøkt angitt en tidsperiode da vedkommende fungerte aktivt som jurist. Tidsangivelsen er i utgangspunktet basert på henvisninger til den enkelte jurists samtidige i *Digesta* og supplert med materiale fra Zimmern¹²¹ og bakgrunnsverk der dette har latt seg gjøre.

Jurist som er sitert	Tidspunkt angitt ved keiser/konsul	Bidrag
Domitius <i>Ulpianus</i>	Septimius Severus og Alexander Severus	610
Julius <i>Paulus</i>	Alexander Severus	297
Lucius Aemilius <i>Papinianus</i>	Septimius Severus og Caracalla	104
Salvius <i>Julianus</i>	Studerte hos Priscus Javolenus ¹²² (ovenfor)	90
<i>Pomponius</i>	Antoninus Pius	80
Quintus Cervidius <i>Scaevola</i>	Antoninerne	78,5
<i>Gaius</i>	Hadrian (Antoninerne)	72
Herennius <i>Modestinus</i>	Elev hos Domitius <i>Ulpianus</i> (Ulpian). Septimius Severus og Alexander Severus	41,5
Aelius <i>Marcianus</i>	Caracalla og Alexander Severus	38
Lucius Ulpius <i>Marcellus</i>	Antoninerne	32,5
Sextus Caecilius <i>Africanus</i>	Hadrian (Antoninerne)	24
Priscus <i>Javolenus</i>	Nerva og Hadrian	23,5
Juventius <i>Celsus</i>	En gang mellom Domitian og Hadrian	23
Claudius <i>Tryphoninus</i>	Septimius Severus og Caracalla	22
<i>Callistratus</i>	Marcus Aurelius Antoninus Bassianus	17,5

¹²⁰ Begrepet palingenesia er synonymt med rekonstruksjon, og anvendes særlig i forbindelse med rekonstruksjoner av juridiske tekster, som ved rekonstruksjonen endrer innhold eller form. Denne konkrete rekonstruksjonen tar utgangspunkt i *Index Florentinus*, som oppgir den enkelte forfatter. Hommelius har lagt til antall sider sitert fra hver forfatter og jeg har tillatt meg å omsortere den alfabetiske listen til å følge størrelsen på bidragene.

¹²¹ *Zimmern* side 224. Zimmern påpeker at *Index Florentinus* inneholder en feil, slik at Sabinus ikke skal regnes med. Zimmern teller altså 39 jurister som har bidratt til *Digesta*.

¹²² Hugo Grotius siterer Javolenus i sitt verk "De jure Belli ac Pacis", jfr kapittel 9 del 16, der Grotius diskuterer *postliminium*, altså hjemfallsretten etter at en okkuperende fiende stat er beseiret eller har trukket seg ut av det okkuperte landet.

	“Caracalla “ (sønn til Sep. Severus omtalt ovenfor, keiser 211-217)	
Marcus Antistius <i>La-beo</i> ¹²³	Augustus	12
Aemilius <i>Macer</i>	Alexander Severus	10
Priscus <i>Neratius</i>	Trajan	10
<i>Venuleius</i>	Antoninerne	10
Claudius <i>Hermogenianus</i>	Konstantin	9,5
<i>Alfenus</i> Varus	Ciceros samtidige, elev hos Servius Sulpicius Rufus	9
Lucius Volusius <i>Maecianus</i>	Antoninus Pius	8
Licinius <i>Proculus</i>	Mest sannsynlig under keiser Otho	6
<i>Florentinus</i>	Alexander Severus	4
Clemens <i>Terentius</i>	Hadrian og Antoninerne	3,5
Arrius <i>Menander</i>	Caracalla	3
Salvius Aburnus <i>Valens</i>	Hadrian og Antoninus Pius	3
Aurelius <i>Arcadius</i> Charisius	Konstantin	2,5
Justus <i>Papirius</i>	Marcus Aurelius	2,5
Junius <i>Mauricianus</i>	Antoninus Pius	1,5
Licinius <i>Rufinus</i>	Caracalla	1,5
Massurius <i>Sabinus</i>	Tiberius	1,5
Quintus Septimus Florens <i>Tertullianus</i> ¹²⁴	Septimius Severus og Caracalla	1,25
Quintus <i>Mucius</i> Scaevola	Pontifex Maximus og konsul 95 f kr	1
Claudius <i>Saturninus</i>	Antoninerne	1
Furius <i>Anthianus</i>	Ukjent når han levde.	(1)
Julius <i>Aquila</i>	Mest sannsynlig samtidig med Septimius Severus (193-211)	(1)
C. Aelius <i>Gallus</i>	Samtidig med Cicero, må ikke forveksles med C. Aquilius Gallus, som ikke er sitert	(1)

¹²³ Labeo ga ved flere anledninger uttrykk for at han savnet republikkens dager, og omtales av Tacitus som “*incorrupta libertas*”. Etter å ha blitt forbigått ved konsulvalget, dedikerte Labeo sin tid til jusen.

¹²⁴ Tertullianus siteres ofte av ekologer, ettersom han allerede på 200-taller ga uttrykk for at han ikke kunne se hvordan jordens begrensede ressurser skulle strekke til det antall mennesker som levde da.

	i Digesta i det hele tatt.	
Rutilius <i>Maximus</i>	ukjent	(1)
Paternus <i>Tarrentenus</i>	Commodus	(1)

Av denne oversikten fremgår det at Ulpian er den mest siterte juristen med god margin. Faktisk står Ulpian for over en tredel av det samlede verket, og har utøvd en viktig innflytelse på Digesta. Etter ham kommer de to viktige juristene Paulus og Papinian, etterfulgt av Julian, Pomponius, Q. Scaevola, og Gaius.

Selv om mange av disse juristene er ukjente for de fleste, har de bidratt med å utforme regler og prinsipper som vi fortsatt kan gjenkjenne i dag. Juristen *Furius Anthianus* er for eksempel sitert i forbindelse med reglene om forsett og svik som er gjengitt i Digesta bok 4, tittel 3, fragment 40. Regelen som siteres gjelder person B som ved svik lurer person C til å investere hos en person A, som ikke er suffisient i forhold til allerede eksisterende kreditorer, med mindre person B selv er den eneste av disse kreditorerne. Regelen er ment å sikre tillit til de opplysninger som hentes hos tredjeparter i forbindelse med ytelse av kreditt, og har ikke mistet noe av sin aktualitet gjennom århundrene.¹²⁵ Regelen er et godt eksempel på forskjellen mellom den opprinnelige tolvtafleloven og Digesta. Tolvtafleloven tar utgangspunkt i et mindre samfunn der vindikasjonsretten sto meget sterkt, mens Digesta i langt større grad prioriterer en effektiv handel og ekstinksjon av krav fra tredjeparter.¹²⁶

6.5.2 Gaius – inspirasjon for Justinian og ettertiden

Justinian påla lovkommissjonen et veldig arbeide. For å lage lovsamlingen han ønsket, måtte først tidligere verker samles inn og systematiseres. Deretter måtte kommissjonen lese i gjennom og hente ut de situasjonene som skulle leve videre gjennom Digesta og samtidig unngå at alt endte i rene selvmotsigelser. Samtidig måtte kommissjonen hele tiden ha for øyet at det endelige produktet skulle følge en systematikk og tematisering som ville gjøre det praktisk mulig å anvende lovverket.

¹²⁵ En av de store svakhetene ved romerretten var at finansieringsmulighetene var begrenset ved at rettsreglene kun i liten grad sikret kreditors interesser på lånestadiet. Regler om pant, rettsvern og tredjemannskonflikter hadde kanskje kunnet rettet opp økonomien i et imperie som hadde et enormt urealisert vekstpotensial innenfor handel og finans. I moderne tid har det vokst frem flere regler om begrensning av ansvar i form av aksjeselskaper, og konstruksjoner som juridiske personer. Disse reglene er ikke utviklet gjennom lov, men ved sedvane og forretningspraksis i det forrige århundre.

¹²⁶ Vindikasjon og ekstinksjon er juridiske dikotomier. Vindikasjon er eierens rett til å kreve eiendom eller løsøre tilbake hvis det er kommet på avveie. Ekstinksjon medfører at den nåværende eieren av eiendommen eller tingen har utsløttet krav fra tidligere eiere.

Det er her Gaius kommer inn i bildet, den romerske juristen som har skapt mest kontrovers for ettertiden. Gaius er blant de mest siterte jurister i Digesta, men hans store bidrag er likevel den systematikk og tematisering som gjennomsyrer verket. Gaius' læreverk *Institutiones* er i tillegg i all hovedsak direkte videreført i lovkomisjonens verk med samme navn.

Enkelte tillegger Gaius æren av å være romernes største jurist, mens andre betviler hans eksistens og enkelte fremhever hans middelmådighet. Et godt eksempel er rettshistorikeren Samter, som for hundre år siden mente å kunne bevise at Gaius i realiteten kun var et mannlig pseudonym for en kvinnelig romersk advokat.¹²⁷ I den andre retning har vi rettshistorikeren Robbe som hevder at *Institutiones* fra Gaius kun er en lærebok som den Sabinske skole¹²⁸ allerede hadde brukt i årevis.¹²⁹ I det hele tatt er det sterkt divergerende oppfatninger omkring Gaius rolle som jurist i den klassiske perioden i romerrikets rettshistorie. Det som likevel er udiskutabelt er at kommisjonen under Tribonian har lagt enorm vekt på Gaius og hans arbeider.

Kontroversen og det mystikkens slør som omgir Gaius, skyldes i all hovedsak måten vestlige rettshistorikere stiftet sitt nærmere bekjentskap med Gaius. Opprinnelig kjente vi Gaius kun i den bearbejdede utgave som foreligger fra Justinians lovkomisjon. Det vakte derfor betydelig oppmerksomhet da Berthold Gregor Niebuhr, som i 1816 var på vei mot Roma for å ta over som ambassadør, fant en gammel tekst i Verona. Teksten var overskrevet med skildringer fra St Jerome. Under dette laget med skrift lå bevart materiale som stammet fra Gaius og som lå betydelig nærmere originalverket "*Institutiones*" enn omskrivingen vi finner i Justinians lovsamling.

Den historiske verdien av dette materialet kan vanskelig overdrives. Forut for disse funnene har Justinians lovsamling vært så godt som den eneste kilden til kunnskap om romerretten. Tilgang til et av primærverkene, som ikke er blitt bearbejdet av lovkommisjonen, supplerer vår kunnskap om den klassiske perioden. I forhold til Justinians lovkodifikasjon gir dette oss samtidig en unik mulighet til å se hvordan kommisjonen endret og tilpasset juristenes arbeider for å danne den endelige kompilasjonen. Det er i tillegg av særskilt betydning at det er nettopp Gaius som foreligger i to versjoner, da det er Gaius som har utøvd en helt spesiell innflytelse på kommisjonens arbeid.

Gaius hadde en epistemologisk tilnærming til rettvitenskapen som både hans nære og fjerne ettertid løftet opp til et paradigme, et mønster for å studere og erverve kunnskap om samfunn og kultur. Som systematiker har Gaius mye til felles med Aristoteles, og Gaius deler retten inn i tre områder: personretten, tingsretten og prosessretten (det vil si forholdet mellom person-

---

¹²⁷ Samter s 1386

¹²⁸ En av to hovedretninger inne den klassiske juridiske "vitenskapen" i romerretten.

¹²⁹ Robbe s 114

og tingsretten, samt de tilhørende aksjonsformer). Gaius var en kyndig historiker, og har en nærmest Aristotelisk tilnærming til forløpet og innledningen til rettslige problemstillinger. Han understreker at begynnelsen eller opprinnelsen er den mest vesentlige komponenten i en problemstilling, og at det er ved å studere opprinnelsen at vi forstår saken.¹³⁰

Facturus legum vetustarum interpretationem necessario prius ab urbis initiis repetendum existimavi, non quia velim verbosos commentarios facere, sed quod in omnibus rebus animadverto id perfectum esse, quod ex omnibus suis partibus constaret: et certe cuiusque rei potissima pars principium est. deinde si in foro causas dicentibus nefas ut ita dixerim videtur esse nulla praefatione facta iudici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconueniens erit omissis initiis atque origine non repetita atque illotis ut ita dixerim manibus protinus materiam interpretationis tractare? namque nisi fallor istae praefationes et libentius nos ad lectionem propositae materiae producunt et cum ibi venerimus, evidentiorum praestant intellectum.

I det jeg skal gjøre rede for tolkningen av de gamle lover, finner jeg det nødvendig først å gå tilbake til byens grunnleggelse. Ikke fordi jeg vil komme med en omfattende utlegning, men fordi jeg har merket meg at det som er perfekt er det som er gjort ferdig i alle sine deler. Det er med andre ord begynnelsen som er viktigst. I dette ligger at der en sak føres i forumet, og jeg mener at det er utilgivelig å angi saken til dommeren uten noen innledende bemerkninger, ville det være desto verre om den som skulle forklare seg hoppet over begynnelsen og unngikk omtalen av sakens opprinnelse. Det ville være å fortsette med urene hender så å si, å ikke ta seg tid til å diskutere det saken faktisk gjelder. Med mindre jeg tar helt feil, vil en slik forutgående redegjørelse gjøre det enklere for andre å sette seg inn i problemstillingen, og dermed forenkle forståelsen av det aktuelle temaet.

En slik historisk tilnærming kunne gi grunnlag for å kritisere det bestående systemet eller den enkelte rettsregel. Kunnskap om en rettsregels opprinnelse og historie ga økt innsikt i dens formål og tilskitede virkning. Denne historiske metoden er da også selve grunnlaget for utformingen av Justinians lovsamling. En utvikling som først begynte med Gaius, kulminerte først flere hundre

¹³⁰ Digesta 1.2.1 Gaius *libro primo ad legem duodecim tabularum*. Dette er fra Digestenes første bok, annen tittel, som tar for seg lovens og magistratenes historie, samt de etterkommende jurister. Sitatet fra Gaius er altså hentet fra hans verk om tolvtableloven, som igjen er en indikasjon på Gaius sin interesse for historie.

år senere i lovsamlingen. Gaius inndeling og disponering av lovstoffet ble anvendt av kommisjonen på all den rettsmaterie kommisjonen hadde tilgang til. Kommisjonen systematiserte og tematiserte retten slik at den endelig tok det siste steget fra ren kasuistikk mot en systematisk fremstilling.

Kommisjonen gikk i gjennom alt de hadde tilgang til av autoritative kilder innen den romerske rettstradisjonen, og klippet og limte dette sammen til en enhet. Den systematiske arven fra Gaius sto sentralt i arbeidet til kommisjonen. Gjennom denne prosessen samlet Justinian sammen det som ble oppfattet som det ypperste av romersk jus, og satte sitt eget navn på alt som ble igjen. Ved at Justinian opphevet alle tidligere lover og kun innførte de lovene han selv hadde gitt ved lovsamlingen, kuppet Justinian i realiteten over tusen år med rettstradisjon, inkludert systematikken fra Gaius.

6.5.3 Gaius – endring i status

Justinians lovkommissjon levde i et helt annet samfunn enn det hedenske samfunnet Gaius reflekterte over i sine arbeider, og kommisjonen har tilpasset Gaius på flere områder. Av særskilt interesse er kommisjonens fokus på statsretten og regler og prinsipper som legitimerer keiserens makt. Dette er kanskje ikke så overraskende, tatt i betraktning den utvikling som hadde skjedd i forhold til keiserens personlige maktstilling siden Gaius' tid. Kommisjonen beholdt imidlertid tredelingen fra Gaius, en inndeling som gjennom Justinians lovverk fikk en enorm påvirkning på senere rettstenkning, hovedsakelig gjennom videreføringen fra glossatorenes arbeider på 1300-tallet. Det er fortsatt et skille i dag mellom person- og tingsretten, og prosessreglene er fortsatt skilt ut som en egen uavhengig del og regulert i egne prosesslover.¹³¹

Gaius har utøvd en viktig inspirasjonskilde for Justinians lovsamling. Dette gjør det interessant å undersøke hva det var ved Gaius som gjorde at nettopp *Gaius* skulle ha en slik sterk påvirkningskraft på Justinian. Juristen Pomponius levde og virket i samme periode som Gaius, og nøy langt større anerkjennelse fra sine samtidige. Hvordan kunne Gaius likevel forbigå Pomponius og de øvrige juristene ved at Justinian festet slik lit til ham?

I de innledende kapitler til *Digesta*, møter vi både Gaius og Pomponius allerede i *Dig.1.2.0. De origine iuris et omnium magistratum et successione prudentium*, altså i *Digestas* første bok, annen tittel, med overskriften ”om lovens opphav og om alle magistrater, samt kjeden av jurister”. Her har Justinians medarbeidere valgt å slå sammen ulike verker fra Gaius og Pomponius, og ved å sitere delvis fra den ene, delvis fra den andre, fortelles histo-

---

¹³¹ I Norge har vi tvistemålsloven som regulerer sivile saker for samtlige rettsinstanser. Straffeprosessloven regulerer straffesakene, og domstolloven lovfester krav til domstolens saksbehandling.

rien om utviklingen av den romerske rett og rettssamfunnet. Sitatene er hentet fra Gaius redegjørelse for tolvtafleloven, samt et langt sitat fra Pomponius verk ”*Liber singularis enchiridii*”.

I Digesta er det ikke Gaius som er gjengitt mest, men Gaius bærer likevel med seg en særlig tyngde som klart skiller ham ut fra de øvrige juristene. Hans samtidige Pomponius er sitert med til sammen 5,064 linjer i Digesta. Gaius er sitert med under 5,000 linjer, nærmere bestemt 4,494 linjer.¹³² Begge disse forfatterne er blant de tidligere juristene inntatt i Justinians lovsamling, og de har skrevet flere verker som er sammenfallende. Både Gaius og Pomponius skrev kommentarer til ediktene som ble utgitt av pretor og slått opp på forum, og begge kalte disse kommentarutgavene ”*Ad Quintum Mucium*”. I forhold til sin rolle som jurister, fungerte begge i en tid som innledet juristenes virkelige storhetstid fra slutten av 100-tallet. Det er tvilsomt om Gaius eller Pomponius virkelig var tildelt retten til *Ius Publice Respondendi* fra keiseren. Dette var et institutt opprinnelig innført av Augustus, der fremtredende jurister fikk enerett til å skrive *responsa* til bruk i rettsapparatet. Til å begynne med var dette en rett forbeholdt senatorer, men etter hvert dukket det opp romerske jurister som ikke var senatorer, men likevel hadde rett til å avgi slike uttalelser. Slike uttalelser fikk stor vekt, grunnet den keiserlige autoritet som lå bak. Det er imidlertid lite sannsynlig at Gaius eller Pomponius hadde en slik funksjon, ettersom det ikke foreligger noen *responsa* fra noen av dem. Dette understreker i seg selv respekten disse juristene nøy, ved at deres nedtegnelser likevel ble tatt vare på og deretter inntatt i Justinians lovsamling.

Til tross for denne tilsynelatende likhet, er det altså Gaius som har hatt den helt avgjørende påvirkning på Justinians lovsamling. Dette hadde nok vært uventet for dem begge. I sin samtid ble Gaius omtrent ikke sitert, der unntaket faktisk er Pomponius.¹³³ Vi kjenner faktisk til svært lite om Gaius, og dette er nok hovedårsaken til alle de spekulasjoner som har blitt gjort om ham og hans juridiske virke. Motsatt Pomponius, som fikk stor anerkjennelse i sin egen tid og ble sitert og brukt som kilde av flere av de store juristene. Julian har flere sitater fra Pomponius og han må ha vært en av Ulpian store favoritter, ettersom Ulpian siterer ham ved over 300 ulike anledninger. Ulpian skrev en omfattende kommentar til ”*Ius Civile*” der Ulpian i stor grad trekker på Pomponius sitt verk ”*Libri ad Sabinum*”.

Dette bildet endret seg gradvis til det motsatte, og synliggjøres for ettertiden allerede ved sitatloven *Lex Citationis* av 426, som er omtalt ovenfor. Her ser vi at blant de fem juristene som oppheves til sentrale og avgjørende rettskilder glimrer Pomponius med sitt fravær. Gaius er imidlertid på plass, og

¹³² *Honore Word Frequency* s 291

¹³³ Dette er slik vi kjenner historien ut i fra de kilder som har overlevd. Kanskje var Gaius langt mer sitert i sin samtid enn det vi makter å påvise i dag.

viser med dette at det har skjedd en forskyvning i autoritet og styrke mellom disse to juristene. Det er verdt å merke seg at sitatloven inneholder en oversikt over jurister som er ett trinn lavere enn de fem og som avgjør en eventuell motstrid. Her finner vi jurister som Julian, Marcellus og Scaevola, men heller ikke her er Pomponius angitt. Det viser seg også at selv om Pomponius har skrevet omtrent dobbelt så mye som Gaius, finner vi likevel dobbelt så mange definisjoner hentet fra Gaius i ”*De verborum significatione*”.¹³⁴

Gaius er altså juristen som har øvet en markant innflytelse på Justinian og hans kommisjon. Kanskje er det fordi Gaius trekker på den greske tradisjonen i forhold til systematisering og vektlegging av alle forholds opprinnelse. Gaius var nærmere tankesettet i det greske bysants enn sine samtidige i rikets vestlige del. Like sannsynlig er det at Gaius’ disponering av lovstoffet rett og slett trengte tid for å modnes i forhold til omgivelsene. Da Gaius skrev sine verk var fortsatt den romerske jus preget av kasuistikk. Den senere abstrahering og systematisering var en gradvis prosess som vi ser resultatet av i Justinians lovsamling. Gaius har her hatt en helt utvilsom og dominerende innflytelse.

6.5.4 Gaius som påvirkningsfaktor for Justinian

Hensikten med denne gjennomgangen er altså å påvise at *noe* ved Gaius skilte ham ut fra de øvrige juristene. Justinians kommisjon må ha sett noe hos Gaius som ikke var tilstede hos de øvrige juristene. Gaius var ikke tidligere anerkjent i samme grad som flere av sine samtidige og etterfølgende jurister. I eksempelet med Pomponius ovenfor, så vi at Gaius seilte opp som en viktig rettskilde, men at dette var en prosess som foregikk over flere hundre år.

Dette har sammenheng med romernes sans for tradisjon og form, respekten for det bestående system og *mos maiorum* – de gamle skikkene. Enhver jurist med respekt for seg selv hadde en utdanning basert på romernes retorikk. Studiet av retorikk var sterkt forbundet, og juristene lærte seg etter hvert å debattere, diskutere og argumentere på bakgrunn av en rekke innlærte eksempler. Etter hvert ervervet elevene de klassiske teknikker og kunnskapen innen den retoriske tradisjon, og elevene kunne selv føre saker. Dette var en meget gjennomtenkt læringsmodell som stammet fra Quintillian, og må kunne sies å være den første læreplanen vi kjenner til.

En slik læreplan la stor vekt på tradisjon, repetisjon og konkrete eksempler. Dette er også et markant kjennetegn ved den tidlige romerske rett, den er strengt kasuistisk. I dette ligger at rettsregler og lærebøker ikke gir generelle rettleddninger, men heller regulerer konkrete enkelttilfeller. Resultatet er et system som er lite abstraherende, og som heller legger opp til en analytisk-argumenterende metode, der den forbundne retorikk og analogis-

---

¹³⁴ En oversikt over de kjente rettsstatene.

ke/antitetiske rettskildebruk står helt sentralt. Dette er også årsaken til at Pomponius høster ros og anerkjennelse i sin samtid, han arbeider innenfor det vedtatte juridiske program for sin samtid: *da mihi facta, dabo tibi ius* –gi meg faktum og jeg skal gi deg rettsregelen.

Det kan med styrke hevdes at det er her Gaius skiller seg ut som den suverene av de romerske jurister. Gaius innleder et paradigmeskifte, som først trer klart frem etter en langvarig modningsprosess over flere århundrer. Gaius definerer begreper og inndeler de ulike rettsreglene i kategorier, og med hans systematiske tilnærming er det mulig å studere rettsystemet i sammenheng. Gaius påviser rettsystemets fragmentariske karakter, hvordan en rekke ulike rettsregler virker i forhold til hverandre. Dermed tegnes omrisset av reglens indre logikk, som avgrenser og utformer rekkevidden av den enkelte regel innenfor et større normsystem som utgjør Gaius' kategorier.

Gaius var altså på dette området forut for sin tid, som *Stein* skriver:

*In this respect Gaius was ahead of his time. He anticipated the third century jurist's tendency towards consolidation and classification.*¹³⁵

Den meget anerkjente romerrettseksperten Tony Honerè legger til grunn at Gaius er selve den sjelelige drivkraft bak Justinians lovsamling.¹³⁶ I dette ligger at lovsamlingen er bygd over samme lest som Gaius introduserte nesten 400 år tidligere. I tillegg er Gaius læreverk *Institutiones* videreført i den delen av Corpus Iuris som bærer samme navn. I fortalen til sine Institusjoner forklarer Justinian om verkets opprinnelse:

*Quas ex omnibus antiquorum institutionibus et praecipue ex commentariis Gaii nostri tam institutionum quam rerum cottidianarum aliisque multis commentariis compositas cum tres praedicti viri prudentes nobis optulerunt, et legimus et cognovimus et plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodavimus.*¹³⁷

Dette er samlet fra de gamle Institusjoner, og særlig fra kommentarene til vår Gaius. Vi har ikke bare inntatt det som stammer fra hans Institusjoner, men også det av hans arbeide som omhandler de daglige transaksjoner, samt kompilert fra en rekke andre arbeider. Alt dette ble forelagt oss

¹³⁵ *Stein* s 83

¹³⁶ *Honore* s 130

¹³⁷ *Constitutio Imperatoria (Prooemium)* 6. setning. (Mommsen, før pagineringen). Betegnelsen *Gaius Noster* er brukt også i *Constitutio Omnem* 1, og for øvrig også i *Institutioenes* 4.18.5

*fra de tre omtalte lærde menn, og etter å ha lest og undersøkt materialet, er det tildelt den fulle autoritet fra vår konstitusjon.*¹³⁸

Det er verdt å merke seg at Justinian bruker betegnelsen Gaius, slik vi også gjør i dag. Dette er et avvik fra normalen både i forhold til romersk tradisjon og i forhold til navneangivelsen i lovsamlingen ellers. Gaius er et praenomen og tilsvarer det vi kjenner som fornavn.¹³⁹ Denne bruken av navnet Gaius indikerer en fortrolighet og nærhet i forhold til den ordinære bruken av slektsnavnet. Av sitatet ovenfor fremgår det at Justinian bruker betegnelsen *Gaii nostri*. Dette er en genitivsform av *Gaius noster*, altså ”vår Gaius”. En slik omtale av Gaius indikerer også nærhet mellom Gaius og juristene i Justinians tid. Det fremstår som tydelig at juristene i Justinians tid var meget fortrolige med Gaius. Bruken av betegnelsen ”vår” markerer også et slags eierskap over Gaius og hans arbeider. Denne bruken av *Gaius noster* er ikke kun forbeholdt Justinians innledning, men vi ser at den tidligere omtalte Pomponius benytter den samme betegnelsen i et sitat der det heter

*”...quod gaius noster dixit...”*¹⁴⁰

...som vår Gaius sier...

Dette kan innebære at Pomponius var opphavsmannen bak kognomenet *noster*, ettersom han og Gaius var kontemporære. En annen forklaring er at dette er et eksempel på en interpolasjon, altså at Justinians lovkommissjon har lagt inn denne endringen selv. Dette kan tilsynelatende gi liten mening, ettersom det relevante sitatet fra Pomponius ikke tilføres noe ekstra klarhet eller verdi ved en slik henvisning til Gaius. Kommisjonen kan imidlertid ha hatt et behov for å ha en henvisning til den store Gaius fra en av hans samtidige. En slik fortolkning er imidlertid meget spekulativ.

Det som er sikkert er at Justinian gjennom sin lovsamling sikret Gaius en helt sentral plass i verdens rettshistorie. Gaius’ systematiske tilnærming til rettsviten-

¹³⁸ De tre lærde menn Justinian viser til er Tribonian og hans medhjelpere Theophilus og Dorotheus, som fikk tildelt oppdraget med å utarbeide Justinians *Institutiones*.

¹³⁹ De gamle romernes navn var som regel bygd opp av *tria nomina*, de tre navn. *Praenomen* er det første navnet, og tilsvarer det moderne fornavn. Kun litt over et dusin ulike *praenomina* var i vanlig bruk. Deretter *nomen gentilicium* som er slektsnavnet, og til sist *cognomen* som er en nærmere betegnelse av slektsgrenen eller et særskilt kallenavn. I enkelte tilfelle fikk man et ekstra *cognomen*, som heter *agnomen* og betegnet en særskilt hederbemerkning, f. eks *Publius Cornelius Scipio Africanus*. Dette sikter til den innsatsen han gjorde i krigene i Afrika. Dersom en romer ble opphøyd til å være guddommelig, ble som regel praenomenet erstatt med betegnelsen *divus*, altså ”den guddommelige”.

¹⁴⁰ *Digesta* 45.3.39, Pomponius 22 ad *Quintum Mucium*

skapen har påvirket hele den vestlige verdens tankesett innen den juridiske fagdisiplin. Donald Kelley argumenterer overbevisende for Gaius som en meget sentral påvirkningskraft på den vestlige kulturidentitet. Kelley oppstiller en slags *gaianisme* som han mener å kunne påvise opp gjennom middelalderen og videre til moderne tid.¹⁴¹ Allerede fra glossatorenes og konsiliatorenes systematiske tilnærming i 1000- og 1100-tallets Italia og Frankrike og videre opp gjennom den utstrakte resepsjonen av romerretten i Europa, ser vi at juristene bygger på inndelinger og kategorier som vi kjenner fra Gaius.

En lovsamling fra Justinians hånd som ikke hadde bygget på et slikt solid fundament ville kanskje heller ikke kunnet utøve den overlevelsesevne og påvirkningsevne som Corpus Iuris Civilis påviselig har hatt.

---

¹⁴¹ *Kelleys* "Gaius Noster: Substructures of Western Social Thought". Gaius Noster alluderer til det ovenfor omtalte begrepet "vår Gaius".

7 LOVKODIFISERINGEN – KOMMISJONENS OPPDRAG OG ARBEIDE

7.1 Innledning

I det foregående kapittel er det gjort rede for sammenhengen og vekselvirkningen mellom lov og samfunn. Det er påvist at rettsreglene kan fortelle oss noe om hvordan et samfunn *er*, og i tillegg kan gi indikasjoner på hvordan lederne ønsker at samfunnet skal *være*. Som historisk kildemateriale er lovene fra Justinian deskriptive i forhold til samtiden, samtidig som de viser i hvilken retning keiseren hadde til hensikt å styre sitt rike. I forhold til systematikken og innholdet i Digesta, er det kommentert hvordan verket er oppbygd og at bidragene fra den enkelte jurist står helt sentralt. Som inspirasjon og påvirkningskraft har juristen Gaius åpenbart hatt en sterk innflytelse.

I det følgende vil jeg se nærmere på selve prosessen med å utforme Digesta. Arbeidet med å lage en slik lovsamling var meget omfattende. Tusener av bøker skulle leses, innholdet måtte katalogiseres og ordnes systematisk. Deretter måtte Justinians lovkommisjon hente ut det de fant hensiktsmessig og sy dette sammen til en helhetlig fremstilling som dekket Justinians bilde av gjeldende rett.

En lovsamling av et slikt omfang var samtidig en unik mulighet for keiseren å styrke sin maktbase. Alle lover og regler skulle nå bli revidert og tilpasset keiserens guddommelige vilje. Her lå med andre ord muligheten til å skreddersy lovverket, og dermed legge til rette for akkurat det samfunn Justinian måtte ønske. Ved å undersøke prosessene og forberedelsene som lå til grunn for lovverket, vil det altså kunne være mulig å utlede hvordan Justinians lovsamling ble benyttet innenfor hans store politiske reformprogram som kristen keiser over et samlet romerrike.

7.2 Selve lovarbeidet

7.2.1 Det første skrittet - Keiserlovene

Justinian tok på seg et veldig arbeide da han besluttet å lage lovsamlingen. En slik kodifisering forutsetter at pådriverne har nådd et juridisk og intellektuelt modningspunkt innenfor sin kultur, samtidig som det herskende politiske klima tillater en slik ressursbruk.

Enkelte vil kanskje hevde at det er juristene selv som ønsker nærmest kryptografiske lovtekster, slik at deres rolle som rådgivere og maktpersoner forblir uforstyrret. Justinian hadde en mer pragmatisk oppfatning av situasjonen. Han la til grunn at et komplekst samfunn nødvendigvis måtte gjen speiles i et komplekst lovverk.

*Sed quia divinae quidem res perfectissimae sunt, humani vero iuris condicio semper in infinitum decurrit et nihil est in ea, quod stare perpetuo possit (multas etenim formas edere natura novas deproperat), non desperamus quaedam postea emergi negotia, quae adhuc legum laqueis non sunt innodata. Si quid igitur tale contigerit, Augustum imploretur remedium, quia ideo imperialem fortunam rebus humanis deus praeposuit, ut possit omnia quae noviter contingunt et emendare et componere et modis et regulis competentibus tradere.*¹⁴²

Det som er guddommelig er perfekt, mens det karakteristiske for den menneskeskapte retten er at den haster videre og at intet i den vedvarer evig, ettersom naturen stadig streber mot nye former. Vi har derfor en fast forventning om at det i fremtiden vil oppstå forhold som ikke er regulert gjennom lovens bånd. Det er derfor man skal søke løsningen hos en Augustus når et slikt forhold oppstår, ettersom Gud i sannhet har satt keiserens embete over menneskets affærer, slik at der et problem oppstår, kan han rette det opp igjen og løse saken og underlegge forholdet passende prosedyrer og forskrifter.

Den guddommelige jus varte altså for evig, mens den jordiske jus hele tiden skiftet i takt med samfunnet. Sitatet viser også at Gud har delegert myndighet til keiseren til å fortolke og holde orden på de jordiske lovene. Dette understreker det religiøse aspekt ved lovene. Å utarbeide eller revidere lover var altså en religiøs prosess i seg selv.

Selv med forgjengeligheten til de jordiske lover som utgangspunkt, var Justinians mål å lage en lovsamling som skulle vedvare for all tid. Samtidig var han ikke fremmed for at samlingen etter hvert måtte oppdateres, og Justinians senere lovgivning, kalt *novellae constitutiones*, har da også blitt lagt til det som i dag kalles Corpus Iuris Civilis.

I *Constitutio Deo Auctore*, befalingen fra Justinian som innledet arbeidet med Digesta, forklarer Justinian det første leddet i kodifikasjonen:

Cum itaque nihil tam studiosum in omnibus rebus inuenitur quam legum auctoritas, quae et diuinis et humanas res bene disponit et omnem iniqui-

---

¹⁴²   *Constitutio Tanta* 18.

*tatem expellit, repperimus autem omnem legum tramitem, qui ab urbe Roma condita et Romuleis descendit temporibus, ita esse confusum, ut in infinitum extendatur et nullius humanae naturae capacitate concludatur: primum nobis fuit studium a sacratissimis retro principibus initium sumere et eorum constitutiones emendare et uiae dilucidae tradere, quatenus in unum codicem congregatae et omni superuacua similitudine et iniquissima discordia absolutae uniuersis hominibus promptum suae sinceritatis praebeant praesidium.*¹⁴³

Ettersom det ikke lar seg oppdrive noe som er så verdig vår oppmerksomhet som lovens autoritet, som regulerer både menneskelige og guddommelige forhold og fordriver all urett, har vi funnet det lovverket som er nedlevert fra byen Romas grunnlegging i Romulus sin tid, å være så rotete at det er blitt uendelig langt, og faller utenfor den menneskelige forståelse. Vi ble ledet til først å begynne med å undersøke det som er blitt vedtatt av de høyt aktede keiserne fra fortiden, å frigjøre deres lover fra feil, og å nedtegne disse i en klar form, slik at de kan samles i en bolk, og slik at de kan tilby hele menneskeheten beskyttelsen som ligger i deres integritet, renset for all unødvendig gjentagelse og uønskede motsigelser.

Denne første fasen skulle altså bestå av en kompilasjon av all tidligere keiserlig lovgivning, et arbeide som bestod av å samle inn og oppdatere lovene. Arbeidet med *Codex Justinianus* ble ledet av Justinians minister, Jon av Cappadocia. Han hadde under seg en annen minister, Tribonian, samt en professor fra jusstudiet ved Konstantinopel. Denne kommisjonen, som til sammen bestod av 10 medlemmer, hadde vide fullmakter til å rydde bort utdatert og unødvendig materiale. Arbeidet tok så vidt over et år, mandatet ble tildelt i februar 528, og resultatet ble publisert allerede i år 529. Samtidig ble all tidligere keiserlig lovgivning opphevet, inkludert lovsamlingen *Codex Theodosianus* fra Theodosius II. Justinian var med dette den første romerske keiser som uttrykkelig opphevet lovgivning som ikke lenger var i bruk. Dette viser at Justinian var en aktiv keiser i forhold til lovgivningen. Samtidig er det klart at Justinian på denne måten kunne vise til at alle lover i bruk stammet fra hans hånd.

For ytterligere å klargjøre rettsbildet, opphevet Justinian enkelte andre utdaterte lover samt uoverensstemmelser i den juridiske teorien. Disse bestemmelsene ble utgitt i samme periode som *Codex Justinianus* og blir kalt de femti beslutninger. Beslutningene har ikke overlevd i sin opprinnelige form, men flere av dem har nok funnet veien inn i en senere codex, *codex repetitae praelectionis* som ble utgitt i 534 og som er inntatt i det vi kaller *Corpus Iuris Civilis*.

¹⁴³ *Constitutio Deo Auctore* 1.

7.2.2 Justinian – passiv eller aktiv lovgiver?

Codex Justinianus og de 50 beslutningene gikk langt i å rydde opp og avklare en rekke uoverensstemmelser som voldt vanskeligheter for datidens rettsutøvere. Kanskje var dette også så langt Justinians opprinnelige plan strakk, han hadde nå fullført arbeidet fra sin forgjenger Theodosius II.

Det neste skrittet skulle være å samle hele den romerske rettslæren, et meget omfattende og utfordrende prosjekt. Det er vanskelig med sikkerhet å konstatere om det var Justinian selv eller Tribonian som drev dette videre arbeidet fremover.

Det er selvfølgelig mulig at Justinian så sin visjon fullført ved å ha oppdatt keiserlovene, og at det var Tribonian som overtalte ham til å fortsette med lovarbeidene. Tribonian var en velrenommert og dyktig akademiker, og var en ivrig jurist så vel som den stolte innehaver av et enormt juridisk fagbibliotek. Han hadde også deltatt i arbeidet med *codex vetus* og var ivrig på å fortsette arbeidet.

På den annen side må tanken med å lage en lovsamling sees i sammenheng med Justinians øvrige ambisjoner, som lå på et langt høyere plan. Drivkraften bak Justinians veldige innsats var hele tiden en idé, tanken om å gjenreise romerriket til sin fordums prakt og storhet. Selv om det er vanskelig å mene noe konkret om hva hans opprinnelige hensikt var da *Codex Justinianus* ble utarbeidet, har det formodningen mot seg at Justinian skulle sette streken her. Hittil hadde han bare fortsatt der hans forgjenger Theodosius II slapp, men Justinian må også ha vært vitende om at Theodosius II hadde planer om å lage et kompendium over all rettslitteraturen som var tilgjengelig i hans levetid.

Vi vet også at Justinian gjenreiste Haga Sophia, etter at kirken Theodosius II hadde bygd på samme sted raste ned. Den nye kirken ble den største og mest praktfulle kirken verden hadde sett. Det lå altså ikke i Justinians natur å utføre det samme eller mindre som sine forgjengere. Han strevde etter mer.

Justinian var en sterkt troende ortodoks kristen, og som fersk keiser var en av hans første handlinger å rydde unna hedenske elementer i det offentliges tjeneste og i samfunnet for øvrig, se ovenfor pkt 3.4.3. De første postene på programmet rører mye om en ny regent, og det er liten tvil om Justinian ønsket å behage sin guddom ved å ordne opp i de uortodokse rekker. Tegnet på Guds velvilje lot da heller ikke vente lenge på seg. Allerede i juni i år 530 ble Justinian kronet med en avgjørende seier ved at Belisarius slo perserne i slaget ved Daras.¹⁴⁴ Det var i må-

---

¹⁴⁴ *Bury* s 81–85 Dette var slaget som innledet Belisarius sin storslagne karriere, og er overlevert til ettertiden gjennom Procopius. I en alder av 25 år ledet generalen 25.000 mann mot til sammen 50.000 persiske soldater. Da den persiske lederen ankom byen Daras, sendte han en melding til Belisarius og ba om at et bad ble gjort klart, ettersom han ønsket å ta seg et varmt bad etter å ha inntatt festningen. Belisarius svarte med å vinne en knusende

nedene etter dette at Justinian lot oppnevne kommisjonen som skulle utarbeide *Digesta*, og det skinner i gjennom i beskrivelsen av denne oppgaven at Justinian var inne i en religiøs oppgangsperiode.

*... res quidem nobis difficillima, immo magis impossibilis uidebatur. sed manibus ad caelum erectis et aeterno auxilio inuocato eam quoque curam nostris reposuimus animis, deo freti, qui et res penitus desperatas donare et consummare suae uirtutis magnitudine potest.*¹⁴⁵

Dette har vi betraktet som en meget vanskelig oppgave, eller snarere en oppgave som er nær sagt umulig, men med våre hender løftet mot himmelen og ved å kalle på guddommelig bistand har vi holdt dette målet i vårt sinn. Vi har festet vår lit til Gud, som kan innvilge gjennomført det som fremtrer som håpløst og som kan bære det frem ved sin storhets makt.

Etter å ha innledet arbeidet med *Digesta*, gikk Justinian videre og satte i gang arbeidene med kirken Haga Sophia, som var et tilsvarende spektakulært prosjekt. I denne perioden var det også en rekke militære seire som bar Justinian mot sitt mål, å samle det gamle riket fra storhetstiden under den nye kristne kirke. Arbeidet med lovsamlingen passer godt inn i Justinians profil som reformerende og engasjert keiser. Denne perioden tidlig på 530-tallet var preget av Justinians optimisme og tro på fremtiden. Freden med perserne lot keiseren flytte sine styrker mot offensiven i vest. Samtidig kunne keiseren rette oppmerksomheten mot rikets indre anliggender, bygningsprogrammet og lovsamlingen. Justinians tre store prosjekter ble alle innledet i denne perioden, hvor Gud tilsynelatende velsignet alle keiserens handlinger.

Justinians ønske om å gjenreise romerriket som sådan må også sees i sammenheng med hans enorme behov for å være i sentrum av dette riket. Således er det verdt å merke seg at Justinians abstrakte forestilling og idé om romerriket var preget av hans eget behov for markering og makt. Honoré konkluderer da også med at tanken bak unnfangelsen av den neste fasen, som var utarbeidelsen av litteraturkompendiet *Digesta*, må ha ligget hos så vel Justinian som Tribonian.¹⁴⁶ Enn videre er det åpenbart at et slikt prosjekt krever ressurser og oppfølging som ingen andre enn keiseren selv kunne ha bidratt med.

Det bør i tillegg nevnes at Justinian ikke forholdt seg passiv til regelverket han opererte etter. Han var vel kjent med hvordan den legislative prosess

---

seier. Slaget er det første vi har utførlig referater fra siden 300-tallet, og her fremgår det at Belisarius vant slaget ved effektivt å benytte kavaleri.

¹⁴⁵ *Constitution Deo Auctore* 2

¹⁴⁶ Honoré s 141

foregikk, og skrev av og til lovene for egen hånd. Dette bekreftes av Procopius, som ikke synes noe særlig om at keiseren blandet seg inn i dette:

Keiserens sekretærer, som i århundrer har skrevet keiserens fortrolige korrespondanse, ble ikke lenger tillat dette – selv om det var derfor sekretærene var blitt ansatt. Ikke bare skrev han praktisk talt alt selv, men der det var nødvendig å gi instruksjoner til dommermagistratene i byen, gjorde han dette skriftlig og forklarte hvordan det skulle dømmes i det enkelte tilfelle. Han ville ikke tillate at noen i det romerske imperiet bestemte noe uten ham, og med sta og tåpelig arroganse ordnet han dermed avgjørelse i saken før den kom til retten. Han hørte på rykter fra den ene part, og uten videre etterforskning konkluderte han deretter. Ikke fordi han var påvirket av noen rettsregel eller sin rettferdighetssans, men fordi han åpent falt for grådigheten. Keiseren følte ingen skam ved å akseptere bestikkelser ettersom hans bunnløse grådighet fjernet all slik skamfølelse.¹⁴⁷

Dersom vi ser bort de mer syrlige kommentarene fra Procopius, ser vi at Justinian var sterkt engasjert i håndhevelsen av loven. I avsnittet foran det siterte, gjør Procopius rede for at keiseren ofte selv proklamerte sine lover, noe som ytterligere understreker Justinians fortrolighet med lovene. Dette underbygger også at Justinian selv hadde et aktivt engasjement overfor arbeidet med lovsamlingen.¹⁴⁸

Det er naturlig å legge til grunn at keiserens aktive engasjement også ga seg resultat i at han fulgte opp arbeidet med lovsamlingen på nært hold. Keiseren satt neppe og leste i gjennom grunnmaterialet, men det er all grunn til å tro at han satte seg inn i de grunnleggende prinsipper som ligger til grunn for Digesta. Avgjørelser av prinsipiell karakter, eller spørsmål relatert til reguleringen av rikets religion lå også under keiserens autoritet. Det er derfor naturlig å legge til grunn at Justinian har vært involvert i disse beslutningene.

7.2.3 Justinians medhjelpere med lovsamlingen

Tribonian kom ikke fra adelen i Konstantinopel, han var det romerne kalte en oppkomling. Dette demonstrerer en fremherskende egenskap hos keiseren: Viljen og evnen til å se forbi sosial status når han plukket ut sine medarbeidere. Det mest opplagte eksempelet er kanskje hans kone, Theodora, som hadde meget lav sosial status før hun ble keiserinne. Justinian var omgitt av perso-

---

¹⁴⁷ Procopius Anecdota 14.3-6

¹⁴⁸ Dette skal dog ikke strekkes for langt. Faktum er at det er ytterst få lover som beviselig er skrevet av Justinian. Selv om det er henvisninger til Justinian i mange av lovtekstene, er det overveldende flertall skrevet av Tribonian.

ner som hadde steget gradene grunnet egen evne heller enn sosial status. Lederen av den første lovkommissjonen, Jon av Cappedocia, begynte sin karriere som sekretær og ble raskt forfremmet av Justinian. Selv Procopius, som kritiserte alle som ikke tilhørte adelen, måtte innrømme at Jon var en mester til å drive inn skatter og planlegge rikets økonomi, og at han raskt kunne se akkurat hva som var løsningen på et problem.¹⁴⁹ I det hele tatt omga Justinian seg med en rekke dyktige personer som han benyttet til å gjennomføre sine planer. Som bygger og ingeniør fremstår Anthemius som nok et eksempel, det var han som tegnet praktbygget Haga Sophia. Som generaler brukte keiseren Belisarius og Narses, innen historie- og kulturprogrammet kjenner vi igjen Procopius og innen Justinians reformprogram for rettssystemet finner vi altså Tribonian.

Der Augustus hadde sin Maecenas og Agrippa, hadde Justinian en hel gruppe med betrodd medarbeidere. For det følger av vervet tildelt Tribonian at han var betrodd, han kunne til og med selv velge sine medarbeidere. Det er rimelig å anta at Tribonian, som var medlem av den første kommissjonen, utmerket seg ved sin kunnskap innen jus og historie. En slik anerkjennelse av kunnskap og dyktighet fremfor kaster og sosial status var klart en forutsetning for gjennomføringen av Justinians politiske program. Justinian var ganske enkelt avhengig av å kunne bruke rikets dyktigste, enten disse var adelige eller ikke.

Lovkommissjonen som ble opprettet 15. desember 530 besto således av et representativt utvalg av teoretikere og praktikere under ledelse av Tribonian. Til sammen var de 17 stykker, derav 4 professorer fra de to store lærestedene: Anatolius og Dorotheus fra Beirut, Cratinus og Theophilus fra Konstantinopel.

Både teoretikere og praktikanter hadde det til felles at de tilhørte den østlige rettstradisjon, altså en annen kulturell bakgrunn enn opphavet til det materiale de skulle analysere og vurdere. Dette materialet var i all hovedsak vestromersk i sitt utspring. Medlemmene av lovkommissjonen hadde gresk som sitt førstespråk. Allerede her lå det altså en spenning mellom de opprinnelige kilder og kommissjonen. Et annet spørsmål er i hvilken grad juristene i kommissjonen var bevisste på de kulturelle betingelser som lå til grunn for reglene de skulle jobbe med de neste årene. Det er derfor av betydelig interesse å se nærmere på hvordan Justinian formulerte deres oppdrag, i det han befaler Tribonian:

Iubemus igitur uobis antiquorum prudentium, quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi principes prae-buerunt, libros ad ius Romanum pertinentes et legere et elimare, ut ex his omnis materia colligatur, nulla (secundum quod possibile est) neque simi-

¹⁴⁹ Procopius De Bellis 3.10.7

*litudine neque discordia derelicta, sed ex his hoc colligi quod unum pro omnibus sufficiat.*¹⁵⁰

Vi beordrer deg således til å lese og revidere de verk som tar for seg den romerske rett, og som er skrevet av de lærde menn før vår tid som ble tildelt myndighet av keiserne til å utarbeide og tolke lover, slik at all substans kan hentes ut fra disse verk, all gjentakelse og motsigelse så langt som mulig fjernes, og å compilere en eneste samling som vil erstatte dem alle.

Justinians befaling innebar et omfattende arbeide. Her skulle de viseste ord hentes ut, og alle former for motsigelser skulle ryddes av veien. For ordens skyld kan det minnes om at dette dreier seg om flere århundrer med rettsteori, med en tilhørende utvikling i den positive rett så vel som metoden for å beskrive og anvende denne. Hvis vi tenker oss en linje fra tolvtafleloven til Justinian, så er dette snakk om over tusen års rettsutvikling, med en overgang i statsform fra republikk til keiserdømme. I virkeligheten var likevel fokuset rettet mot jusen slik den hadde utviklet seg fra 200-tallet og utover. Like fullt legger Justinian til grunn at jus er jus, enten denne stammer noen århundrer tilbake i tid, eller fra samtidens rettsregler. Her kommer det altså til uttrykk et statisk syn på rettsutviklingen, et syn som i sterk grad avviker fra den moderne oppfatning av rettens utvikling som vi legger til grunn i dag.

7.3 **Kildene bak Digesta**

7.3.1 **Opphavet til juristskriftene**

I innledningen til Digesta heter det at kommisjonen leste i gjennom to tusen bøker. Det står ingenting om hvor disse bøkene kom fra, eller hvordan kommisjonen rent konkret gikk til verks når denne informasjonen skulle kondenseres til det som ble Digesta.

Dette er underlig, tatt i betraktning innledningen der det forklares at de fleste juristene over lengre tid rett og slett ikke lenger hadde tilgang til rettskildene. Det fortelles at på Justinians tid og i den forutgående periode, i forbindelse med rettsvister kun ble påberopt et fåtall av de lover som faktisk eksisterte. Dette medførte at dommerne ofte endte med å dømme i strid med gjeldende rett.¹⁵¹ Det heter videre at Digesta bygget på juridiske fremstillinger som tidligere jurister verken

---

¹⁵⁰ Constitutio Deo Auctore, 4

¹⁵¹ Constitutio Tanta 17

hadde kjent til eller hørt om. Dermed er det naturlig å spørre hvor disse kildene kom fra. Det er ovenfor fortalt at Tribonian bidro med en enorm samling gamle bøker som ingen andre hadde tilgang til. Det er lite sannsynlig at alle disse bøkene stammet fra en enkelt person, dette var en meget omfattende samling med litteratur, som overgikk det andre kunne tilby.

Retthistorikeren David Pugsley mener å kunne påvise at bøkene stammer fra et gammelt bibliotek i Justinians eget palass, sannsynligvis oppdaget under det forberedende arbeidet med å samle keiserlovene. Dette er en besnærende tanke. Pugsley hevder at kommisjonen oppdaget et gammelt biblioteket fra Konstantins tid, altså helt tilbake til 300-tallet.¹⁵² Denne påstanden er interessant, ettersom den innebærer at kommisjonen ikke har bygget på den rettstilstanden som var tilgjengelig for Justinians samtidige. Pugsleys påstand impliserer at kommisjonen i stedet har bygget på en slags nedfrosset kilde-samling fra et glemt bibliotek. I tillegg vil en slik påstand også bety at funnet av biblioteket var en *conditio sine qua non* for lovsamlingen, altså at dette arbeidet ikke hadde blitt påbegynt hvis ikke biblioteket var blitt funnet. Sagt med andre ord, så innebærer denne teorien at keiseren ikke har hatt noen langsiktig plan om å reformere lovverket, men at funnet av biblioteket var den utløsende årsak til at lovsamlingen ble utformet.

7.3.2 Index Florentinus

Pugsley bygger sin argumentasjon rundt bibliografien til Digesta. Dette var en indeks over de bøkene som ble benyttet under utformingen av Digesta. Justinian beordret kommisjonen til å ta vare på indeksen, slik at ”*alle skal kunne se fra hvor mange tusen bøker dette romerske tempel er skapt.*”¹⁵³ Sammenligningen mellom lovsamlingen og et tempel viser hvor sterke bånd det var mellom jus og religion. Det ligger også her en enorm stolthet over lovverkets romerske opprinnelse og båndene til det gamle romerske riket.

Selv om den lider av enkelte feil, må bibliografien Justinian omtalte være det ettertiden kjenner som *Index Florentinus*. Navnet stammer fra den såkalte Florentinerutgaven av lovsamlingen. Denne daterer tilbake til 500-tallet og regnes for å være en autentisk gjengivelse.¹⁵⁴ I Florentinerutgaven er denne

¹⁵² Pugsley s 95 ff

¹⁵³ *Constitutio Tanta* 20

¹⁵⁴ Boken skal ha blitt gitt til byen Pisa fra Lotharius 2. i 1137. Han hadde da nettopp vunnet boken etter å ha beseiret Roger av Sicilia ved Amalfi. Dette innledet den enorme renessansen for romerretten som ble innledet av Iernerius og er et helt markant vendepunkt i middelalderens og den vestlig verdens historie. Boken skiftet hånd da Firenze (Engelsk *Florence*) beseiret Pisa i 1406. Boken ble fraktet til Firenze og oppbevart der. *Index Florentinus* har altså sitt navn fra Florentinerne som lot trykke en eksakt kopi av boken i 1553 under titlen ”*Digestorum seu Pandectarum Libri Quinquaginta Ex Florentinis Pandectis repraesent*

bibliografien plassert mellom *Constitutio Tanta* og første bok i *Digesta*. Teksten i indeksen er en blanding mellom gresk og latin, som er typisk nok når man har i minne at det var gresktalende jurister som behandlet kilder på latin. Tittelen på *Index Florentinus*, som er på gresk, gjør det klart at dette må være den samme bibliografi som Justinian omtalte:

Fra de gamle autoritetene og deres skrifter er utferdiget denne utgaven av Digesta, eller Pandectae, av vår aller ærbødigste keiser Justinian.

Listen navngir den enkelte forfatter og hans verk, samt antall bøker som er sitert i *Digesta*. Helt til slutt er det en sum over bøkene, angitt i antall linjer. En opptelling av bøkene i indeksen, viser at det er 1,535 bøker til sammen. Justinian legger altså på litt når han sier at kommisjonen har lest i gjennom to tusen bøker, men antall linjer er likt gjengitt begge steder med tre millioner linjer. Av dette har kommisjonen kondensert *Digesta* ned til om lag 150,000 linjer.

Pugsley argumenterer delvis overbevisende for at indeksen ikke er en oversikt laget *ex poste facto*, men at den i realiteten er innholdsfortegnelsen til et bibliotek. Dette kan forklare juristenes plassering på listen, som Pugsley mener er pragmatisk orientert. Det er altså ikke juristens status eller rang som avgjør plasseringen på listen, men at brukerne av biblioteket skal ha lettvinntilgang til de kildene som benyttes mest.

Pugsley påviser likevel ikke noe grunnlag for å hevde at juristen Julians bøker hadde noen større nytte enn andre juristers, selv om han nevnes først i indeksen. Det er altså ikke noe grunnlag for å legge til grunn en ”nytte-rekkefølge” ut i fra de titlene som er angitt i indeksen.

Pugsley velger også å se bort fra at kommisjonen trakk på to ressurssterke læresteder under sitt arbeide. Kommisjonen bestod av medlemmer fra skolene i Beirut og Konstantinopel, som må ha hatt kjennskap til en stor del av kilde materialet. Samtidig er det naturlig å legge til grunn at enkelte jurister eide private samlinger som kommisjonen kunne trekke på. Videre legger Pugsley til grunn at biblioteket stammer fra Konstantins tid. Det eneste fremtredende premiss for denne konklusjonen er at Julian er fremst i indeksen. Etersom Julians stjerne falt etter at han ikke var inkludert blant de fem autoritetene ved sitatloven av 426, utleder Pugsley at indeksen må ha vært fra Konstantins tid. Dette er et spinkelt grunnlag å bygge tidfestingen på.

Likevel kan enkelte passasjer i innledningen til *Digesta* tolkes i retning av at Pugsley i alle fall kan ha delvis rett. I *Constitutio Tanta* uttaler Justinian:

---

tati; Florentiae In Officina Laurentii Tarrentini Ducalis Typographi MDLIII Cum Summi Pontif. Car. V. Imp. Henrici II Gallorum Regis, Eduardi VI Angliae regis, Cosmi Medicis Ducis Florent. II Privilegio"

*Haec igitur omnia scientes, patres conscripti et omnes orbis terrarum homines, gratias quidem amplissimas agite summae divinitati, quae vestris temporibus tam saluberrimum opus servavit: quo enim antiquitas digna divino non est visa iudicio, hoc vestris temporibus indultum est.*¹⁵⁵

Nå som dere har kunnskap om alt, dere romerske senatorer og alle verdens menn, gi en verdig takk til den guddommelige makt som har spart et slik nyttig verk for deres tidsalder. Den guddommelige vilje synes å ikke ha funnet fortiden verdig, men har funnet å gjøre dette for deres tid.

Pugsley vil tolke dette utsagnet slik at det praktfulle verk som er spart eller preservert for Justinians tidsalder er nettopp det gamle biblioteket som nå er blitt gjenoppdaget. Justinian vil altså takk Gud som har bevart dette gamle biblioteket for sin samtid, et bibliotek med kunnskap som Gud mente at fortiden ikke fortjente å gjøre seg kjent med.

Etter min mening må man utvise større aktsomhet ved tolkningen av innledningene til Digesta. Justinian benytter en meget svulstig språkdrakt, og som jeg har påvist ovenfor i forbindelse med antall bøker kommisjonen har lest, overdriver han flere steder. Selv om ordlyden er et naturlig utgangspunkt, er det viktig å ha klart for seg at Justinian stadig vekker viser til Guds engasjement i lovarbeidet, som i alle keiserens bedrifter. Ordet *servavit*, som er perfektum tredje person entall av verbet *servo*, kan helt riktig oversettes med berget, frelst, preservert, gjemt, bevart eller beholdt. Det er slik Pugsley har valgt å oversette ordet. En annen mulighet er å oversette *servavit* med passet på, holdt øye med, iakttok, merket seg eller holdt under oppsyn. Meningen blir da en ganske annen, det er da ikke noe bibliotek det er snakk om, men selve utførelsen av lovsamlingen. ”...gi en verdig takk til den guddommelige makt som har holdt øye med et slikt nyttig verk for deres tidsalder. Den guddommelige vilje synes å ikke ha funnet fortiden verdig, men har funnet å gjøre dette for deres tid.”

Gud har holdt øye med kommisjonens og keiserens arbeide. Dette har han beviselig ikke gjort for noen tidligere generasjon – da ville det allerede ha foreligget en perfekt lovsamling. Sammenhengen med den påfølgende setningen gir da også en bedre mening, ved at Gud har gjort noe aktivt. Det er altså ikke bare snakk om passivt å vokte eller gjemme unna et bibliotek, her er det Guds aktive bidrag til lovsamlingen det er snakk om. En slik tolkning passer også bedre inn i Justinians vanlige retorikk, han trekker på Gud som en samarbeidspartner. Gud fungerer gjennom Justinian. Konkret kan det vises til at kommisjonen skal ha forelagt tvilstilfeller for Justinian, slik at han

¹⁵⁵ *Constitutio Tanta* 19

med Guds hjelp har måttet ta stilling til de vanskeligste problemene. Det er slik medvirkning eller oppsyn Justinian sikter til, og dette kan neppe tas til inntekt for at det ble oppdaget et hemmelig bibliotek.

Hvis det virkelig var avdekket et hemmelig bibliotek, er det ingen grunn til at dette ikke skulle være omtalt konkret i innledningen. Det er ikke vanskelig å forestille seg et eget avsnitt som forteller om hvordan Gud i en drøm eller ved inspirasjon fortalte keiseren hvor bibliotekets bøker lå oppbevart. Noen slik hendelse er imidlertid ikke gjengitt, verken av Justinian eller fra Procopius eller andre samtidige. Dette reduserer sannsynligheten for at det ble oppdaget et hemmelig bibliotek. I tillegg er det lite trolig at et slikt bibliotek skulle falle i glemselen, rett og slett fordi det var et enormt fokus på skriftlige kilder. De gamle skrevne rettsreglene hadde stor autoritet og var nært knyttet til religiøse forestillinger, slik at det ville være naturlig at disse ble passet godt på.

En helt annen sak er at den første kommisjonen kan ha oppdaget og kartlagt en rekke bøker og skrifter flere ulike steder. Dette ville være en naturlig del av gjennomgangen for å finne frem til keiserlovene. En tilsvarende fase vil ha innledet arbeidet med Digesta. Tribonian må ha hatt et behov for å få en oversikt over kildematerialet. Dette stemmer også overens med det helhetsbilde som historien har levert oss av Justinian. Dette var en keiser med et omfattende reformprogram, der målet var å gjenskape romerriket i et nytt bilde og samtidig overgå alle sine forgjengere. Behovet for en lovsamling var allere blitt understreket av keiser Theodosius II, som aldri kom lenger enn til å samle keiserlovene. For Justinian, som ville utvide rikets grenser og samtidig tilpasse lovverket til den kristne tro, var det et enda større behov for en lovrevisjon. Dette må da også kunne legges til grunn som motivene bak Corpus Iuris Civilis.

7.3.3   **Innholdet i Digesta**

Digesta (eller *Pandectae* som verket het på gresk)¹⁵⁶ er selve hovedbolken i Corpus Iuris Civilis. Digesta er et kompendium fra tidligere juridiske fremstillinger, der enkelte oppdateringer er foretatt av kommisjonen. Fra *Constitutio Deo Auctore* (år 530) og *Constitutio Tanta* (år 533) kjenner vi til hvordan Justinian tildelte Tribonian oppdraget med å utarbeide Digesta:

Et ad tuae sinceritatis optimum respeximus ministerium tibi que primo et hoc opus commisimus, ingeni tui documentis ex nostri codicis ordinatione acceptis, et iussimus quos probaueris tam ex facundissimis antecessoribus quam ex uiris disertissimis togatis fori amplissimae sedis ad sociandum la-

---

¹⁵⁶ Det er ordet *Pandectae* som ga tilnavnet Pandektvitenskapen til den rettspositive romerrettsforskningen som ble ansporet i Tyskland fra ca 1840 under innflytelse av Carl von Savigny, jfr *Anners* s 272 ff

*borem eligere. his itaque collectis et in nostrum palatium introductis nobisque tuo testimonio placitis totam rem faciendam permissimus, ita tamen, ut tui uigilantissimi animi gubernatione res omnis celebretur.*¹⁵⁷

Vi har merket oss den integritet du har utvist i dine arbeider, og vi har tildelt denne oppgaven til deg, etter allerede å ha erfart ditt talent i forberedelsene til vår lov. Vi beordret deg å finne slike kollegaer til hjelp med ditt oppdrag som du fant passende, både fra de mest veltalende professorer og blant de dyktigste kappekleddede menn fra våre høyeste rettsaler. Disse mennene har nå blitt brakt sammen, blitt introdusert til palasset, og nå som du har gått god for dem tillegger vi dem utførelsen av dette veldige arbeide, med den forståelse at hele dette foretaket vil bli utført under ditt årvåkne oppsyn.

Det fremgår av teksten at Tribonian er gitt et vidt mandat, både i forhold til å velge ut sine egne medarbeidere så vel som ansvaret for hele prosjektet. I sitatet vises det til ”forberedelsene til vår lov”. Justinian sikter her til arbeidet med å samle keiserlovene, der Tribonian var et medlem av kommisjonen ledet av Jon fra Cappadocia. Fra teksten kan det virke som om Justinian personlig har hatt et møte med kommisjonen, og henvisningen til fremvisning i palasset kan bety at kommisjonen utførte sitt arbeide i et eget kontor i palasskomplekset. Dette er imidlertid rene spekulasjoner. Fullstendig uten basis er en slik tanke likevel ikke.

Ovenfor er det gjort rede for hvordan Justinian jevnlig besøkte og inspiserte fremgangen under oppføringen av Haga Sophia.¹⁵⁸ Det er altså en nærliggende tanke at han også fulgte opp lovkommisjonen på samme måte. Et slikt syn støttes også i fortalen til *Constitutio Tanta*:

*Nostra quoque maiestas semper investigando et perscrutando ea quae ab his componebantur, quidquid dubium et incertum inveniebatur, hoc numine caelesti erecta emendabat et in competentem formam redigebat.*¹⁵⁹

I tillegg har vår Majestet fortløpende undersøkt og gransket det som er blitt komponert, og der det forelå tvil eller usikkerhet har han påkalt den himmelske ånd og endret eller tilpasset loven til sin rette form.

Det siterte avsnittet viser at keiseren har hatt regelmessige møter med kommisjonen. Antakeligvis har han blitt forelagt særskilte problemer eller

¹⁵⁷ *Constitutio Deo Auctore*, 3

¹⁵⁸ Se under pkt 5.3.3 ovenfor.

¹⁵⁹ *Constitutio Tanta*, fortalens siste del

spørsmål kommisjonen har støtt på under sitt arbeide og blitt bedt om å avgjøre spørsmålet.

Romerne var svært opptatt av *auctoritas* og status, altså den myndighet og kompetanse en person var tillagt. Henvisningen til Gud, eller ”den himmelske ånd” som en slags rådgivende siste instans, viser ønsket og behovet for å legitimere keiserens myndighet med konstruksjonen fra Eusebius, der keiseren er tildelt sin kompetanse direkte fra Gud. Dermed kobles det rettslige og profane med det religiøse og hellige. Dette er et markant kjennetegn ved den bysantinske epoken som Justinian innleder, som nærmest er et teokrati. Politikk og religion smelter sammen til ett under keiserens strenge hånd. Keiseren er i allianse med Gud, og hans vilje representerer Guds vilje på jorden. Akkurat som Justinian kunne veilede sine lovgivere etter å mottatt guddommelig inspirasjon, kunne han veilede arkitektene under oppføringen av Haga Sophia på samme vis. Slike historier knyttet keiseren stadig sterkere opp mot Gud, og bidro til å befeste hans maktbase.

Makt og religion kobles altså sammen til en enhet som styrker keiserens posisjon. Justinians kunst og arkitektur formidlet hans makt og ære for et folk som i stor grad var analfabeter. Lovene traff et annet skikt av befolkningen. De som kunne lese og skrive fikk sin demonstrasjon av keiserens makt gjennom lovsamlingen. Ved Guds befaling hadde Justinian samlet og utgitt et lovverk som var ukrenkelig. Den som mente å kunne påvise feil eller uklårheter i lovteksten var ikke langt unna blasfemi. Gud selv hadde godkjent dette verket og satt det i kraft.

Resultatet av dette er at Corpus Iuris Civilis representerer en fusjon mellom den antikke gresk-romerske verden og den nye kristne religionen. Under blant annet pkt 3.4.3 ovenfor er det påvist hvordan Justinian inntok en rekke særskilte regler som regulerte religiøse forhold inn i Corpus Iuris Civilis. Fra å være en forbudt religion, gikk den kristne tro over til å være den eneste tillatte religionen i riket. Den ortodokse holdningen som Justinian utviste i forhold til sin tro, står i sterk kontrast til de gamle romernes polyteisme og tolerante holdninger på dette området.

En teori som kan forklare hans holdninger på dette området, er den maktbasen som kristendommen representerte for keiseren. Vi vet at det var Konstantin som ga kristendommen aksept og som først aktivt brukte den nye religionen. Hærene til Konstantin bar Kristi kors på brystet i det avgjørende slaget som gjorde ham til keiser, og Konstantin knyttet kristendommen tett opp til sin rolle som statsoverhode.¹⁶⁰ Antakeligvis hadde han håpet at dette ville ha en samlende virkning på folket. Dette viste seg å være feil. Uten den ytre fiende som romerstaten hadde representert, falt kristendommen raskt inn

---

¹⁶⁰ Greer s 135.

i en rekke interne stridigheter. Allerede samme året som kristendommen ble tillatt av Konstantin i år 313, erklærte kirkerådet i Arles at Donatistene var kjettere.¹⁶¹ Dermed begynte den første forfølgelsen mot kristne, under ledelse av kirken. I tillegg raste konflikten om Guds natur var monoistisk eller dualistisk i forhold til Jesus.¹⁶²

Konstantin måtte mekle og innkalle til kirkekonsil, men kristendommen forble et arnested for konflikt og problemer. Skulle kristendommen være den maktbasen Justinian trengte, måtte kirken ha en samlende funksjon. En splittet kirke ville innebære at keiseren sto svakere. En samlet kirke ville derimot forenkle kommunikasjon av keiserens budskap, keiseren var Guds utvalgte og ingen kunne utfordre ham. Ved militære felttog frigjorde Justinian etter eget syn de kristne i det gamle romerriket, og gjennom lovverket forbød han utøvelsen og eksistensen av andre religioner. Keiserens monomaniske og ensrettede forhold til kristendommen hadde altså fra dette perspektivet en klar og rasjonell funksjon.

For kirken skulle Corpus Iuris Civilis vise seg å være et kjempesunn. Her hadde presteskaper nå autoritative skrifter som etablerte kirken som et sentralt maktorgan, og lovsamlingen la grunnlaget for den videre utviklingen av den kanoniske retten. Dette var tross alt en lov som keiseren vedkjente var inspirert av Gud selv.

Thomas Aquinas sondret senere mellom *ius positivum*, *ius divinum* og *ius naturale humanorum* altså gjeldende rett, den guddommelige rett og menneskets naturlige rett. For romerne var det ikke naturlig å oppstille noen slike demarkasjonslinjer. Under den guddommelige keiser var disse tre enkeltelemer smeltet sammen til ett. Riktignok pratet allerede Cicero om en slags overnasjonal rett som er gitt av naturen, men han gir ikke uttrykk for at det er et skille mellom den naturlige retten og *ius divinum*, snarere en tro på at den naturlige rettferdighetssans selv vil klare å utlede de lover som gudene ønsker for oss.¹⁶³ I Justinians tid var et slikt skille uten mening, all den tid gjeldende rett ble vedtatt av Guds representant på jorden. Justinians lover var altså hellige i kraft av delegasjonslæren.

Det er først Hugo Grotius¹⁶⁴ som stiller naturretten og gjeldende rett i opposisjon og gir et redskap for å kritisere det bestående systems rettstilstand. Naturret-

¹⁶¹ Greer s 158. Arles ligger i sør-Frankrike. Donatistene holdt med Donatus, som mente at hellige ritualer utført av prester som hadde syndet eller veket fra Gud ikke var gyldige.

¹⁶² Greer s 159. Biskop Athanasius mente Gud og Jesus var to individer, men en substans. Arius mente at det må ha vært en tid da Jesus ikke eksisterte, altså var Gud og Jesus ikke likeverdige. Dette problemet arvet Justinian, han stridde hele sin regjeringstid med monofysittene, som forfektet Arius sitt syn.

¹⁶³ Cicero, De Officiis bok III 23-26

¹⁶⁴ Grotius beskriver i sin "De iure bello ac pacis" visse regler som må gjelde under alle omstendigheter, regler som han finner grunnlag for i naturretten. Da disse reglene avvek fra

ten ga altså et grunnlag for komparativ analyse og kritikk. For romerne var dette utenkelig. Dette ligger allerede implisitt i at det kun var jurister med tillatelse fra keiseren som var tillatt å tolke lover og skrive lærebøker. Unntaket er her juristen Gaius, som opererte i romerrettens klassiske periode. Hans tilnærming til historie og jus vitner om en gresk innflytelse som er gjenspeilet i hans helt rasjonelle og nærmest Aristoteliske trang til å systematisere og ordne lovstoffet. Gaius kritiserer på rent rasjonelt grunnlag det bestående systemet.

7.3.4 Harmonisering

For Justinian var det naturlig å legge til grunn at misforståelser og gjentagelser på en ordnet måte skulle la seg restruktureres og settes i system. For ham var dette kun tilsynelatende konflikter, som lot seg løse hvis sunn fornuft kombinert med Guds vilje ble anvendt. Justinians tilnærming har altså et snev av naturrett over seg, i det han har stor tillit til at fornuften skal seire over de intrikate konfliktene i lovene. I dette ligger også en stor respekt for det gamle lovverket, ettersom Justinian i utgangspunktet ønsket å endre minst mulig av dette materialet.

Her spiller en vesentlig faktor inn, den enorme respekt romerne hadde for sin egen historie og sine forfedre, kombinert med den myndighet som lå i alt som var nedskrevet. I antikken og utover i middelalderen hadde det skrevne ord en kraft og legitimitet som gjorde det til et mektig verktøy. De gamle juristene og deres keisere var for Justinian og hans kontemporære blitt en del av *mos maiorum*, de gamle skikker. Dette er et trekk som må med i beregningen når en skal vurdere Justinians ønske om å fjerne motstrid. Dette diskuteres videre nedenfor under punkt 7.4.2 om interpolasjoner.

Justinians ambisiøse arbeidsbeskrivelse følges videre opp i hans innledning:

Contrarium autem aliquid in hoc codice positum nullum sibi locum vindicabit nec invenitur, si quis subtili animo diversitatis rationes excutiet: sed est aliquid novum inventum vel occulte positum, quod dissonantiae querellam dissolvit et aliam naturam inducit discordiae fines effugientem.

Motsigelser lar seg ikke påvise i dette verket, og forekommer da heller ikke noe sted. Den som med et våkent sinn studerer årsakene bak mangfoldet, vil oppdage noe nytt eller noe som inneholder en skjult mening og

---

det bestående regelsett hadde han et grunnlag for å utøve kritikk (noe han for øvrig var svært forsiktig med å gjøre). Grotius sitt arbeide er forløperen til det vi kjenner som folkeretten og menneskerettigheter.

*som fjerner alle innsigelser om inkonsistens, som kaster et nytt lys over emnet og som ekskluderer emnet fra disharmoni.*¹⁶⁵

I forhold til teksten som er sitert, er det et retorisk poeng at Justinian alltid ville kunne hevde at den som mente at det forelå motsigelser ikke hadde satt seg grundig nok inn i teksten. Dette er en sannhet som ettertiden nok vil hevde krever sterke modifikasjoner. Etter at Digesta ble gitt ut, har det gjennom århundrene vært en rekke jurister som har anvendt sine ferdigheter og ikke minst reflektert over innholdet, uten å være i stand til å forene de mest sprikende utsagnene i Digesta.

Dette forunder egentlig ikke, dersom man tar i betraktning kildene som lå til grunn for Digesta:

Antiquae autem sapientiae librorum copiam maxime Tribonianus vir excellentissimus praebuit, in quibus multi fuerant et ipsis eruditissimis hominibus incogniti, quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc semotum in optimam nostram compositionem pervenit.

*Den dyktige Tribonian har skaffet til veie store mengder bøker om den gamle lære, mange av disse ukjente for selv de mest skolerte menn. Alle disse bøkene ble gjennomlest, og det som var mest verdifullt ble hentet ut og inntatt i vårt glimrende kompendium.*¹⁶⁶

Senere opplyses det at kommisjonen leste i gjennom om lag to tusen verk på til sammen tre millioner linjer, og hentet de utdrag som var verdt å bevare. Dette tallet virker noe høyt dersom man sammenholder med den bibliografi som ble lagt ved Digesta. Fra bibliografien virker det som om kommisjonen har jobbet seg gjennom ca 1500 verk. Dette er jo uansett en anelig mengde verk å lese i gjennom, ikke minst med tanke på den tiden vi befinner oss i. Bibliografien indikerer at det til sammen er innhentet verk fra trettiåtte forskjellige jurister, men en må være klar over at disse juristene igjen siterer eller trekker direkte på andre juristers verk. Tallet på jurister som Tribonians lovkommissjon i realiteten bygget på var altså langt større.

Årsaken til at tallfestingen av antallet jurister er usikker, er at det hersker ulike fremgangsmåter for hvem som skal telle med. Det naturlige utgangspunktet er bibliografien som oppgir 38 jurister som kildene til Digesta. Selv teller jeg med Quintus Mucius Scaevola, selv om hans fire bidrag er sitert via sekundære kilder, det samme gjelder Aelius Gallus. Resten av tellingen gjøres enklest dersom man

¹⁶⁵ *Constitutio Tanta* 15

¹⁶⁶ *Constitutio Tanta* 17

følger tradisjonen fra middelalderens glossatorer¹⁶⁷ og utelater Servius Sulpicius Rufus som er representert ved Alfenus Varus, skiller mellom Venuleius og Claudius Saturninus, C. Aelius Gallus og Julius Aquila, og samtidig legger til grunn at det kun var en praktiserende jurist ved navn Pomponius. Enkelte vil hevde at Sabinus ikke skal regnes med,¹⁶⁸ hovedsakelig fordi det er gjort feil i henvisningene fra bibliografien. Sabinus er likefullt sitert i Digesta og må etter min mening telle med. På dette grunnlaget blir det totalt 40 jurister som har bidratt til Digesta og som er gjengitt i oversikten under pkt 6.5 ovenfor.

7.4 **Tolking og revisjon**

7.4.1 **Fastlåsing av en rettstilstand**

Justinians ønske om å sette opp Digesta som fremtidens modell for rettsvitenskap er tydelig, i det han forbød kommentarutgaver eller andre tilsvarende hjelpebøker å tolke, forklare eller utfylle Digesta:

*Nostram autem consummationem, quae a vobis deo adnuente componetur, digestorum vel pandectarum nomen habere sancimus, nullis iuris peritis in posterum audentibus commentarios illi adplicare et verbositate sua supra dicti codicis compendium confundere: quemadmodum et in antiquioribus temporibus factum est, cum per contrarias interpretantium sententias totum ius paene conturbatum est sed sufficiat per indices tantummodo et titulorum subtilitatem quae paratitla nuncupantur quaedam admonitoria eius facere, nullo ex interpretatione eorum vitio oriundo.*¹⁶⁹

Det er vårt ønske at vår kompilasjon, som med Guds nåde skal utarbeides av deg, skal bære navnet Digesta eller Pandecta, og ingen lovkunnige personer skal i fremtiden legge til noen kommentarer og på den måte skape forvirring med sine lange utredninger i forhold til dette ordknappe verk. Dette ble gjort tidligere, med det resultat at utredernes motstridende me-

---

¹⁶⁷ Glossatorene fra 1100-tallets Italia skrev kommentarer (glossa) i margin på Digesta. Glossatorene var skolastikere, som anså antikkens skriftverk som ufeilbarlige. De tok altså Justinian på ordet, det eksisterte ikke feil eller uoverensstemmelser i Digesta. Glossatorenes arbeid var viktig for den innsprøyting av romersk jus som foregikk under hele middelalderen.

¹⁶⁸ *Zimmern* s 224. *Zimmern* påpeker at *Index Florentinus* inneholder en feil, slik at Sabinus ikke skal regnes med. I forhold til tradisjonen med 40 jurister, teller altså *Zimmern* 39 jurister som har bidratt til Digesta.

¹⁶⁹ *Constitutio Deo Auctore* 12

ninger kastet nesten hele loven ut i en tilstand av forvirring. Det er tilstrekkelig med indeksene, samt en dyktig bruk av titler for å gi tilstrekkelig innblikk, slik at ingen endring vil bli gjort ved nye tolkninger.

Like fullt tillot Justinian oversettelser av verket, og også forklaringer av særlig kompliserte deler av verket. Fordi slike forklaringer raskt kan føre til motstrid og tolkningsulikheter, regulerte Justinian også hvem som var kompetent til å autorisere eller i ettertid godkjenne slike forklaringer:

Si quid igitur tale contigerit, Augustum imploretur remedium, quia ideo imperialem fortunam rebus humanis deus praeposuit, ut possit omnia quae noviter contingunt et emendare et componere et modis et regulis competentibus tradere.¹⁷⁰

Det er altså slik, at dersom noe synes tvilsomt, skal dommerne videresende dette til imperiets høyeste makt, som skal avgjøre spørsmålet ved sin keiserlige myndighet. For det er kun keiseren som er tilordnet retten til både å utstede lover så vel som å tolke dem.

Her ser vi at Justinian anerkjenner at lovtolkningen har en rettskapende virkning, og at det er en reell fare for at meningsinnholdet nedskrevet i Digesta på sikt risikerer å bli omfortolket eller fullstendig gjort om. Særlig er det retten, ved sine konkrete avgjørelser som er i stand til å utøve en slik virksomhet. Nettopp derfor ser vi at det er domstolen som har i oppgave å videresende spesielle problemer til keiseren, slik at saken får en korrekt avgjørelse og dommeren samtidig unngår en uthuling av loven slik den står skrevet.

Dette gjenspeiler samtidig akkurat hvor *enevoldig* romerriket var blitt. I stedet for embetsmenn som var direkte ansvarlige innenfor hvert sitt klart definerte område, slik romerne tidligere hadde lagt ivaretagelsen av rettspleien til en eller flere pretorer, utviklet keiserne etter hvert maktutøvelse gjennom delegasjon. I dette ligger en byråkratisering, der embetsmenn ikke opptrådte på egne vegne, men i keiserens navn. Keiseren kanaliserte altså ansvar og makt inn mot seg selv. Dette kunne legitimeres ved at han var mer egnet til å treffe de korrekte beslutninger. Keiseren fikk sin veiledning direkte fra Gud. Justinians samspill mellom religion og jus bidro med andre ord til å gi ham mer makt.

7.4.2 interpolasjoner

Ønsket om et presist verk som skulle kreve minimalt med korrigeringer og presiseringer var altså sterkt fremtredende. Et hovedverktøy for å oppnå dette var

---

¹⁷⁰ *Constitutio Tanta* 18.2

bruken av interpolasjoner, altså endringer i sitatene fra den enkelte jurist som lå til grunn for Digesta. Lovkommisjonen under Tribonian ble tildelt en begrenset myndighet til å rette opp det som måtte oppfattes som åpenbare feil:

*Tanta autem nobis antiquitati habita est reverentia, ut nomina prudentium taciturnitati tradere nullo patiamur modo: sed unusquisque eorum, qui auctor legis fuit, nostris digestis inscriptus est: hoc tantummodo a nobis effecto, ut, si quid in legibus eorum vel supervacuum vel imperfectum aut minus idoneum visum est, vel adiectionem vel deminutionem necessariam accipiat et rectissimis tradatur regulis. Et ex multis similibus vel contrariis quod rectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus positum est unaque omnibus auctoritate indulta, ut quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appareat et ex nostra voluntate compositum: nemine audente comparare ea quae antiquitas habebat his quae nostra auctoritas introduxit, quia multa et maxima sunt, quae propter utilitatem rerum transformata sunt. Adeo ut et si principalis constitutio fuerat in veteribus libris relata, neque ei pepercimus, sed et hanc corrigendam esse putavimus et in melius restaurandam. Nominibus etenim veteribus relictis, quidquid legum veritati decorum et necessarium fuerat, hoc nostris emendationibus servavimus. Et propter hanc causam et si quid inter eos dubitabatur, hoc iam in tutissimam pervenit quietem, nullo titubante reliquimus.*¹⁷¹

Vi har slik dyp respekt for antikken at vi ikke kan tillate at navnene til disse kjente juristene skal forsvinne, og vi har derfor inntatt i vårt Digesta navnet på forfatteren til den enkelte regel. Dette har vi gjort for å sikre at der deres¹⁷² rettslige konklusjoner inneholder noe overflødig, upassende eller uriktig, blir dette forholdet fremhevet eller skjøvet til side i den grad det er nødvendig og tilpasset den mest korrekte form. Der det er flere forhold som er like eller motsigende, skal det som virker mest korrekt beholdes til fordel for de andre avsnittene, og alt skal tilskrives den opprinnelige autoriteten. Alt som er skrevet i Digesta skal synes å komme fra oss og å ha vært utferdiget med vår tillatelse. Ingen skal ha rett til å sammenligne det som stammer fra antikken med det som er etablert under vår autoritet, ettersom mange viktige endringer har blitt gjort for å lette tilgangen til stoffet. Selv der en keiserlig konstitusjon ble kunngjort i de antikke bøkene har vi ikke spart på den, men heller tenkt at den må rettes og forbedres, likevel slik at vi tok utgangspunkt i den gamle ordlyden, og under våre justeringer har vi beholdt det som er korrekt og nødvendig for å gi loven

---

¹⁷¹ *Constitutio Tanta* 10

¹⁷² Det er altså fortidens juristers konklusjoner det er snakk om, sett i fra Tribonians øyne.

mening. Der det tidligere var tvil er det altså nå trygghet og enighet, alle grunnlag for diskusjon er fjernet.

Selv om kommisjonen har gjort endringer i originaltekstene, er ikke dette på noen måte angitt i det endelige produktet. Her fremtrer sitatene som om de kommer direkte fra forfatteren selv, noe som langt på vei kan minne om organisert historieforskning. I denne sammenheng er det avgjørende å forstå rettssamfunnets dynamiske karakter. Ved at samfunnet er i kontinuerlig utvikling, må rettsreglene tilpasses fortløpende. I motsetning til kristendommens dogmatiske læresetninger, fremsto nok rettsreglene for kommisjonen som langt mer fleksible i tilpasningen til Justinians samtid. Selv de kristne læresetninger har faktisk måttet tåle revisjon, etter hvert som normer og moral er blitt endret i takt med samfunnsutviklingen. Resultatet er at det ikke er mulig å lese ut i fra *Digesta* hva som er et opprinnelig sitat og hva som er endret av kommisjonen. Dermed er ”alle grunnlag for diskusjon fjernet” slik Justinian ønsket.

Kildematerialet viser at kommisjonen har sett at det kunne være problematisk å uten videre endre sitatene fra juristene. Allerede i *Constitutio Deo Auctore*, der kommisjonen opprettes og tildeles sitt mandat, behandles spørsmålet.¹⁷³ Her forklares at det romerske folk overdro full myndighet til keiseren ved den tidligere omtalte loven *Lex Regia*. De gamle jurister fikk deretter delegert myndighet fra keiseren, og det er dette som gir de gamle skriftene deres autoritet. Ved denne konstruksjonen ser vi at det fortsatt vil være i keiserens makt å endre eller oppheve den rettsstilstand som juristene gir uttrykk for. Juristene ble med andre ord tildelt en slags lovgivende funksjon, men keiseren kunne altså endre eller oppheve disse ”lovene” etter eget ønske, ettersom han sto høyere i rang. I moderne tid kan dette sammenlignes med delegasjon i forvaltningsorganer, der det høyere organ vil kunne ha instruksjons- og endringsmyndighet over et lavere organ med delegert kompetanse.

Det er et annet argument som etter min mening gir et bedre forsvar for interpolasjonene, og dette fremgår fra det ovenfor siterte fra *Constitutio Tanta*.¹⁷⁴ Her vises det til den enorme respekten Justinian og kommisjonen hadde for de gamle juristene. I denne utlegningen ligger det en selvmotsigelse i forhold til delegasjonskonstruksjonen gjengitt ovenfor. Det fremgår nemlig meget tydelig at de gamle juristene hadde en *auctoritas* som ikke bare peker tilbake på en delegasjon fra keiseren, men en egen autoritet i kraft av juristenes kunnskap og kompetanse. Tribonian og hans kommisjon ønsket etter dette å endre minst mulig, og når det faktisk ble foretatt endringer kunne

¹⁷³ *Constitutio Deo Auctore* 7

¹⁷⁴ *Constitutio Tanta* 10.

dette skyldes to forhold. Kommissjonen kunne forbedre eller utdype originalteksten, og på denne måten gjøre den enda mer verdifull. Dette innebar ikke i den romerske bevissthet at man endret på noe vesentlig. Som det heter i *Constitutio Tanta*, var poenget med hele sitatsystemet å bevare bidragene fra den enkelte jurist og gi ham æren for bidraget. For juristene er faktisk navngitt gjennom hele *Digesta*.

Et annet alternativ var der kommissjonen fant det nødvendig å tilpasse eller endre på et sitat for at det skulle passe inn i den større kontekst. Et hovedpoeng med lovsamlingen var å gi et redskap som inneholdt en enhetlig ideologi og som fjernet selvmotigelser med tilhørende tolkningsproblemer. Med dette som bakgrunn er det kanskje ikke så vanskelig å se behovet for interpolasjonene. Det faktum at slike endringer er foretatt er heller ikke forsøkt dekket over, men kommenteres altså åpenlyst i lovsamlingens innledende bemerkninger.

Selv om interpolasjonene ikke alltid er like synlige, har det vært alminnelig akseptert i den romerrettslige forskningstradisjon at de forekommer. Jakten på interpolasjoner skjøt virkelig fart etter Niebuhrs oppdagelse av Gaius originale lærebok tidlig på 1800-tallet. Denne ga grunnlag for en komparativ analyse overfor den versjonen av Gaius vi finner i Justinians *Institusjoner*. Kanskje har det blitt plassert for mye oppmerksomhet i det å avdekke slike interpolasjoner. Det har nemlig blitt regnet som viktig å avsløre interpolasjonene for å trenge i gjennom til den egentlige klassiske romerretten.

Eksempler på interpolasjoner har blitt forevist ved bruk forskjellige metoder.¹⁷⁵ Ved sammenligner mellom de opprinnelige klassiske tekster fra 200-tallet og den bysantinske versjonen vi finner i *Digesta*, kan det påvises motstrid i enkelte tekster. Videre er det i enkelte tekster logiske brister eller inkonsistent argumentasjon som tyder på at teksten har blitt rettet eller endret på, men det er heller ikke utenkelig at den opprinnelige teksten faktisk forelå slik.

Forskjeller i stil eller språk kan påvises hos den enkelte jurist som siteres, noe som igjen peker i retning av interpolasjoner. Dette trer særlig frem der det benyttes ulike grammatikalske former ulike steder i teksten, ettersom interpolasjonen benytter en senere avart av latin, utarbeidet av jurister med gresk som sitt førstespråk. En slik lingvistisk tilnærming lider av den samme svakhet som påpekt ovenfor, en kan ikke se bort fra at det er slik teksten opprinnelig forelå, og at bristen i språkformen ligger hos opphavsmannen.

Like fullt er enkelte interpolasjoner regnet som bevist, i den forstand at det hersker enighet om at det har funnet sted en endring av den opprinnelige tekst. Dette innebærer ikke at det er klart hvem som står bak disse endringene, selv om det umiddelbart kan være fristende å rette fingeren mot Justinians

---

¹⁷⁵ Som det fremheves nedenfor, er de enkelte interpolasjoner ikke av interesse for temaet som her behandles, det er tilstrekkelig å konstatere at interpolasjoner forekommer i teksten.

lovkommisjon. Endringene kan meget vel ha funnet sted som ledd i mangfoldiggjøring av det opprinnelige verket, der oppdateringer eller korreksjoner har vært påkrevd, eller som et direkte resultat av en annen jurist som har flettet inn sine egne kommentarer i original skriftet. For ettertiden er det vanskelig å konstatere om lovkommisjonen utførte egne interpolasjoner, eller delvis baserte seg på allerede interpolerte tekster.

Problemet med interpolasjoner fører oss tilbake til problematikken rundt autentisitetetsproblemet, diskutert ovenfor under pkt 1.3. For forskeren som ønsker å trenge igjennom til den klassiske romerrett (ca år 200 e. Kr.), har det vært et vesentlig poeng å identifisere interpolasjoner. Dette er fordi Justinians lovsamling er vår hovedkilde til de gamle romerske rettstradisjonene. Dermed har interpolasjonene blitt betraktet som et slags slør som tildekker den klassiske romerretten.

Jakten på interpolasjoner nådde sitt klimaks i perioden mellom første og andre verdenskrig, og for kontemporære jurister og historikere som betraktet denne forskningen utenifra, fremsto dette som en *"isoteric sport quite irrelevant to modern law"*.¹⁷⁶ I ettertid er det også lett å si seg enig i et slikt standpunkt, og moderne romerrettsforskning har i langt større grad frigjort seg fra behovet for å påvise slike interpolasjoner.

I forhold til de problemstillinger som her behandles, er det ikke nødvendig å sondre mellom de ulike interpolasjoner, eller hvem som har utarbeidet dem. Her er det nok å slå fast at Justinians kommisjon hadde myndighet til å revidere tekstene de behandlet, og at de med en overveiende sannsynlighetsovervekt utøvde denne retten i sitt arbeide. Det skulle dermed være trygt å slå fast at kommisjonen ikke bare samlet rettsmateriale, men også tilstrebet å harmonisere og tilpasse dette til et større hele. Dette er et viktig poeng i forhold til Justinians påstand om at det ikke forelå motstrid i verket. En slik påstand forutsetter at kommisjonen hadde myndighet til å redigere og tilpasse tekstene. Et annet forhold er selvfølgelig at Justinian dermed hadde anledning til å sensurere, endre, ignorere, tilpasse, slette og skjule de tekster han ikke var fornøyd med. Dette gjorde det mulig å lage et autoritativt verk med kilder tilbake til det gamle romerriket som støttet opp omkring Justinians politiske program.

---

¹⁷⁶ Stein s 128-129 er blant dem som stiller seg kritisk til interpolasjonsforskningen.

7.5   De øvrige delene av *Corpus Iuris Civilis*

7.5.1   Institusjonene

Justinian reformerte ikke bare lovtekstene, han endret også på selve jusutdannelsen. Dette er nok et eksempel på at Justinian handlet på flere plan. Ved å styre utdannelsen og opplæringen til fremtidens jurister ville det være mulig å oppnå en langt mer ensartet anvendelse av den ferdigstilte lovkompilasjon. En slik ensartet anvendelse ville samtidig gi lovsamlingen status og gjøre den til en integrert del av det romerske samfunn. For Justinian innebar dette tilsvarende økt prestisje og makt.

Det ble bestemt at studenter innen jus skulle ha en formell utdanning hos en lærer de første tre årene, for derved å studere alene de påfølgende to årene.¹⁷⁷ Selve kjernen i dette opplæringsprogrammet skulle være *Digesta*, men denne ble ansett for å være for utfordrende i sin altomfattenhet. Under ledelse av Tribonian fikk dermed Dorotheus og Theophilus, to anerkjente jurister, i oppdrag å utarbeide en lærebok for studenter. De ble pålagt å trekke på de klassiske verker, da særlig *Institutiones* av Gaius. Institusjonene ble utstedt samme dag som *Digesta* i år 529, og fikk lovs kraft.

Den vestlige tradisjon bygget i liten grad på noen formell form for undervisning eller behov for autentisering av jurister. Det var forutsatt at man hadde tilgang til de verk som var sentrale, og eleven satte rett og slett i gang med å studere disse. Samtidig var det vanlig at man bisto fremtredende jurister og lærte av slike mentorer de praktiske grep som var nødvendige. I Østen hadde man imidlertid egne skoler som underviste i den juridiske disiplin, de mest kjente av disse var å finne i Beirut og i Konstantinopel. Lovkommisjonen til Tribonian hadde medlemmer fra begge disse institusjonene, og det var naturlig for dem å legge opp til en undervisningsform lik den de selv hadde vært i gjennom.

På lik linje med *Digesta* er også Institusjonene en sammenstilling av tidligere materiale snarere enn noe originalt verk. Her er inntatt ulike utdrag av tekster og passasjer fra tidligere jurister, som i liten grad er supplert med kommisjonens egne bemerkninger. Slike bemerkninger er kun inntatt der en senere lovendring eller andre omstendigheter har endret rettsstilstanden etter den opprinnelige teksten ble forfattet.

Bortsett fra selve innholdet av det som presenteres, altså den rene rettsmaterie kontra læreboken, er det ved første øyekast de strenge kildehenvisningene i *Digesta* som er utelatt i institusjonene. Kildene som ligger til grunn for institusjonene er som regel likevel ikke vanskelige å spore opp ettersom hele

---

¹⁷⁷ *Constitutio Omnem* legger opp en detaljert studieplan basert på Institusjonene.

verket i vesentlig grad bygger på Gaius' verk, som også hadde navnet *Institutiones*. Store deler av de øvrige sitatene som er inntatt i Justinians institusjoner, er også inntatt i Digesta, og leseren vil ofte kunne lokalisere de opprinnelige kildene her. Resultatet av dette er en tekst som er vanskelig tilgjengelig, og som inneholder til dels sprikende oppfatninger og motstridende utsagn.

7.5.2 Novellae

Novellae er betegnelsen på de avgjørelser Justinian fattet gjennom de neste tredve årene av sin regjeringstid, og betraktes som et ledd i lovsamlingen Corpus Iuris Civilis. Disse lovene var opprinnelig planlagt inntatt i Justinians lovsamling, men dette ble aldri gjennomført. Det er altså ettertiden som har samlet de siste keiserlovene og inntatt dette som en del av Corpus Iuris Civilis.

8 OPPSUMMERING

8.1 Innledning

I de foregående kapitler er det gjort rede for hvordan Justinian gikk frem i sin rolle som reformerende keiser. Posisjonen til keiseren var i de første årene ikke sikrere enn at han stadig risikerte å bli avsatt eller drept. Nike-opprøret, som skjedde kun noen få år etter han kom til makten hadde vist dette med sjokkerende tydelighet. Keiseren var avhengig av å forsvare sin posisjon og vinne folkets lojalitet. Den foregående gjennomgang av hans militære felttog og omfattende byggeprogram, viser at Justinian hele tiden forsøkte å befeste sin stilling som keiser.

I forhold til felttogene, spilte Justinian på at det var Gud som styrte den militære fremgang. Dermed kunne han som Guds stedfortreder selv innkassere æren for den fremgang styrkene hans opplevde. Potensielle rivaler i form av triumferende generaler ble avvist med at det var Gud selv som sto bak seierene på slagmarken. Triumfen til generalen Belisarius viser dette meget klart. Generalen måtte legge seg flat på magen for keiseren, som proklamerte at det var Gud som hadde ført romerne til seier. Det var altså en nær sammenheng mellom den militære makten og statsreligionen.

Arbeidene med å gjenreise kirken Haga Sophia ble påbegynt omtrent i det samme Nike-opprøret var avsluttet. Gjenreisningen av kirken var et viktig symbol på at opprøret ikke hadde rokket ved den keiserlige vilje eller besluttsomhet. Kirkekunsten ble også brukt i sammenheng med de militære felttogene. Mosaikken i San Vitale kirken demonstrerer Justinians rolle som frigjører av de kristne områdene som opprinnelig tilhørte romerriket. Han fremstilles som en Jesus-skikkelse, en frelser som hadde kjempet seg frem til sitt fortapte folk. Dette underbygget og legitimerte hans krav på de gjenerobrede områdene.

Rollen som romersk keiser var nå viktigere enn noen gang tidligere. Som østlig despot lot Justinian seg erstatte, men som romersk keiser og Guds stedfortreder var han unik. Keiseren var et symbol på selve det romerske imperium og på Guds makt over alt og alle. Foruten kristendommen, var selve symbolet på romersk makt og fremgang det romerske rettsvesenet. Under republikken var statsborgerskapet forbehold borgerne av Roma, alle andre ble behandlet som fremmede rettssubjekter. Etter hvert som riket vokste, ble det nødvendig å gi også de erobrede folkeslagene status som romerske borgere. En enhetlig rettspleie var en forutsetning for å kunne administrere et så enormt rike.

Dette var Justinian pinlig klar over. Skulle de erobrede områdene la seg regjere, måtte subjektene oppfatte seg selv som romere. Det var altså ikke tilstrekkelig å holde områdene med militær makt. Til dette var Justinians tropper uansett for fåtallige. Keiseren måtte legge til rette for en effektiv administrasjon av riket, der rett og urett var likt regulert over alt. På Justinians tid var det en helt annen tilknytning mellom rettsregler og religion enn vi er vant med i dag. I Norge er det Stortingets folkevalgte representanter som har myndighet til å gi lover. Vi oppfatter ikke dette som noen religiøs handling. Romerrettens utgangspunkt var imidlertid det motsatte. Lovene hadde sin status ved at de representerte Guds vilje. Fra gammelt av var det forbeholdt presteskapet å oppbevare lovene, å tolke de enkelte reglene og holde oppsyn med hvilke dager gudene tillot at det ble ført rettsaker. Jus og religiøs tradisjon var uatskillelige. Etter hvert mistet prestene mye av sin innflytelse over rettspleien, men tilknytningen til religionen var fortsatt sterkt tilstedeværende. I forhold til vårt moderne samfunn, kan vi se spor etter den samme utviklingen hos oss. Grunnlovens første kapittel heter således "Om Statsformen og Religionen". Dette er det aller første som er nedfelt i vår konstitusjon, og gir uttrykk for en tanke om at det er en nær sammenheng mellom religion, makt og rettsregler.

Justinian i rollen som lovgiver er altså en forening mellom hans delegasjonen etter *Lex Regia*, der han var tildelt myndighet fra folket til å regjere riket, og hans rolle som kirkens reelle leder. Justinians rike var i realiteten et teokrati, med Justinian som den kristne lederskikkelse. Denne rollen, der lederen fungerer som både keiser og pave, kalles cæsaropapisme.

8.2 **Digesta i retrospekt**

Det er typisk for Justinian at lovene han satte i kraft alle ble utstedt på Latin. I et rike der flertallet snakket og skrev gresk, var det likevel naturlig for Justinian at det formelle og offisielle språket var latin, språket virket som en forlengelse av det romerske riket. Dette viste seg imidlertid å være lite praktisk. Delvis grunnet dette, og delvis grunnet lovsamlingens omfang og kompleksitet, fikk Justinians lover liten gjennomslagskraft og ble benyttet kun i begrenset grad.

Justinian selv ga uttrykk for at det prosjektet som resulterte i *Digesta* var "meget vanskelig, faktisk umulig å gjennomføre". I dette ligger det åpenbart en smule skryt fra Justinians side, men faktum er at i forhold til de midler man hadde til disposisjon var dette en oppgave som må ha krevd en enorm arbeidsinnsats. Samtidig var målene for arbeidet så sprikende og uforenlige at dette i seg selv var nok til å karakterisere oppgaven som "umulig".

Digesta utgjør den klart største og viktigste delen av *Corpus Iuris Civilis*. *Digesta*'s autoritet følger direkte av Justinians rang som keiser, men kan også mer

indirekte spores tilbake til de ærverdige jurister som har forfattet det opprinnelige kildematerialet. Justinian forbød enhver kilde utenom *Digesta*, han ville ha en ensrettet og statisk jus – et perfekt og evigvarende regelsett. På denne måten ville han for alltid fremstå som den store lovgiver og reformator. Likevel finner vi under hvert eneste fragment inntatt i *Digesta* klare og konsise henvisninger til de opprinnelige forfattere. Selve verket, med sine mange jurister, er i realiteten en eneste lang diskurs over synspunkter og argumenter knyttet til den romerske retten. Justinians ønske om verkets selvstendighet som ubestridt kilde og den motstrid som ligger innbakt i selve teksten, er en klar indikasjon på at Justinian har forsøkt å forene det uforenlige.

Utdragene i *Digesta* stammer fra til sammen 39 jurister, fra Quintus Mucius Scaevola¹⁷⁸ som døde i 82 f kr, til tidlig i det fjerde århundre. Disse utdragene inneholdt altså divergerende meninger fra en rekke fremtredende jurister, samtidig som disse juristene var representanter for svært ulike tids-epoker. Scaevola var en representant fra republikken, og som sådan var keiserlover og kognisjonsprosesser ukjent for ham. Selv forfattet han en lov med sin medkonsul Licinius Crassus kalt *lex Licinia Mucia de cimbus regundis*, hvorunder det romerske borgerskapet ble nøye regulert, med strenge straffer for brudd på loven. På denne måten ønsket han å regulere innflytelsen fra de italienske statene som soknet under Roma, slik at disse ikke hadde stemmerett ved *comitia* valgene. Denne loven blir av Mommsen betraktet som en utløsende faktor i forbindelse med den interne krigen i Italia som fulgte i lovens kjølvann. Poenget er altså at Scaevola lever i en ganske annen tid enn juristene på Justinians tid. Under Justinian hadde samtlige borgere under romerne også et tilhørende romersk statsborgerskap. Samtidig var selve byen Roma falt atskillige år i forveien. I forhold til valg var dette uansett uproblematisk, det var nå keiseren som hadde den ubestridte makten i riket. Presteskaper, som nok hadde et betydelig grep om rettsutøvelsen under Scaevola, var nå gått under til fordel for kristendommens patriarker.

Justinian tok hensyn til denne utviklingen ved å be kommisjonen om å tilpasse eller endre tekstene i den grad dette var nødvendig. Kommisjonen unnlot å fjerne mange motsetninger i det opprinnelige materialet som de inntok, samtidig som de enkelte steder utførte enkelte oppdateringer i forhold til

---

¹⁷⁸ Quintus Mucius Scaevola (som regel titulert *pontifex maximus* for å skille ham fra øvrige i slekten) var konsul i 95 f kr og døde i 82 f kr under Marius proskripsjoner. Han skrev en systematisk analyse av romerretten i 18 bind, som ble sitert og anvendt av senere jurister. Scaevolans verk var en oversikt over lover, presedenstilfeller og øvrige kilder, herunder den muntlige tradisjonen. Hans lille håndbok over definisjoner i jus er det eldste verket sitert i *Digesta*, og innledet en ny genre innen den juridiske litteratur kalt *libri definitionum* eller *regularum*. Cicero roste talene som kom fra denne Scaevola for sin rene og gjennomførte diksjon.

samtidens rett, uten å gjennomføre dette konsekvent. Dette er ikke så overraskende, tatt i betraktning omfanget av det arbeide som kommisjonen skulle utføre. Dermed har mange kloke hoder i ettertid strevd med å tolke og forene nettopp slike motsetninger som Justinian ønsket *Digesta* foruten.

Institusjonene var basert på en systematikk utarbeidet av Gaius flere århundrer i forveien. *Digesta* bygger i utgangspunktet også på Gaius tredeling av rettsmaterien, men er så altomfattende at kommisjonen brøt ned verket i 50 deler. Dette ble faktisk gjort før kommisjonen hadde satt seg ned og lest i gjennom juristverkene. *Digesta* bygget dermed på en komplisert og uoversiktlig systematikk, som kanskje var lett tilgjengelig for datidens bysantinske jurister, men som nå fremstår som tilslørende. Bøkene er inndelt i temaer, med en rekke fragmenter tilknyttet hvert tema. Disse fragmentene er tilsynelatende inndelt uten noen videre systematikk, og flere fragmenter hører strengt tatt inn under flere temaer uten at det er inntatt noen krysshenvisninger. Dette gjør det praktisk sett meget vanskelig å tilegne seg stoffet som presenteres i *Digesta*.

Dermed må det kunne sies at ånden i *Digesta* ligger langt unna de mer moderne lovsamlingene som fant sted fra 1800-tallet og utover, som er tuftet på systematikk og begrepspresiseringer. Ideen som lå til grunn for *Digesta* var allerede ved sitt program fullstendig uoriginalt. Det skulle ikke skapes noe nytt regelverk, heller ikke skulle man revidere eller omstrukturere eksisterende lovgivning. Justinian ønsket snarere å samle inn fortidens lærdom, å bevare og konservere de regler som gjorde romerne til romere. Dette var da også typisk for den herskende ide i Justinians tid, en nesten manisk ikke-originalitet. Dette er gjenspeilet i Justinians egne oppfatning om skillet mellom den originale skaper og den etterfølgende revisjonist,

*nam qui non subtiliter factum emendat, laudabilior est eo qui primus invenit.*¹⁷⁹

Han som forbedrer det som er uperfekt, fortjener mer ros enn den opprinnelige opphavsmannen.

Det er vel også kun denne tidsalderen som kunne produsere et verk som *Digesta*, som kunne reise en kirke som Haga Sophia, eller som kunne gjenerobre landområder som åpenbart ikke lot seg forsvare. Kanskje er Justinian det perfekte bilde på hans egen tid. Hans program var aldri å skape noe nytt. Militært erobret han ikke nye landområder eller nye folk, han *gjenerobret* det som tilhørte det gamle romerriket. Da han *gjenreiste* Haga Sophia var det

---

¹⁷⁹   *Constitutio Deo Auctore* 6, siste setning

altså på ruinene av den gamle Haga Sophia, en ny kirke over den gamle. Justinians mål var kun å overgå sine forgjengere, ikke ved originalitet eller nyskapning, men ved å gjøre det samme, bare bedre og større.

Rafaels "Justinian gir ut pandektene", fra kunstnerens kjente fresker i vaticanen. Justinian gir lovsamlingen til Tribonian med venstre hånd, og lager treenighetstegnet med høyrehånden. Peke- og langfingeren symboliserer Jesus dualistiske natur som menneske og Gud, et syn som Justinian forfektet med stor iver.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Fra Rafaels *Stanza della Segnatura* (1508-12). De fire veggene i rommet symboliserer Teologi, Filosofi, Poesi og Retten. Det er i dette rommet vi finner den berømte fresken fra Akademiet i Athen, der Platon og Aristoteles samtale representerer Filosofien. Justinian med sin lovsamling representerer åpenbart Retten. En pussig kombinasjon av motiver, tatt i

I hans streben etter å bevare den forgangne romerske storhet i et kjempemesig lovverk, produserte Justinian et lovverk som ikke var praktisk anvendelig for datidens jurister. Justinian ønsket å regulere gjeldende rett i hans egen tid, noe som forringet det opprinnelige regelverket han ønsket å bevare.

Likevel er det vanskelig ikke å sette pris på Justinians idealisme. Forbi den retorikk og de store ord som ble benyttet hver gang han omtalte lovverket, lyser det fortsatt et ønske om å forbedre den eksisterende tilstanden. Å kalle dette et sosialt program er nok å trekke hans ideologi vel langt, men det ligger her en erkjennelse av at loven skal være tilgjengelig for alle etter *publicatio legis* prinsippet:

*Si quid autem in tanta legum compositione, quae ab immenso librorum numero collecta est, simile forsitan raro inveniatur, nemo hoc vituperandum existimet, sed primum quidem imbecillitati humanae, quae naturaliter inest, hoc inscribat, quia omnium habere memoriam et penitus in nullo peccare divinitatis magis quam mortalitatis est: quod et a maioribus dictum est. Deinde sciat, quod similitudo in quibusdam et his brevissimis adsumpta non inutilis est, et nec citra nostrum propositum hoc subsequutum: aut enim ita lex necessaria erat, ut diversis titulis propter rerum cognitionem adplicari eam oporteat, aut, cum fuerat aliis diversis permixta, impossibile erat eam per partes detrahi, ne totum confundatur. Et in his partibus, in quibus perfectissimae visiones expositae veterum fuerant, quod particulatim in eas fuerat sparsum, hoc dividere ac separare penitus erat incivile, ne tam sensus quam aures legentium ex hoc perturbentur.*¹⁸¹

Vi har funnet det nødvendig å kunngjøre denne resolusjonen til hele folket, slik at de etter å ha blitt frelst fra uendelig forvirring, nå med sikkerhet og forutberegnlighet i forhold til rettstilstanden kan få vite hva de har oppnådd. Slik kan folket i fremtiden ha lover som går rett til poenget og er kortfattede, og som er tilgjengelige for alle, og slik kan bøkene som inneholder lovene være enkle å holde, slik at man ikke trenger bruke store summer på å skaffe til veie verk som inneholder utdaterte lover, slik at både fattig og rik har muligheten til å kjøpe verkene for en lav sum og ha denne store kunnskap tilgjengelig for en beskjeden pris.

Justinian ønsket altså å øke rettssikkerheten og bidra til å forenkle og tilgjengeliggjøre det som var gjeldende rett i hans regjeringstid. I realiteten var nok skrevne kopier av lovsamlingen for kostbare for den jevne borger, men

---

betraktning at Justinian sørget for å stenge det hedenske Akademiet i 529, jfr pkt 3.4.3 ovenfor.

¹⁸¹ *Constitutio Tanta* 13

veien til innsikt i lovverket var nå likevel blitt kortere. Det er for lett vint å avfeie Digesta med at det rent faktisk er vanskelig å finne frem og at Justinians samtid i stor grad unnlot å benytte verket. Ved at det forelå en opplest og vedtatt lovsamling, var det nå etablert en enhetlig og vedvarende rettstilstand for hele keiserens rike.

Vi må ikke glemme at Justinians lovkommisjon utførte denne jobben på under tre år. Det er intet annet enn imponerende. Til sammenligning har vi den siste store revisjonen innen norsk sivilrett, innføringen av tvistemålsloven som fortsatt gjelder i dag. Den Norske Civilprosesslovkommisjon ble opprettet og tildelt mandatet i 1891. Deretter ble tvistemålsloven innført den 13. august 1915. Først i 1927 trådte loven i kraft. Denne lovrevisjonen tok altså 36 år å gjennomføre.¹⁸² Dette var bare en enkel lov, en lov om prosessregler. Justinians kommisjon tok for seg hele sivilretten, ganske enkelt et helt overveldende arbeide. Den som tror at dagens lovkommisjoner er raskere enn Justinians må tro om igjen. Den nåværende kommisjonen som reviderer den moderne norske tvistemålsloven må nok vente mange år til før et endelig utkast foreligger, og deretter mange år til før endringene er implementert i norsk rett.

8.3 Den kristne Imperator

Dante beskriver Justinian i *Divina Commedia*, i den sjette boken fra paradiset. Justinians sjel forteller Dante om den romerske ørnen, som her symboliserer selve romerstaten.¹⁸³ Keiseren forteller om Aeneas, som tok med seg ørnen fra Østen, i det han forlot den brennende byen Troja og brakte den videre til Latium, der byen Roma ble grunnlagt. Deretter er det Konstantin som frakter ørnen tilbake til Østen og som grunnlegger Konstantinopel. Justinian forteller hvordan ørnen deretter går fra hånd til hånd, altså fra keiser til keiser, i Konstantinopel.

*Der styrde den vår värld under sin vinges
heliga skugga, vandrande ur en hand
i nästa, tils åt min den anförtroddes*¹⁸⁴

Da han ble keiser i 527 falt ørnen til ham, og han var nå rikets vokter. Dantes symbolikk ville nok ha falt i Justinians smak. Her trekkes det opp linjer

¹⁸² En kort oversikt om dette er å finne i NOU 2001: 32 "Rett på sak - Lov om tvisteløsning (tvisteloven)" pkt 2.6.1

¹⁸³ *Ciardi* (s 77, Canto 6) påpeker "Another reading of history might have suggested several pits of Hell that might have claimed Justinian."

¹⁸⁴ *Dante* Paradiset VI 7-9

som spenner 1800 år med historie, fra Trojakrigen på 1200-tallet f kr, til Justinians regjeringstid som varte til år 565.

*Så snart jag trädde inn på Kyrkens väger
täcktes det Gud att inge mig impulsen
till dette värv som tog mig helt i anspråk;¹⁸⁵*

Justinians verv, som Dante skriver var et oppdrag fra Gud, var altså å realisere Justinians egen drøm om å gjenreise og gjenskape det romerske imperium. Justinian arbeidet med dette prosjektet på flere plan i mange år, nettopp for å bringe ørnen til vesten, eller kanskje det er sannere å si at han ønsket å føre vesten tilbake til Konstantinopel. Dermed er det også naturlig at Justinian forteller om den romerske ørn og dens reise gjennom historien, og om hvordan Justinian førte romerne tilbake til sitt rike, tilbake til Dantes Italia. Justinian forteller da også om hvordan han gjennom Belisarius gjenerobret romernes tradisjonelle territorier:

*[M]in Belisarius gav jag krigskommandot,
och i det bistånd som han fick från himlen
såg jag ett tecken att jag valt rätt uppgift¹⁸⁶*

Dette var imidlertid ikke kun et militært felttog, men Dante tillegger Justinian en overordnet spirituell oppgave, en beskrivelse som kanskje passer bedre enn selv Dante var klar over. Justinians program bestod av flere aspekter enn det rent militære, og gjennom lovsamling og storslåtte bygningsprosjekter gjenreiste han det som for ham fremstod som vestrikets storhet. Om lovsamlingen Corpus Iuris Civilis legger Dante disse ord til Justinian:

*Caesar jag var, och är Justinianus
som av den Förste Kärleken blev ålagd
att rensa lagen från alt överflödigt¹⁸⁷*

Det er altså den hellige ånd som har gitt Justinian oppgaven med å revidere de romerske rettsregler. Det er verdt å merke seg distinksjonen mellom Guds oppgaver, og den Hellige Ånds rolle som en slags Apollinsk muse, en intellektuell og spirituell oppmuntrer. Som påvist tidligere, er det ikke tvil om at Justinian har koblet rollen som lovgiver sammen med oppgaven som en kristen leder. Han ga en rekke lover som innskrenket rettighetene til ikke-kristne,

---

¹⁸⁵ Dante Paradiset VI 22-24

¹⁸⁶ Dante Paradiset VI 25-27

¹⁸⁷ Dante Paradiset VI 10-12

og bidro aktivt til å styrke kirkens rolle. Det er dette som er den reelle grunnen til at Justinian er plassert såpass høyt i Dantes hierarkiske paradiser. Han gjorde kirken en stor tjeneste under sitt styre, noe kirken var meget klar over ved sin inntreden til middelalderen.

Justinian la ved sitt arbeide frem et lovverk som hadde en uomtvistet autoritet, som skyldtes dets romerske opphav. Romerne var anerkjent som de ypperste rettsutviklere, samtidig som alle skriftlige kilder og det som kunne føres tilbake til antikken hadde autoritet i middelalderens Europa.

Justinian satte i kraft en rekke tiltak i lovsamlingen for å verne om den kristne kirke. Alt dette tilsa at kirken etter Justinian kunne annonsere at den bygget videre på den romerske retten. Dermed var grunnlaget lagt for en kanonisk rett tuftet, i alle fall utad, på den antikke romerske retten.

8.4 Sammenhengen mellom Justinians prosjekter

Justinian var en mann fra enkle kår. Overgangen til å bli en av verdens absolutt mektigste personer kom da også til å prege hele hans regjeringstid. Han hadde nå en rolle og en funksjon som gjorde det mulig å etterlate et varig inntrykk av ham selv for ettertiden. Justinian var tilnærmet monoman i sin streben etter å prege alt rundt ham med sitt eget navn, og dette var antakeligvis en del av motivasjonen bak reformene han innførte.

Idéhistorikeren Johannes Sløk påpeker:

idéhistorisk sett [er det] ofte mer opplysende å undersøke en kulturell situasjon som nettopp ikke er homogen, en situasjon der kulturen skifter, det foregår et markant oppgjør, der kulturer støter sammen eller en kultur låner av en annen.¹⁸⁸

Justinians tid oppfyller samtlige av disse kriteriene. Rent kulturelt sett var Konstantinopel en smeltegryte av ulike kulturer. Riket ble regjert av en keiser fra Jugoslavia som drømte om den gamle arven fra vestriktet. Med det gamle romerriket tapt var kristendommen i ferd med å ta en sentral rolle i Europas videre utvikling. Østlig påvirkning, et gresk tanke sett og en romersk kulturarv skulle altså forenes under Justinian.

Carl Schorske påpeker at i slike kriser eller overgangstider er det naturlig for mennesket å analysere sitt historiske ståsted. Schorske viser til fin-de-siecle Wien, og påviser at det her vokste frem en ahistorisk kultur basert på

¹⁸⁸ Sløk s 11

en verdioppløsning og politisk disintegrasjon.¹⁸⁹ Kanskje kunne vi ha sett en tilsvarende utvikling under Justinians tid. Romerriket var falt og perserne presset hardt på mot grensene i øst. Den gamle hedenske kulturen var forenget av kristendommen, som lærte om den endelige belønning i Guds favn. Den romerske kulturen var i Konstantinopel erstattet av en gresk og kristen kultur som sto i fare for utslettelse.

Justinians reaksjon var den motsatte av den vi så i Wien ved forrige århundreskifte. I stedet for å forenke fortiden, er det nettopp her Justinian finner sin forestilling om hvordan riket skulle se ut. Augustin hadde mindre enn hundre år tidligere skrevet om Guds stat i ”*De Civitate dei*”. Augustin slo fast at tusenårsriket ikke var noe som lå i fremtiden, men at tilstanden allerede var påbegynt ved Jesu fødsel og videreført gjennom kirken. Dette sto i kontrast til datidens sibyllinske profetier om en ny Messias. Historikeren Norman Cohn påviser hvordan kristendommens eskatologiske forestillinger smeltet sammen med skjebnen til romerriket. Da Konstantin tillot kristendommen i det 4. århundre, ble han av mange samtidig hyllet som den kristne Messias.¹⁹⁰ Denne tradisjonen fortsatte videre, slik at Justinian av mange vil ha blitt oppfattet som en frelserkonge. Denne forestillingen ble neppe svekket ved måten Justinian koblet kristendommen inn i sin rolle som statsleder. Som Guds stedfortreder på jorden var han allerede en slags Messias. I denne rollen var det naturlig at de tapte områdene skulle gjenvinnes og at undersåttene i disse områdene skulle gjeninnføres under Justinians teokrati. Slike religiøse konsepter kan også ha virket motiverende på keiseren selv. Som Guds stedfortreder på jorden kan Justinian ha hatt et behov for å gjenerobre de områder som hørte til Guds rike. Slike tanker og understrømninger vil uansett ha påvirket folkets oppfatning av keiseren og bidratt til å befeste Justinians posisjon.

Justinians tre målsetninger har en innbyrdes logikk og sammenheng som forteller mye om hvordan denne keiseren tenkte. Det var ikke tilstrekkelig å gjenerobre landområdene som hadde tilhørt det romerske riket i vesten. Som keiseren klart demonstrerte ved sin lovgivning, skulle rikets borgere være ortodokse troende. En ren militær kampanje ville etter dette ikke være tilstrekkelig til å oppnå dette målet. Justinian måtte legge frem sitt moralske krav på vestriket, og det måtte bygges opp innenfor en religiøs sfære. Her er mosaikken i Ravenna et godt eksempel. Alle bildene i denne kirken smelter sammen til et hovedbudskap. Justinian er Guds utvalgte og til ham tilligger det å herske over hele verden, inkludert det gamle vestriket.

---

¹⁸⁹ Schorske taler i det hele tatt for at Wienerkulturen rundt århundreskiftet innenfor en rekke kulturgrener var preget av en distanse til sin historiske opprinnelse, og heller tok til intellektet og individet som utgangspunkt. Se særlig forordet til Schorske.

¹⁹⁰ Cohn skriver om forløpet til denne forestillingen og hvordan dette påvirket middelalderens eskatologiske forestillinger i Europa, s 19-36.

I alt Justinian gjorde, knyttet han referanser til Guds nærhet i prosjektet. Gud handlet da gjennom Justinian, og keiseren var dermed både initiativtager og aktiv rådgiver. Dette ser vi ved at det er keiseren som tar stilling til de vanskeligste lovtolkningene, det er keiseren som må gi arkitektene råd under oppføringen av Hage Sophia. Dermed øker Justinians autoritet samtidig.

Lovene han samlet var ratifisert og godkjent av Gud, men hadde rettskraft i det jordiske riket. Landområdene han samlet ble styrt av Justinian på vegne av Gud, og som symbol på sin veldige fremgang og nærhet til Gud lot han oppføre monumentale byggverk som Haga Sophia. Slike kulturbidrag gjenspeilet rikets storhet og manifesterte for folket den makt keiseren rådet over. Samtidig kan dette ha sammenheng med en forestilling som var i ferd med å festne seg i den kristne lære og som har nær sammenheng med den ortodokse utøvelsen av en religions ritualer. Justinian kan også ha ønsket å forberede sitt rike på tilbakekomsten av Jesus og Guds rike. Dette kan ha vært et delmotiv ved å samle riket og presse befolkningen inn i den ortodokse kirkelige tro.

Justinians prosjekter inneholder en betydelig grad av optimisme, kanskje båret frem av at han kom fra utsiden og ikke var grodd inn i det etablerte systemet. I fortalene til de ulike delene av lovsamlingen fra perioden omkring år 533, viser Justinian til vellykkede militære felttog og til den mirakuløse gjennomføringen av lovsamlingen. Det må på denne tiden ha virket som om alt var mulig. Kort tid etter sto Haga Sophia ferdig. Både lovsamlingen og kirken var ferdige på rekordtid, alt sammen takket være keiseren og guddommelig intervensjon.

Hvis tiåret 530-540 var optimismens dekaide, må det påfølgende tiåret ha vært et meget markant brudd for bysantinerne. Etter hvert falt det optimistiske utsynet på fremtiden, og det er under denne perioden at Procopius i bitterhet går fra panegyriske lovtaler til nidskrifter og tabloid sladder. Justinians generaler hadde hittil klart det umulige, med kun en håndfull menn hadde de gjenerobret enorme landområder. Dette la beslag på store militære og administrative ressurser og ble en byrde for keiserens rike. Samtidig så perserne sitt snitt til å angripe rikets østgrenser, og riket var dermed i konstant krig. Perserne var provosert av det de betraktet som Justinians grenseløse ambisjoner. Procopius gjenforteller persernes vurdering:

*Hele kloden er ikke tilstrekkelig for ham. Han besiktiger skyene og undersøker steder som er skjult av havene, kun for å karre til seg nye verdener.*¹⁹¹

¹⁹¹ Procopius De Bellis 2.3.32-41. Honoré kommenterer at den kritikken som Procopius legger i munnen til de persiske konger, er forløperen til den bitre fremstillingen vi finner i Anecdota. Honoré Tribonian s 20

Det tok ikke lang tid etter keiserens død før de erobrede områdene falt bort en etter en. Roma ble gjenerobret av fienden, først i 546, og igjen i 550.

Jordskjelv herjet jevnlig langs Bosporos-stredet, og kuppelen på Haga Sophia kollapset og måtte føres opp på ny. Dette var likevel underordnet sykdommen som mer enn noe annet må ha blitt oppfattet som et tegn på at Gud hadde forlatt Justinian. I år 542 kom byllepesten for første gang til Europa. Tapet av liv var enormt, og nådde sannsynligvis opp i samme størrelsesorden som Svartedauden som herjet Europa på 1300-tallet. Procopius skildrer hvordan titusener av døde mennesker ble hentet i gatene hver dag, talt opp og begravd. Hele hovedstaden stanset opp, og selv keiseren ble syk. Justinian overlevde, men riket fikk et nytt besøk av pesten allerede i år 558.

I mellomtiden var keiserens viktigste og mest betrodde medarbeidere falt fra. Tribonian døde i 542 og Theodora falt fra i 548. Tapet av Theodora må ha rammet keiseren særlig hardt. Justinian svarte med enda sterkere ortodoksi. Alt tydet på at Gud var misfornøyd med sin keiser på jorden. Resultatet ble nye lover mot kjetteri og hedendom, samt et kirkekonsil som vedtok flere av Justinians kjernesaker.

Justinian døde som en erkekonserverativ anti-monofysitt i en alder av 80 år i 565.

8.5 Justinian i retrospektiv

Kuppelen på Haga Sophia raste sammen. Ravenna med sin mosaikk gikk etter hvert tapt, sammen med de øvrige landområdene Justinian erobret. Lovsamlingen gjorde lite inntrykk på Justinians samtid. Likevel er Justinian den helt sentrale overgangsfigur ved inngangen til middelalderen og i forholdet mellom øst og vest.

En av Horats oder begynner slik ”*exegi monumentum aere perennius*” – jeg har reist et monument mer uforgjengelig enn bronse.¹⁹² Dikteren mente at hans ord ville få større varighet enn et ordinært monument. Justinian hadde ikke tatt munnen for full om han hadde sagt det samme om sin lovsamling. For ettertiden har den vist seg å være en gullgrube av informasjon og kunnskap.

Når lovsamlingen ble gitt ut, var den for Justinians samtidige et veldig materiale å fordøye. Samtidig var den kledd i en latinsk språkdrakt som gjorde det vanskelig for det gresktalende flertallet å tilegne seg innholde. For Justinian var det naturlig å bruke latin, dette var jo språket fra det gamle romerriket. Til tross for all den flotte og svulstige ordbruken ble altså ikke *Digesta* og de øvrige delene tatt i bruk slik keiseren hadde ønsket.

---

¹⁹² Ode III:30

For ettertiden stilte dette seg annerledes. Verket var så enormt at det rett og slett tok lang tid å sette seg inn i og virkelig forstå metodikken og oppbygningen i lovsamlingen. Over tid ser vi at Corpus Iuris Civilis vokste i betydning og i påvirkningskraft i forhold til rettsutviklingen i en stadig større krets med nye land. Lovsamlingen har for ettertiden hatt en betydning som har fungert både bakover og fremover i tid, både som kilde til historisk kunnskap og som inspirasjon for ny rettsutvikling.

I sin retrospektive kapasitet inneholder samlingen en enorm mengde informasjon om det romerske samfunnet generelt, og om rettsutviklingen spesielt. Leseren av Digesta leser tekster på forskjellige juridiske områder som er skrevet for over 2000 år siden. Mange av problemstillingene er aktuelle i dag. Regler og normer for hvem som er ansvarlige for mangler etter et eiendomsalg, hvordan en bindende avtale inngås, hvordan en som lurer penger fra noen andre skal straffes og så videre. Det må etter vestrikets fall antas at de juristskrifter som fortsatt eksisterte var samlet ved den viktigste lovskolen under Justinian, skolen i Beirut. Denne skolen, med mange av sine dyktigste læremestere, gikk bokstavelig talt til grunne i et voldsomt jordskjelv i 551. Hadde det ikke vært for Justinians innsats med å samle og redigere lovene og juristskriftene, ville vi neppe hatt en brøkdel av denne informasjonen i dag.

Den andre veien har lovsamlingen virket fremover i tid, ved at den har staket ut en kurs for europeisk rett som har vært avgjørende for den utviklingen som har funnet sted. Denne utviklingen skjøt fart da glossatorene satt i gang med sine analyser av hele lovsamlingen. Dermed ble Justinians arbeide introdusert og innsprøytet inn i samfunn over hele Europa. Disse lovene hadde en voldsom autoritet i et samfunn der alt som var skriftlig og gammelt ble tillagt en egen status. Ved å bygge på den romerske retten knyttet man rike og virke opp mot det gamle romerrikets storhet.

Napoleons *Code Civil*, kirkens kanoniske rett, tyskernes store lovsamlinger, Thailands rettsystem, Japans rettsystem og en rekke norske rettsregler kan føres tilbake til romersk rett og Corpus Iuris Civilis. Dette har hatt en viktig funksjon for de overnasjonale tilnærminger som har funnet sted i det forrige århundre. Institusjoner som EU og EØS bygger på at de europeiske landene har en rekke felles prinsipper og rettsregler som utgjør pilarene i den felleseuropeiske retts- og kulturtradisjonen. Dette gjelder også for traktater og overenskomster som inngås på stor skala. Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen, Bern-traktaten og en rekke andre internasjonale redskaper er mulige, fordi de sentrale landene som inngår i dette samarbeidet gjennom århundrene har tatt til seg prinsippene fra Justinians lovsamling.

De fleste er nok i dag klar over at også norsk rett langt på vei bygger på romerretten. Denne påvirkningen er kanskje større enn det som normalt legges til grunn. På biblioteket ved Oslo Katedralskole ligger oppbevart en rekke

ulike utgaver av Corpus Iuris Civilis gjennom tidene. I tiden rundt utforming-
en av den norske grunnloven hadde Oslo Katedralskoles bibliotek en sentral
rolle som kunnskapssenter. Det Deichmanske bibliotek ble huset i skolen fra
1803 til 1833, og Stortinget brukte i perioden 1814 til 1820-tallet skolens
lokaler som Lagtingsal. De gamle utgavene av Corpus Iuris Civilis som står i
biblioteket i dag stammer blant annet fra donasjonen fra lagmann Herman
Colbjørnsen som døde i 1794.¹⁹³ Her er det gjort en rekke notater og henvis-
ninger som viser at boken ble flittig brukt også i Norge.

Dette kan tilsi at det foreligger en direkte innflytelse fra romersk rett på
det normsettet som vårt samfunn bygger på. Uansett vil de lovkyndige blant
grunnlovsfedrene klart ha kjent til Justinians lovsamling. Med den grunn-
lovs-konservatisme som praktiseres i dag, er det naturlig å legge til grunn at dette
er et lovverk som vil bestå langt inn i fremtiden.

Det er ikke mange i dag som reflekterer over kilden til den utgaven av ro-
merretten våre rettstradisjoner er tuftet på. Dette er en *bysantinsk* romerrett
som reflekterer samfunnet til en meget ambisiøs hersker i det som i dag heter
Istanbul. Romerriket i vest hadde opphørt å eksistere da Justinian satte i gang
sitt program. Jurister fra Beirut i Libanon og fra Istanbul i Tyrkia ble ledet av
en keiser fra Jugoslavia. Disse menneskene hentet ut det de hadde bruk for,
gjorde en rekke ulike tilpasninger og ga ut en helt ny lov. Det er denne lov-
samlingen fra Lilleasia og Midtøsten vår oppfatning og kunnskap om romer-
retten stammer fra. Dette er et vitnesbyrd om den påvirkning Justinians ro-
merske renessanse har utøvd på den Europeiske kulturtradisjonen.

---

¹⁹³ Det følger av delingsforretningen ved testasjonen (under ”Jurisprudents in quarto”) at Colbjørnsen hadde testamentert sin Leipzig utgave av Corpus Iuris Civilis.

9 KILDER

Forfatter	Henvisning
<i>Anners, Erik</i>	”Den europeiske rettens historie” Universitetsforlaget, Oslo 1983 (6. opplag 1995)
<i>Bing, Jon</i>	”Regulations: Map or Mould” 1996 (tilgjengelig ved institutt for rettsinformatikkets hjemmeside: http://www.jus.uio.no/iri/lib/papers/regulations/regulations.html)
<i>Birks, Peter</i>	”Justinian’s Institutes” (engelsk oversettelse og kommentarer, basert på Kruegers tekst) Duckworth, London 1997
<i>Borkowski, Andrew</i>	”Textbook on Roman Law” Blackstone Press Ltd, London 1994
<i>Bury, J.B</i>	”History of the Later Roman Empire - volume 2” Dover Publications, New York 1958 (uendret nytt opptrykk)
<i>Ciardi, John</i>	” <i>Dante Alighieri, The Paradiso</i> ” (til engelsk ved John Ciardi) New American Library, New York 1961
<i>Cicero, Marcus Tullius</i>	”Topica” 46-44 f kr
<i>Cicero, Marcus Tullius</i>	”De Officiis” (til engelsk ved Griffin og Atkins “On Duties” Cambridge 1991)
<i>Cohn, Norman</i>	”The Pursuit of the Millenium – Revolutionary Millenarians and Mystical Anarchists of the Middle Ages” 3. utgave, Pimlico, London 1993 (opprinnelig utgitt ved Secker & Warburg 1957)
<i>Dante, Alighieri</i>	”Divina Commedia” (til svensk ved Ingvar Björkeson, Bokförlaget Natur og Kultur, Stockholm 1997)
<i>Eckhoff, Torstein</i>	”Rettskildelære” Tano, Oslo 1993
<i>Eusebius</i>	”Vita Constantini” (den fulle tittelen oversatt til norsk: ”Livet til den velsignede keiser Konstantin”)

- Evans, J.A.S.*   ”The Age of Justinian – the Circumstances of Imperial Power” Routledge, London 1996
- Evans, J.A.S.*   ”Procopius” Twayne Publishers Inc., New York 1972
- Gaius*   ”Institutiones” (til norsk ved Jacob Jorstad “Institusjoner” O. Christiansens Boktrykkeri, Oslo 1927)
- Greer, Thomas*   ”A Brief History of the Western World” Harcourt Brace College Publishers, Texas 1968 7. utgave (1997)
- Harries, Jill*   ”Law and Empire in Late Antiquity”, Cambridge Univesity Press, Cambridge UK 2000
- Harrison, Martin*   ”A Temple for Byzantium: the discovery and excavation of Anicia Juliana's palace-church in Istanbul” Harvey Miller, London 1989
- Honore, Tony*   ”Tribonian” Duckworth, London 1978
- Honore, Tony*   ”Word Frequency in the Study of Roman Law” Cambridge Law journal, nr 30, 1972
- Kelley, Donald R*   ”Gaius Noster: Substructures of Western Social Thought” American Historical Review, Volum 84, nr 3, juni 1979, s 619-648
- Knoph, Ragnar*   ”Knophs oversikt over Norges Rett” Universitetsforlaget, Oslo 1934 (10. utgave1993)
- Kuhn, Thomas S.*   ”Vitenskapelige revolusjoners struktur” (oversettelse av ”The Structure of Scientific Revolutions”) Spartacus Forlag, Oslo 1996
- Kunkel, W*   ”An introduction to Roman Legal and Constitutional History” Clarendon Press, Oxford 1966
- Livius, Titus*   “[Ab urbe condita] Titus Livius's Romerske historie” oversatt av J. Geelmuyden. Giertsen, Bergen 1863

- Mathiesen*, Thomas "Retten i samfunnet – En innføring i rettssosiologi" Pax Forlag, Oslo 1992
- Matthews*, John F. "Laying Down the Law – a study of the Theodosian code" Yale University, New Haven og London 2000
- Metzger*, Ernest "A Companion to Justinian Institutes", Cornell University Press, NY 1998
- Mommsen*, Theodor mfl "Corpus Iuris Civilis Volumen Primo" (bind 1 av 3, Krueger og Mommsens tekster) Weidmann, Berlin 1920
- Montesquieu*, Charles Louis de "Om Lagarnas Anda" City University Press/Ratio 1998 2. utgave
de Secondat de La Brède et de
- Nicholas*, Barry "An Introduction to Roman Law" Clarendon Press, Oxford 1962
NOU 2001: 32 "Rett på sak - Lov om tvisteløsning (tvisteloven)" Oslo, 20. desember 2001
- Procopius* "Anecdota" (til engelsk ved H.B. Dewing) "Procopius VI The Anecdota or Secret History" Harvard University Press, London 1935 (1998))
- Procopius* "De Aedificiis" (til engelsk ved H.B. Dewing) "Procopius VII Buildings" Harvard University Press, London 1940 (1998))
- Procopius* "De Bellis" (til engelsk ved H.B. Dewing) "History of the wars : books II and III" London 1916
- Procopius* "De Bello Persico" (til engelsk ved H.B. Dewing) "History of the wars : books I and II" London 1914
- Pugsley*, David "Plans and interruptions" Journal of Legal History, nr 13 s 209-231 SIHDA, Amsterdam 1992
- Pugsley*, David "Gaius or Sextus Pomponius" Revue internationale des droits de l'antiquité, 41 (1994) 353-367 SIHDA, Oxford 1993

- Pugsley*, David   "The Florentine Index" *Journal of Legal History*, nr 14 s 94-105, 1993
- Robbe*   "Atti del simposio romanistico, Gaio nel suo tempo" Napoli 1966
- Robinson*, O.F.   "The Sources of Roman Law – Problems and Methods for Ancient Historians", Routledge, London og NY 1997
- Samter*   "War Gaius das männliche pseudonym einer Frau?" *Deutsche Juristenzeitung* nr 13, 1908 s 1386-1391
- Schorske*,
Carl E   "Fin-De-Siecle-Vienna – Politics and Culture" Random House, New York 1961
- Schreiner*,
Johannessen,
Nygaard,   "Latinsk ordbok" Cappelen, tredje opplag, Oslo 1990
- Sløk*, Johannes   "Hva er idehistorie" Cappelen 1997, mine henvisninger er til kompendiet fra Pensumtjeneste, Oslo 1997
- Stein*, Peter   "Roman Law in European History" Cambridge University Press, Cambridge 1999
- Stein*, Peter   "Regulae iuris: from juristic rules to legal maxims" Edinburgh University Press, Edinburgh 1966
- Tamm*, Ditlev   "Rettshistorie Bind 2: Romerret og Europæisk Retsudvikling", Jurist- og Økonomforbundet Forlag, Danmark 1991
- Watkin*, David   "A History of Western Architecture" Laurence King Publishing, London 1985 (1996)
- Weidemann*,
Einar   "Antikken i perspektiv- kulturhistoriske emner fra det gamle Hellas og Roma" Aschehoug, Oslo 1989
- Zimmern*, S.W   "Geschichte des Röm. Privatrechts, 3 Bde.", Heidelberg 1826

TIDLIGERE UTGITT I COMPLEX-SERIEN

CompLex er Institutt for rettsinformatikkets skriftserie. Serien startet i 1981, og det har blitt utgitt mer enn hundre titler. Bøkene i CompLex-serien kan bestilles fra GnistAkademika (se bestillingsskjema bak i boken eller www.gnist.no).

2004

- 1/04 Opphavsrettslige problemstillinger ved universitetene og høyskolene. Innstilling fra immaterialrettsutvalget, oppnevnt av Universitets- og Høgskolerådet 31. januar 2000. Avgitt til universitets- og høgskolerådet 8. oktober 2003**
Immaterialrettsutvalget ..... NOK 341,-
- 2/04 Ansvarsfrihet for formidler ved formidling av informasjonssamfunnstjenester**
Bård Standal ..... NOK 311,-
- 3/04 Arbeidsgivers adgang til å kontrollere og overvåke sine ansatte med hovedvekt på grunnvilkårene for behandling av personopplysninger i arbeidslivet**
Stefan Jørstad ..... NOK 191,-
- 4/04 Elektroniske spor fra mobiltelefoner – om politiets bruk og teleoperatørens lagring av trafikkdata.**
Christian Dahlgren ..... NOK 117,-
- 5/04 International Jurisdiction and Consumers Contracts – Section 4 of the Brussels Jurisdiction Regulation.**
Joakim S. T. Øren ..... NOK 172,50
- 6/04 Elektronisk dokumentfalsk.**
Lars Christian Sunde ..... NOK 60,50
- 7/04 Charles Clark - "The Answer to the Machine is in the Machine" and other Collected Writings**
Edited by Thomas Dreier and Jon Bing ..... NOK ?

2003

- 1/03 **IT i domstolene. En analyse av norske domstolars teknologianvendelse fra 1970 til 2001**
Even Nerskogen..... NOK 330,-
- 2/03 **Hvorfor vokser Norsk Lovtidend? En empirisk analyse av veksten**
Martin Støren..... NOK 87,-
- 3/03 **Etableringslandsprinsippet. En analyse av e-handelsdirektivet art 3 og prinsippet om fri bevegelighet av tjenester ved elektronisk handel**
Jon Christian Thaulow..... NOK 213,-
- 4/03 **The Law of Electronic Agents. Legal contributions to ALFEBIITE – A Logical Framework for Ethical Behaviour between Infohabitants in the Information Trading Economy of the Universal Information Ecosystem, IST-1999-10298**
Jon Bing and Giovanni Sartor (eds) ..... NOK 351,-
- 5/03 **LEA 2003: The Law and Electronic Agents Proceedings of the Second LEA Workshop, 24th June 2003, in connection with the ICAIL 2003 Conference (Ninth International Conference on Artificial Intelligence and Law), Edinburgh, Scotland, UK**
Seminarrapport..... NOK 228,-
- 6/03 **Opphavsrettslige aspekter ved nettbasert formidling av musikk**
Stig Walle ..... NOK 153,-
- 7/03 **Sceneinstruktørens opphavsrettslige stilling**
Edle Endresen ..... NOK 119,-
- 8/03 **User-Centred Privacy Aspects In Connection With Location Based Services**
Christian B. Hauknes..... NOK 203,-

2002

- 1/02 **Koblingshandel og forholdet til fysisk og teknologisk integrasjon i relasjon til EØS-avtalens art.54(d)**
Ole Jacob Garder..... NOK 180,-

- 2/02 **To opphavsrettslige arbeider:**
Bjarte Aambø – Opphavsrettslige rettsmangler
Erlend Ringnes Efskind – Skjermbildets rettslige natur
Aambø / Ringnes Efskind..... NOK 201,-
- 3/02 **Arbeidstakeroppfinnelser ved universiteter og høyskoler.**
Innstilling fra et utvalg oppnevnt av universitets- og
høgskolerådet 31 januar 2000. Avgitt til universitets- og
høgskolerådet i oktober 2001
..... NOK 213,-
- 4/02 **Utøvende kunstneres direkteoverføringer på Internett – med**
hovedvekt på kringkastingsbegrepet
Irina Eidsvold Tøien ..... NOK 225,-
- 5/02 **Administrasjon av radiofrekvensspekteret. Rettslige**
problemstillinger knyttet til telemyndighetenes forvaltning av
frekvensressursene
Øyvind Haugen..... NOK 177,-
- 6/02 **Overføring av personopplysninger til tredjeland. Kravet til**
tilstrekkelig beskyttelse etter EU-direktivet om personvern art.
25
Mona Naomi Lintvedt og Christopher J. Helgeby 198,-
- 7/02 **Digitale mellomledds ansvar for videreformidling av ytringer. E-**
handelsdirektivet art. 12-14
Just Balstad..... 186,-
- 8/02 **Platekontrakten. Eksklusive overdragelser av utøverens**
rettigheter til eksemplarfremstilling og spredning
Øyvind Berge..... 237,-
- 9/02 **Varemerkerettslige konflikter under .no. I hvilken grad kan**
registrering og bruk av et domenenavn medføre inngrep i en
varemerkerett? Hvordan løses konflikter under .no i dag, og hva
kan være en mer hensiktsmessig tvisteløsningsmekanisme i
fremtiden?
Silje Johannessen..... 192,-

- 10/02 Vegard Hagen – Pekeransvar. Spørsmålet om ansvar for publisering av pekere på verdensveven (World Wide Web) Hans Marius Graasvold – Pekeransvaret. Straffe- og erstatningsansvar for publisering av pekere til informasjon på Internett**
Vegard Hagen / Martin Grasvold..... 234,-
- 11/02 Personopplysningsloven § 7. En analyse av forholdet mellom personvern og ytringsfrihet slik det er uttrykt i personopplysningsloven § 7**
Karen Elise Haug Aronsen..... 198,-
- 12/02 Databasevern. Sui generis-vern av sammenstillinger etter gjennomføringen av databasedirektivet i åndsverkloven § 43**
Lisa Vogt Lorentzen 210,-

2001

- 1/01 Internet and Choice-of-Law – The International Sale of Digitised Products through the Internet in a European Context**
Peter Lenda..... NOK 275,-
- 2/01 Internet Domain Names and Trademarks**
Tonje Røste Gulliksen..... NOK 227,-
- 3/01 Internasjonal jurisdiksjon ved elektronisk handel – med Luganokonvensjonen art 5 (5) og elektroniske agenter som eksempel**
Joakim S. T. Øren..... NOK 204,-
- 4/01 Legal issues of maritime virtual organisations**
Emily M. Weitzenböck..... NOK 164,-
- 5/01 Cyberspace jurisdiction in the U.S. – The International Dimension of Due Process**
Henrik Spang-Hanssen..... NOK 685,-
- 6/01 Norwegian border control in a Europe without Internal Frontiers – Implications for Data Protection and civil liberties**
Stephen Kabera Karanja..... NOK 252,-

2000

- 1/00 **Klassikervernet i norsk åndsrett**
Anne Beth Lange..... NOK 268.-
- 2/00 **Adgangen til å benytte personopplysninger. Med vekt på det opprinnelige behandlingsformålet som begrensingsfaktor**
Claude A. Lenth..... NOK 248.-
- 3/00 **Innsyn i personopplysninger i elektroniske markedsplasser.**
Line Coll..... NOK 148.-

1999

- 1/99 **International regulation and protection of Internet domain and trademarks**
Tonje Røste Gulliksen..... NOK 248.-
- 2/99 **Betaling via Internett**
Camilla Julie Wollan..... NOK 268.-
- 3/99 **Internett og jurisdiksjon**
Andreas Frølich Fuglesang & Georg Philip Krog..... NOK 198.-

1998

- 1/98 **Fotografiske verk og fotografiske bilder, åndsverkloven § 1 og § 43 a**
Johan Krabbe-Knudsen..... NOK 198.-
- 2/98 **Straffbar hacking, straffelovens § 145 annet ledd**
Guru Wanda Wanvik..... NOK 238.-
- 3/98 **Interconnection – the obligation to interconnect telecommunications networks under EC law**
Katinka Mahieu ..... NOK 198.-

1997

- 1/97 **Eksemplarframstilling av litterære verk til privat bruk**
Therese Steen ..... NOK 158.-
- 2/97 **Offentlige anskaffelser av informasjonsteknologi**
Camilla Sivesind Tokvam..... NOK 175.-
- 3/97 **Rettslige spørsmål knyttet til Oppgaveregisteret**
Eiliv Berge Madsen ..... NOK 170.-
- 4/97 **Private pengespill på Internett**
Halvor Manshaus..... NOK 160.-
- 5/97 **Normative Structures in Natural and Artificial Systems**
Christen Krogh..... NOK 255.-
- 6/97 **Rettslige aspekter ved digital kringkasting**
Jon Bing..... NOK 178.-
- 7/97 **Elektronisk informasjonsansvar**
Tomas Myrbostad..... NOK 148.-
- 8/97 **Avtalelisens etter åndsverksloven § 36**
Ingrid Mauritzen..... NOK 120.-
- 9/97 **Krav til systemer for forvaltning av immaterielle rettigheter**
Svein Engebretsen ..... NOK 168.-
- 10/97 **American Telephony: 120 Years on the Road to Full-blown Competition**
Jason A. Hoida..... NOK 140.-
- 11/97 **Rettslig vern av databaser**
Harald Chr Bjelke..... NOK 358.-

1996

- 1/96 **Innsynsrett i elektronisk post i offentlig forvaltning**
Knut Magnar Aanestad og Tormod S. Johansen ..... NOK 218.-

- 2/96 **Public Policy and Legal regulation of the Information Market in the Digital Network Environment**
Stephen John Saxby..... NOK 238.-
- 3/96 **Opplysning på spill**
Ellen Lange..... NOK 218.-
- 4/96 **Personvern og overføring av personopplysninger til utlandet**
Eva I. E. Jarbekk..... NOK 198.-
- 5/96 **Fjernarbeid**
Henning Jakhell..... NOK 235.-
- 6/96 **A Legal Advisory System Concerning Electronic Data Interchange within the European Community**
Andreas Mitrakas..... NOK 128.-
- 7/96 **Elektronisk publisering: Utvalgte rettslige aspekter**
Jon Bing og Ole E. Tokvam..... NOK 186.-
- 8/96 **Fjernsynsovervåking og personvern**
Finn-Øyvind H. Langfjell..... NOK 138.-
- 1995**
- 1/95 **Rettslige konsekvenser av digitalisering: Rettighetsadministrasjon og redaktøransvar i digitale nett**
Jon Bing..... NOK 368.-
- 2/95 **Rettslige spørsmål i forbindelse med utvikling og bruk av standarder innen telekommunikasjon**
Sverre Sandvik..... NOK 178.-
- 3/95 **Legal Expert Systems: Discussion of Theoretical Assumptions**
Tina Smith..... NOK 278.-
- 4/95 **Personvern og straffeansvar – straffelovens § 390**
Ole Tokvam..... NOK 198.-
- 5/95 **Juridisk utredning om filmen «To mistenkelige personer»**
Johs. Andenæs..... NOK 138.-
- 6/95 **Public Administration and Information Technology**
Jon Bing and Dag Wiese Schartum..... NOK 348.-

7/95 **Law and Liberty in the Computer Age**
Vittorio Frosini ..... NOK 158.-

1994

1/94 **Deon'94, Second International Workshop on Deontic Logic in Computer Science**
Andrew J. I. Jones & Mark Sergot (ed)..... NOK 358.-

2/94 **Film og videogramrett. TERESA (60)**
Beate Jacobsen ..... NOK 318.-

3/94 **Elektronisk datutveksling i tollforvaltningen – Rettslige spørsmål knyttet til TVINN**
Rolf Risnæs..... NOK 225.-

4/94 **Sykepenger og personvern – Noen problemstillinger knyttet til behandlingen av sykepenger i Infotrygd**
Mari Bø Haugestad..... NOK 148.-

5/94 **EØS, medier og offentlighet. TERESA (103)**
Mads Andenæs, Rolf Hoyer og Nils Risvand..... NOK 148.-

6/94 **Offentlige informasjonstjenester: Rettslige aspekter**
Jon Bing..... NOK148.-

7/94 **Sattelittfjernsyn og norsk rett. MERETE (3) IV**
Nils Eivind Risvand..... NOK 138.-

8/94 **Videogram på forespørsel. MERETE (14) IV**
Beate Jacobsen (red)..... NOK 158.-

9/94 **«Reverse engineering» av datamaskinprogrammer. TERESA (92) IV**
Bjørn Bjerke..... NOK 198.-

10/94 **Skattemessig behandling av utgifter til anskaffelse av datamaskinprogrammer. TERESA (75)**
Gjert Melsom..... NOK 198.-

1993

- 1/93 **Artificial Intelligence and Law. Legal Philosophy and Legal Theory**
Giovanni Sartor ..... NOK 148.-
- 2/93 **Erstatningsansvar for informationstjenester, særlig ved databaseydelse**
Connie Smidt ..... NOK 138.-
- 3/93 **Personvern i digitale telenett**
Ingvild Hanssen-Bauer ..... NOK 178.-
- 4/93 **Consumers Purchases through Telecommunications in Europe. – Application of private international law to cross-border contractual disputes**
Joachim Benno ..... NOK 198.-
- 5/93 **Four essays on: Computers and Information Technology Law**
Morten S. Hagedal ..... NOK 218.-
- 6/93 **Sendetidsfordeling i nærradio MERETE (3) III**
Marianne Rytter Evensen ..... NOK 148.-
- 7/93 **Essays on Law and Artificial Intelligence**
Richard Susskind ..... NOK 158.-

1992

- 1/92 **Avskrivning av mikrodatamaskiner med tilbehør – en nordisk studie TERESA (87)**
Beate Hesselvedt ..... NOK 138.-
- 2/92 **Kringkastingsbegrepet TERESA (78)**
Nils Kr. Einstabland ..... NOK 208.-
- 3/92 **Rettskilderegistre i Helsedirektoratet NORIS (94) I & II**
Maria Strøm ..... NOK 228.-
- 4/92 **Softwarepatent – Imaterialrettens enfant terrible. En redegjørelse for patenteringen af softwarerelaterede opfindelser i amerikansk og europæisk ret**
Ditlev Schwanenfügel ..... NOK 158.-

- 5/92 Abonnementskontrakter fro kabelfjernsyn TERESA (78II)**
Lars Borchgrevink Grindal..... NOK 248.-
- 6/92 Implementing EDI – a proposal for regulatory form**
Rolf Riisnæs..... NOK 118.-
- 7/92 Deponering av kildekode«escrow»-klausuler TERESA (79)**
Morten S. Hagedal..... NOK 128.-
- 8/92 EDB i juridisk undervisning – med en reiserapport fra England og USA**
Ola-Kristian Hoff..... NOK 228.-
- 9/92 Universitetens ansvar for bruk av datanett TERESA (94)**
Jon Bing & Dag Elgesem..... NOK 198.-
- 10/92 Rettslige sider ved teletorg**
Andreas Galtung..... NOK 148.-

BESTILLING

Jeg bestiller herved følgende Complex-utgivelser:

Nummer / årgang: _____
Tittel: _____

Nummer / årgang: _____
Tittel: _____

Nummer / årgang: _____
Tittel: _____

Nummer / årgang: _____
Tittel: _____

Nummer / årgang: _____
Tittel: _____

Navn: _____

Adresse: _____

Postadresse: _____

Telefon: _____

Bestillingsskjemaet sendes pr.post eller telefaks til:

akademika

Fagbokhandelen i Oslo

Avd. juridisk litteratur Aulabygningen

Karl Johansgt. 47, 0162 Oslo

Telefon: 22 42 54 50

Telefaks: 22 41 17 08

Complex kan også bestilles via nettbokhandelen www.akademika.no